

birleşik kafkasya

Yıl: 1 * Aralık-Ocak-Şubat 1994-95 * Sayı: 1



“BİRLEŞİK KAFKASYA”DAN

150 yıldan beri Rus müstemlekesi durumunda olan Kafkas halklarının vaziyeti, yirminci asrın bu son yıllarında daha karmaşık bir hal almıştır. S.B.’nin parçalanmasından sonra, aynı kötü kaderi paylaşan birçok ulus millî devletine ve millî bağımsızlığına kavuşmuştur. Başta İtil-Ural Türkleri ve Kuzey Kafkasya’nın Müsliman halkları olmak üzere birçok gayri Rus halk, bu tarihi fırsattan yararlanamamıştır.

Sebebine gelince: hür dünya ülkeleri, sözü geçen halkların “varolma” mücadelelerini henüz layıkıyla anlayamamışlardır. Müstevli Rusya ise, İtil-Ural ve Kuzey Kafkasya’nın “Millî egemenlik isteklerini” kendi “iç meselesi” olarak, maalesef dünya kamu oyuna kabul ettirmiştir.

Öte yandan, “70 yıllık Sovyet Rejimi” sırasında, etnik yapı ve şive farklılıklarına göre oluşturulan “göstermelik özerk devletçikler”, zaman içinde birbirlerinden uzaklaşmışlardır. Eskiden birlikte ve kardeş olarak yaşadıklarını neredeyse unutacak hale gelmişlerdir. Mevcut Moskova hükümeti de anılan devletçikler arasında sun’î sınır ve toprak ihtilafları çıkartarak, husumet ortamını körüklemeye çalışmaktadır. Netice itibarıyla, yukarıda ifade ettiğimiz sebeplerden dolayı hem İtil-Ural’da hem de Kuzey Kafkasya’da “Millî birlik” sağlanamadığı için Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ele geçen fırsat, şimdilik değerlendirilememiştir. Abhazya, Çeçenistan ve Tataristan’da ortaya çıkan ve bağımsızlığa yönelik fiili durumların akibetinin ne olacağını da zaman gösterecektir.

Öte yandan, muhaceretteki kafkaslılar arasında bile “Kuzey Kafkasya Sorunu”na yaklaşımda belli bir görüş birliği yoktur. 1990 yılından beri yayım hayatına giren dergi ve gazeteler, tıpkı Kafkasya’daki gibi “etnik ayrımcılığı” körükleyen bir tutum içindeler. Oysa zaman, Çeçenistan Cumhurbaşkanı Cahar Dudayev’in ifade ettiği gibi “birleşme zamanı”dır.

Biz “Birleşik Kafkasya Dergisi” olarak, Kuzey Kafkasya’nın tarihte, kültürde, gayede, kıvançta ve tasada birliğini ihtimamla gözeteceğiz. Etnik ve şive farklılığına dayanan ayırıcı yapay milliyetçiliğe karşı çıkacağız. Soydaşlarımızın tarih, kültür ve sanat değerlerini, ekonomik ve sosyal sorunlarını dile getireceğiz. Keza “Kafkasya Meselesi”nin Türkiye ve Rusya’dan soyutlanamayacağı gerçeğini idrak ederek gerçekleri objektif bir biçimde yansıtmaya gayret edeceğiz. Zamanın ne getireceğini önceden kestirmek, çok defa mümkün değildir. 440 yıldan beri İtil-

Ural Türklerinin, 150 yıldan beri Kafkaslıların “bütün baskılara rağmen” millî benliklerini muhafaza etmeleri gelecek için büyük anlam taşımaktadır.

Dergimizin bu ilk sayısını “**sürgün özel sayısı**” olarak adlandırmayı uygun bulduk. Sayfaları çevirdiğiniz zaman, 1864 yılında Çarlık Rusyası ve 1943-1944 yıllarında S.B. Hükümeti tarafından zorla yurtlarından sürülen halkların katlandıkları acıları, felaketleri dile getiren yazıların çoğunlukta olduğunu göreceksiniz. Öte yandan dergimiz “Kuzey Kafkas Kültür ve Yardımlaşma Derneği”nin kültür faaliyetlerinin bir ürünü olduğu için, Karaçay-Malkarlıların lokal tarihleri ve kültürleriyle ilgili “karaçayca” yazılar da bulacaksınız. Karaçay türkçesi şivesi ülkemizde konuşulan Batı türkçesine çok yakın olduğundan, dikkatlice okunacak olursa, adı geçen yazıların anlaşılmasında büyük bir zorlukla karşılaşılmayacağını umuyoruz. Keza, yayınladığımız metinler “türkoloji araştırmalarına” materyal olma niteliğini de taşıyacaktır.

Derginin adını “Birleşik Kafkasya” koymamız sebepsiz değildir. Bu isimle 1950’li yıllarda merhum Ali Han Kantemir’in yönetiminde Münih’te bir dergi yayımlanmıştı. Bunun gibi, 1960’lı yıllarda yine aynı adı taşıyan bir dergi de Yılmaz Nevruz ve Mustafa Beştoy tarafından çıkarılmıştı. Her iki dergi de imkânları nispetinde “Kafkasya Sorunu”na birlik ve beraberlik ilkesi muvacehesinde hizmet etmişlerdi. Elinizde bulunan üçüncü kuşak “Birleşik Kafkasya Dergisi” de aynı ilkelere bağlı kalarak hem Kafkas kültürüne hem de Türk kültürüne karınca kararınca hizmet etmeye çalışacaktır.

Gayret bizden, yardım Allah’tan...

Birleşik Kafkasya

CILAYMA CANŖIDAN

O Drava, sen cuvup,
Basdırğan öksüzle;
O miyik terekle:
Keslerin ashan
Ol miskin canla;
Kesi bombası
Kesin tüp etgen...

Közüme körüne,
Caralı cürekden,

Taralıp terenden
Cılayma canñıdan.

Siz, Alp tavlari:
Kuçak açdıgız.
O Alp çegetle,
Karlı çavulla,
Şağatsız kesigiz;
Kalğan kesegin,
Siz kuthardıgız.

Botaşlanı Hamit

KAFKASYA'DA SOYKIRIMIN GERÇEK YÜZÜ

M. Emin KUBANLI

İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında Sovyet Rusya'nın büyük bir gizlilikle gerçekleştirdiği sürgün ve soykırım (genocide) üzerinden yarım asır geçmiş bulunmaktadır. Tarihte emsali görülmemiş bu cinayetlerin ilkinde Karaçay halkı, 2 Kasım 1943 günü topyekün bir şekilde Atayurdundan zorla kopararak Okra Asya steplerine deport edilmiştir¹. Bunları 27 Kasım 1943'te Kalmukların, 23 Şubat 1944'te Çeçen-İnguşların, 8 Mart 1944'te Malkarların, aynı yıl Ahıska Türklerinin ve 18 Mayıs 1944'e de Kırım Tatarları'nın sürgünleri izlemiştir. Korkunç olayın en ilginç ve akıl almaz yanı, bir milyondan fazla insanın yük vagonlarına "eşya gibi" yüklenerek binlerce kilometre uzaklara nakledilmesi işleminin hem Sovyetler Birliği halklarından, hem de bütün dünyadan nasıl gizlenebildiğidir? 26 Haziran 1946 tarihli Pravda ve İzvestiya gazetelerinde Rusya Federatif Sovyet Cumhuriyeti Yüksek Meclisi'nin 25 Haziran 1946 günkü oturumunda aldığı karar yayımlanmamış olsaydı bu menfur cinayetlerden insanlık aleminin haberdar olması bir süre daha gecikebilecekti. Adı geçen kararda şöyle deniliyordu: "Büyük Vatan Savaşı sırasında SB milletleri gaasıp Alman faşistlerine karşı yurtlarının şeref ve istiklâlini yiğitçe savundukları bir zamanda, Alman ajanlarının propogandalarına kapılan bir çok Çeçen ve Kırım tatarı, teşkil olunan gönüllü kıtalara katılarak Alman ordusuyla birlikte Kızıldoru'ya karşı silanlı mücadele yaptılar. Almanların emriyle dahilde Sovyet Rejimine karşı kundakçı çeteleri vücuda getirdiler. Çeçen-İnguş ve Kırım Özerk Cumhuriyetleri ahalisinin esas kitlesi, bu vatan hainlerinin faaliyetlerine engel olmadı. Bununla ilgili olarak Çeçenler ile Kırım Tatarları, SB'nin başka bölgelerine nakledilmiş bulunuyorlar".

Dikkat edilecek olursa, mâhut açıklamada Karaçay-Malkarlılar, inguşlar, Ahıska Türkleri ve Kalmuklardan bahsedilmemektedir. Gerçekten "yalanla işgalci" Sovyetlere yakışan bir ifade, bir deyim vardır ve şöyledir: *hem suçlu hem güçlü*.

Bu insanlık faciasının yüzbinlerce günahsız insanın açlık, sefalet, dondurucu soğuk, bulaşıcı hastalıklar ve işkence... gibi yaşamı yok eden amillerin acımasız tahribatına nasıl terkedildiklerinin acıklı hikâyesini ise "Hür Dünya" çok sonra öğrenebilmiştir. 1952 yılında Batı'ya iltica eden Oset asıllı albay G. Tokaev, keza 1954'te hürriyeti seçen MVD subayı Grigory Burlutskiy'nin akıllara durgunluk veren açıklamaları olmasaydı olup bitenlerden insanlık aleminin bir süre daha haberi olmayacaktı².

SÜRGÜN VE SOYKIRIMIN SEBEPLERİ...

● Stalin başta olmak üzere Molotov, Kagonoviç, Mikoyan, Beria... gibi ünlü Sovyet yöneticilerinin yer aldığı SB Yüksek Prezidyumu'nun 11 Şubat 1943 tarihli oturumunda yukarıda adı geçen halkların topyekün sürülmesine karar verilmiştir. İlk uygulamaya 2 Kasım

¹ Daha önce, 1942 yılında "Volgaboyu Almanları" cephe gerisini emniyete alma bahanesiyle topyekün sürülmüşlense de bunun konumuzla doğrudan ilgisi yoktur. Gösterilen sebep de bir bakıma haklı karşılanabilir. Aynı şeyi ABD de japonlar için yapmıştır. Bunlardan başka Gürcüstan kürtleri ile yine orada yaşayankarapapaklar da tehcir edilenler arasındadır. Ancak, bunlar hakkında elimizde yeterli bilgi henüz yoktur.

² R. Karça. "Şimalî Kafkasya'da Tehcir ve Katliam". DERGİ, sayı: 5, München, 1956.

1943'te Karaçaylıların topyekün tehciriyle başlamış, 18 Mayıs 1944'te Kırım Tatarlarının toplu sürgünüyle "insanlık cinayetleri zinciri" tamamlanmıştır.

Resmi açıklamalarda toplu sürgünlere gerekçe olarak, sözü geçen halkların "Almanlarla işbirliği" yaptıkları ileri sürülmüştür. Keza, Çeçen-İnguş ile Karaçay-Malkar'da 1939'dan beri devam eden "direniş" hareketleri de sebep olarak gösterilmiştir.

Olaylar dikkatle incelenecek olursa. Sovyet makamlarının ileri sürdüğü gerçekler doğruyu yansıtmamaktadır. SB'nin parçalanmasıyla birlikte, 1943/44 cinayetleri hakkında serbestçe konuşma ve yazma imkânı doğduktan sonra kesin olarak anlaşılmıştır ki tehcir edilen halklardan çok küçük grupların dışında hiç birinin Almanlarla işbirliği yapması bahis konusu değildir. Büyük ekseriyet rejime sadık kalmış ve Almanlardan uzak durmuştur. Zaten eli silah tutan erkeklerin tamamı cephelerde olup köylerde ve kentlerde sadece yaşlılar, kadınlar, çocuklar ve harb malülleri yaşamaktaydı. Hal böyle iken bu başsız/sahipsiz insanların "Almanlarla işbirliği" yapmaları fiilen mümkün değildi. Dikta rejimine ve Rus emperyalizmine karşı mücadele veren halk mücahitlerinin durumuna gelince: 1939 yılında başlayan son direniş hareketi, 1941 yılının baharında, yani Alman-Rus savaşının arefesinde Çeçen-İnguş'ta devam ediyordu. Savaşın başlaması direnişin durmasını gerektirmezdi. Zira bunlar, kendi devletlerine isyan ruslar değildi. Mücahitler dağlarda birçok köyü bolşeviklerden temizlemişlerdi. Hareketin başında eski bir komünist olan **İsrailov** (Çeçen) vardı. Stalin'in Şark Emekçileri Üniversitesi'ni bitiren bu vatansever yiğit insan, kendi başkanlığında, bugün Dudayev'in yaptığı gibi, "Çeçen-İnguş Ulusunun Millî İhtilal Hükümeti"ni dahi kurmuştu. 1941'de savaş başlayınca "İsrailov Hareketi" devam ediyordu. İsrailov, yayınladığı bildirilerde Kafkas halklarını "Bolşevik rejimini devirmeye ve Kafkasya'yı Rus egemenliğinden kurtarmaya" davet ediyordu. 1942 yılında NKVD'ye bağlı askeri birlikler Almanlardan kaçarak Kafkas dağlarına sığındıkları zaman, mücahitlerin bunları çiçeklerle karşıladıkları muhakkaktır. Esasen Alman orduları Çeçen-İnguş ülkesine girmedikleri için "fili işbirliği"ne de imkân yoktu. Böyle de olsa, Sovyet Hükümeti'nin bu direnişçilerle, küçücük bir azınlıktan ibaret işbirlikçileri cezalandırması gerekirdi. Oysa, eli silah tutan erkekleri cephelerde Ruslarla omuz omuza çarpışan masum insanlar ayırım yapılmadan topyekün Orta Asya steplerine deporte edilmişlerdir.

Meselenin gerçek yüzü ise bambaşkadır.

İki sebep, temeli tethiş ve zulme dayalı komünist rejimidir.

İkinci ve en önemli sebep de, Stalin'in Türkiye'ye saldırma programını uygulamaya koymadan önce, cephe gerisini güvenceye alma stratejisi idi¹. Bilindiği gibi Sovyet diktatörü Stalin, çok geçmeden bir nota vererek Türkiye'den "Boğazları, Kars ve Erdahan"ı isteyecektir. Sözün burasında meseleye biraz açıklık getirmekte yarar vardır: 1943 yılı sonlarına doğru Alman ordularının Rusya'yı süratle terkedecekleri belli olmuştu. Böylece savaş ateşi Rus topraklarının dışına çıkacaktı. Bu müsait durumdan yararlanmak isteyen Stalin Hükümeti, "Türkiye'ye Saldırma" planlarını uygulamaya karar vermiştir. Konuyla ilgili gizli belgeler açıklandığında bu iddiamızın gerçek olduğu belgeleriyle ortaya çıkacaktır. Bu cümleden olarak ilk hazırlıklara başlanmış ve "cephe gerisi emniyeti" sağlanmıştı. Hafızamızı şöyle bir yoklayacak olursak, "93 Harbi" sırasında da buna benzer olaylar cereyan etmiştir. Doğu Anadolu'ya Rus orduları saldırınca, müsliman Kafkas halkları büyük reaksiyon göstermişler ve geniş çapta isyan hareketleri başlamıştır. Özellikle Çeçenistan, Karaçay-Malkar'da direniş hareketleri kontrolden çıkmıştır. Bunun üzerine Çarlık Hükümeti, Kafkas cephesinden iki tümenini geri çekmek zorunda kalmıştır. İşte bu tarihi olayları iyi bilen Sovyet Hükümeti, genelkurmayın tavsiyelerine uyarak "cephe gerisini emniyete alma" işini sağlama bağlamak istemiştir. Topyekün sürgüne gönderilen halkların seçiminde de büyük

¹ G. Tokaev-Sovyetiçeskiy Vestnik.

isabet vardır. Ahıska Türkleri sınıra yakın olarak oturmaktaydılar. Çeçen-İnguş ve Karaçay-Malkar halkları da onlara göre müseccel idiler. Muhtemel bir deniz harekâtı sırasında Kırım Tatarlarının problem çıkarmayacaklarını kim kestirebilirdi¹? İşte, topyekün sürgünün gerçek sebebi budur, “işbirlikçilik” suçlaması bahaneden ibarettir.

SÜRGÜNÜN LOKAL SEBEPLERİ...

Kırım Yarımadası stratejik konumunun yanı sıra, çok güzel iklimi olan bir tabiat cennetidir. Moskova'ya en yakın bir sayfiye ve dinlenme yeridir. Bu sebepten Rus hükümetleri 1783'ten beri, tatarlardan arınmış bir Kırım'ı hep hayal etmişlerdir. Zaten işgal yıllarında ve “93 Harbinden” sonra tatarların büyük kısmını Osmanlı Devleti'netehcîr etmişlerdi. Kalanlarını da bu son fırsattan istifade ederek Orta Asya'ya naklattiler.

Karaçay-Malkarlıların yaşadığı Elburus dağının şimal etekleri de aynı tabiat güzelliğine sahiptir, tıpkı Alp dağlarını andırmaktadır ve kış sporları için en ideal yerdir. Keza kaplıcaları, maden suları ve güzel iklimiyle her zaman Rusların ilgisini çekmiştir. Bunun yanında, Stalin-Beria ikilisi Gürcü asıllı olduklarından, Gürcüstan SSC'nin topraklarını genişletmek istiyorlardı. Nitekim, sürgünden hemen sonra, dağ gürcülerini (svanlar) Karaçay topraklarına iskân etmeleri, böyle bir planın bahis konusu olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ahıska Türklerinin deportasyonu da aynı planın bir parçasıdır.

Çeçen-İnguş ülkesine gelince: İmam Mansur zamanından beri Rus işgalini bir türlü kabullenemeyen hürriyetperver Çeçen-İnguş halkı, Rusya'nın başına hep gaile açmıştır. Bunlar, İmam Şamil'in yürüttüğü Kafka İstiklâl Mücadelelerinde de büyük rol almışlardır. Öte yandan Çeçenistan'daki zengin petrol kaynaklarının sürekli şekilde Rusya'ya akıtılmasında Çeçenler daima bir handicap teşkil etmişlerdir. Bütün bunlara Stalin-Beria ikilisinin, sözü geçen ülkenin güney toprakların Gürcüstan'a ilhak etme planlarını da eklersek, bu necip halkın niçin deporté edildiği açıkça ortaya çıkar. Aslına bakılırsa “işbirlikçi” suçlaması Çeçen-İnguşlar için bahis konusu bile olamaz. Zira Almanlar, Grozni petrollerine gelemenden geri çekilmek zorunda kalmışlar ve çeçenlerle ihtilat yapmamışlardır.

Görülüyor ki Moskova'nın resmî açıklaması “topyekün sürgün”ün haklılığını göstermeye yeterli bir sebep değildir. Gerçek sebepler yukarıda açıklandığı gibidir. Muhtemelen Alman işgali işlerini kolaylaştırmıştır. Burada tek sorumlu olan Stalin değildir. bilakis Rus millî politikasıdır. “Vur abalıya” deyip sorumluluğu Stalin'e yüklemek büyük hata olur. O devrin Sovyet Rusya Hükümeti ve SSCB KP Politbürosu müştereken sorumludur.

Meselenin bir başka yönü daha vardır: Almanlarla işbirliği yapan Sovyet halklarının tamamını cezalandırmak gerekseydi, ilk sırayı 40 milyonluk Ukrayna alırdı. Baltık Devletleri halkları ile Velikoruslar (hakiki ruslar) da aynı akibete uğrarlardı. Avusturya'daki mülteci kamplarında toplanan ve ailelerden oluşan (savaş esirleri hariç) Sovyet Rusya vatandaşlarının % 90'ını velikoruslar ın teşkil ettikleri bilinen bir gerçektir. Bunlar almanlarla işbirliği yaptıkları için (canlarına korkarak) yurtlarını terkeden hkiki slavyan ruslardı. Şimdi sorabiliriz: Neden Ukraynalılar topyekün yurtlarından sürülmediler? Keza, neden velikoruslardan almanlarla işbirliği yapanlar topyekün yurtlarından sürülmediler? Bu soruya Sovyet yazarları ve politikacıları “40 milyon ukraynalının, milyonlarca velikorusun topyekün sürgünü imkânsızdı, şayet mümkün olsaydı, Stalin bunu da yapardı” deyip, suçu ve sorukluluğu yine Stalin'e yükleyip işin içinden çıkıverirlerdi. Ama biz o kanaatte değiliz. Bu cinayetlerin işlenmesinde en az Stalin kadar Rus genelkurmayı ra, Rus Hükümeti de, meclisi de, politbürosu da hatta Rus milleti de sorumludur. Böyle olmasaydı o masum

¹ Kuzey Kafkasya Dergisi-Sayı: 85/86, Ocak-Haziren 1992, İstanbul. Dağıstan'da yayımlanan “Meclis” dergisinin amerikalı Prof. Doland Viksman ile yaptığı mülakat.

insanların sağ kalabilenleri 14 yıl Orta Asya steplerinde tutulmazlar ve harpten sonra hemen yurtlarına iade edilirlerdi.

Bütün bunlardan sonra Stalin ve Sovyet Rusya Hükümeti amacına ulaşabildi mi? Bunun cevabı hayal sükutudur. Sovyetlerin niyetini çabuk anlayan müttefikleri ABD ile İngiltere, iş ciddiye binince Rusya'yı sert bir şekilde uyardılar ve böyle bir harekât başlatılacak olursa karşılarında kendilerini bulacaklarını bildirdiler. Böylece Stalin ve Sovyet Rusya Hükümeti'nin planları akamete uğradı. Ama bir milyondan fazla masum ve mazlum insan bu alçakça girişimin kurbanı oldu.

S O N U Ç

Stalin ve Sovyet Rusya Hükümeti'nin sebepsiz yere işlediği bu cinayetlerden dolayı nadim olduğunu sanmıyoruz. Olsalar bile tasarruflarından vazgeçemezlerdi, zira suçu kabullenmiş olurlardı. Ancak, Stalin'in ölümü ve devrin Hükümeti'nin düşmesinden sonra hakimiyeti ve iktidarı ele geçiren KHRUTŞEV "Barış içinde bir arada yaşama" ve "Batı ile dostane ilişkiler kurma" politikasının bir gereği olarak "topyekün sürülen halkların itibarlarını" sözüm ona iade ederek yurtlarına dönmelerine izin verdi. Ancak Kırım Türkleri ile Ahıska Türkleri bundan istifade ettirilmediler. Demek oluyor ki Khrutşev de samimi değildi ve icraatı zevahiri kurtarmak, suçu Stalin'in üzerine yükleyerek Rusya'yı temize çıkarmaktan ibaretti.

Nevarki, yük vagonlarına istif edilerek Orta Asya steplerine sürülen talihsiz ve masum insanların en % 40'ı yolculuk sırasında ve gittikleri yerlerde açlık, sefalet ve işkence altında hayatlarını yitirdiler. Atayurtlarında bıraktıkları her türlü mal, mülk ve zenginlikleri ruslar ve gürcüler tarafından talan edildi. Evleri bile yakılıp yıkıldı. Yurtlarına döndükleri zaman ayakta kalan evlerini "yeni sahiplerinden" satınalmak felaketini de yaşadılar. Uğradıkları maddi, manevi ve insanî kayıplarının telafisi için devletten hiçbir yardım görmediler. Aynı soykırıma uğrayan yahudilere , Hitler'in halefi olan Alman hükümetleri hâlâ maddi tazminat ödemektedirler. Rus hükümetlerinin de böyle davranmaları gerekirdi. Ama, oldum olası insan haklarına saygı gösterilmeyen, kanun hakimiyeti olmayan ve hukukun üstünlüğü kabul edilmeyen bir ülkede (Rusya) bu türlü bir yaklaşımın olabileceğini düşünmekte bir anlam yoktur...

Bunu iyi bilen ve vatanlarına kavuşma sevinci içerisinde olan yaralı Kafkas halkları çektikleri acıları ve bütün maddî-manevî kayıpları sîneye çektiler.

Soykırım ve topyekün sürgünün tevlihdettiği kayıpları ve acıları bugün dahi telafi edemeyen masum halklara, bu 51. yılda tekrar geçmiş olsun diyor, Orta Asya'nın kum düzlüklerine gömüp geldikleri yakınları için de Allah'tan rahmet diliyoruz. Stalin ve Sovyet Hükümeti'nin irtikâp ettiği tarihin bu en büyük cinayetinden tüm insanlık aleminin alacağı birçok ders vardır. Umarız ki dünyamız böyle bir felâkete bir daha maruz kalmaz.

BİRLEŞİK KAFKASYA

Osman ÇELİK

"Geçmiş geleceği aydınlatır".

Bu özdeyişle yola çıkmak istiyorum.

1962 sonbaharıydı. İstanbul Orman Fakültesinde son sınıf öğrencisiydim.

Sir akşamüzeri kantine geldiğimde, bazı arkadaşlarının yaşlı, iyi giyimli birinin çevresinde oturduklarını gördüm. Selam verdim. Boş sandalya bulup gruba ben de katıldım.

Yaşlı adam, gülümseyerek banak baktı. "Merhaba" dedi.

Artvinli bir Gürcü arkadaşım: "Pol Amca, Osman da bizden" diyerek gülümsedi.

-O da kfkasyalı, Çerkes!

Pol Amca: "Ya!" diyerek, gözlerini iyice açtı. Daha sevecen bir gülümsemeyla, beni süzdü. Onunla yıllarca sürecek ilişkimiz bu şekilde başladı.

Pol Amca Gürcü idi. 1920'de Kızıldordu Kafkasya'yı işgal edince, genç yaşta ülkesini terketmişti. Avrupa'ya geçmiş, daha sonra İtalya'da Roma Üniversitesinde kendisine iyi bir karyer sağlamıştı. Ancak bir süre sonra, faşist yönetim onu rahatsız etmeye başladı. Türkiye'ye sığınmak zorunda kaldı.

Pol Amca benim tanıdığım sırada İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinden emekli olmuştu. Şişli Bomonti'de buluhan Gürcü kilisesinde fahri rahiplik yapıyordu.

Hristiyan bir rahip olduğu halde müsliman bir din adamı gibi konuşuyordu. İslamiyet'in mükemmel bir din olduğunu söylüyor, onun getirdiği ahlâkî sistemi benimsememizi istiyordu.

Arkadaşlar bazan: "Pol Amca, sen müsliman mısın yoksa hristiyan mısın?" diyerek, ona takılıyorlardı.

Kendinden emin ve hoşgörü içinde rahat karşılık veriyordu.

-Ben hem müslimanım hem hristiyanım hem de museviyim! diyordu.

Temiz hava almak için, fakülteye geldiğini söylüyordu. Bazen Sarıyer'de bir çayhanede buluşuyorduk. Keyfi yerinde olduğu zaman, fazla ayrıntılara girmeden geçmişinden sahsediyordu. Kafkasya konusu açıldığında ise gözleri bir başka türlü parlıyordu.

-Kafkas kökenli halklar, dinleri ve dilleri ne olursa olsun, bir evin çocukları gibidir. Aynı ocağa kök salmış, aynı kültürden beslenmişlerdir. Nevar ki bunun bilinci içinde değiller. Geçmişteki hataları, onları bu hale getirmiştir. Güç ve kader birliği yapmadıkları sürece, Rusya gibi bir devin esaretinden kurtulamazlar, diyordu.

Aramızda büyük yaş farkı vardı. Buna rağmen o kadar vefalıydı ki yıllar sonra bir dağ kasabası olan Keles'te görev yaparken gelip beni buldu. Bütün bir gün sohbet ettik. Geç vakit Bursa'ya döndü.

Pol Amca, mimar Ahmet Özkan ve onun yakın çevresinde bulunanların misafiri olarak bir süre Bursa'da kaldı. Bu görüşmemizden sonra fazla yaşamadı. Sanki veda gezisi yapmıştı.

Ahmet Özkan da Gürcü idi. Pol Amca gibi geniş ufuklu bir insandı. Öğrencilik yıllarımın sonlarına doğru, "Birleşik Kafkasya" dergisini çıkarırken, onu giyaben tanımıştım. Dergiye, yayınlanmak üzere bir makale göndermişti. Adını ve varlığını o zaman öğrenmiştim. Sonra Bursa'da bir araya geldik. Yaşça benden büyük olduğu halde, bana daima akranı gibi davrandı. İlgi gösterdi.

"Çeveneburi" dergisini çıkarıyordu. Dergiye benim de yazımı istedi. Yazdım. Bir defasında ise konuyu ve başlığı kendisi seçti. Bir nevi siparişte bulunmuştu. "Kafkasya Halklarının Dostluğu" üzerine yazacaktım. Ona göre, Kafkasya halkları akraba idi. En azından aynı kültürü paylaşıyorlardı. Dostluk için bundan daha önemli bir gerekçe olamazdı. Bu duygu ve düşünceleri samimi bir şekilde ifade edenler, sadece Pol Amca ile rahmetli Ahmet Özkan değildi. Muhacerette olan birçok kfkasyalı, yıllardan beri aynı değerleri paylaşıyorlardı.

Bolşevik İhtilalinden kaçan bir grup genç kfkasyalı, Polonya'da yerleşmişlerdi. İlk defa, Birleşik Kafkasya (Şimâlî Kafkasya olacak, YN.) dergisini Varşova'da çıkarmaya başladılar. Hem okuyor (tahsil görüyor) hem de yazıyorlardı. Barasbi Baytugan (Asetin),

Ahmet Canbek (Kabardey) derginin önde gelen yazarlarıydı. Hepsi, Kafkasya'nın birliğini ve bağımsızlığını savunuyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı, bu genç idealist grubu dağıttı. Bununla da kalmadı, Kafkasya'dan yeni kopmalara neden oldu.

Savaşın sonra çalışmalar yeniden başlatıldı. Bu defa buluşma yeri, Batı Almanya idi. Bütün Avrupa ve Amerika savaşta, Hitler Almanyasına karşı Rusya ile birleşmişlerdi. Ancak, nasıl bir dev yarattıklarını savaşın sonra anladılar. Sovyetler Birliğindeki Rus olmayan milletleri etkilemek için, büyük bir propoganda seferberliği başlattılar. Münih'te Radio Liberty (Hürriyet Radyosu)'nu kurdular. Onbeş dilde yayımlanan, bir dergiyi finanse ettiler.

Barasbi Baytugan, Hürriyet Radyosu'nun Kuzey Kafkasya departmanının başkanı idi. Ayrıca "Kafkasya" ve "Birleşik Kafkasya" dergilerini çıkarıyordu (gerçekte bu dergilerin yayımcısı Alihan Kartemir'dir, Barasbi Baytugan daha sonra sorumlu göreve gelmiştir (YN).

Barasbi Baytugan, 1964 sonbaharında İstanbul'a geldiği zaman, artık çok yaşlanmıştı. Ona ev sahipliği yapan Ahmet Canbek, Ahmet Avar gibi büyükler de yaşça farklı değillerdi.

Değerli misafiri, Park Otel'de ziyaret ettik. Yılmaz Nevruz, Mustafa Beştoy, Kenan Sah, Yılmaz Lü ve şu anda hatırlayamadığım birkaç arkadaş daha vardı. Hangi boylardan geldiğimizi sordu. Aldığı cevaplar karşısında, memnun gülümsedi.

-Burada Birleşik Kafkasya çoktan kurulmuş, dedi.

Sonra, birden bire yüzüne hüznü çöktü. Elinde, Almanya'da çıkardığı Obedinenniy Kavkaz (Birleşik Kafkasya) dergisini son sayıları vardı*. Yorgun gözlerle bize baktı.

-Bende bunu devam ettirecek güç kalmadı. Birleşik Kafkasya idealini siz yaşatacaksınız. Derginin yeri burasıdır, Burada çıkmalı. Çünkü Türkiye, kafkasyalıların en çok bulunduğu bir ülkedir.

Böylece onun telkini ve diğer büyüklerin desteği ile Birleşik Kafkasya Dergisi türkçe olarak yayınlanmaya başladı.

Değerli büyüğümüz doğruyu söylemişti. Muhaceretteki kafkasyalıların en yoğun olduğu ülke Türkiye idi. Üstelik, Kafkasya'nın hangi bölgesinden gelirse gelsin, bütün halk grupları birbirlerine sempati ile bakıyorlardı. İyi ilişkiler içindeydiler. Bazı gruplar göç esnasında kader birliği yapmışlar, müşterek köyler kurmuşlardı. Evlilikler yoluyla akraba olmuşlardı. Dil birliğine varmışlardı.

* Barasbi Baytugan sözü geçen dergiyi tek sayı çıkarmıştır. Sebebi de, o sırada bizim yayınlanmaya hazırladığımız Birleşik Kafkasya dergisinin, bu alanda yeterli olacağı kanaati idi. Üstelik kendi dergisi rusça yayımlandığı için muhacerette yaşayan kafkashıların büyük ekseriyetinin yararlanmaları mümkün değildi. YN.

Anavatanında olmayan birlik, muhacerette, fiziki düzeyde olmasa bile, manevi bakımdan gerçekleşmişti. Ancak olayın, ülkenin düzenini bozacak şekilde siyasi ve ideolojik bir yönü yoktu. İyi vatandaşlık ölçüleri içinde, birbirlerine ilgi ve saygı gösteriyorlardı. Bu arada, köklerinin kaldığı topraklara özlem duyduklarını inkâr etmiyorlardı.

Kabul etmek gerekir ki bu duygular son derece doğaldır. Geçmişini bilen her topluluk gibi geriye bakmak, onların da hakkıydı. Bölünmüşlüğü acısını hissetmek, bunu açıkça ifade etmek bir insanlık sınavıydı.

Muhacerettekilerin bir özelliği daha vardı. Bilhassa inananların. Onlara göre, Sovyetler Birliği mutlaka çökecek ve dağılacaktı. Öylesine bir inanç ki bu, tek güç kaynağı haline gelmişti.

Oysa bazıları, bunun tam aksini düşünüyorlardı. Sovyetler Birliği, özellikle komunizm asla geriye adım atmayacaktı. Bu, yoklukta eşitliği savunanlar, bireyin dehasını inkâr etmekte ısrar ediyorlardı. Cehaletin koyu karanlığına, herkesi çekmeye çalışıyorlardı.

Fakat gün geldi, Komünist sistem, dıştan bir müdahale olmadan kendi kendine çöktü. Sadece ona inananlar değil, inanmayanlar da bu ani olayın şokunu birlikte yaşadılar. Çünkü kimse, böylesine büyük bir değişmeyi bu kadar erken beklemiyordu. Sosyal ve siyâsî çözümlenin, önce bir takım sinyaller vereceğini, gelirken aldığı canları geri vereceğini sanıyorlardı.

Ancak, olaylar böyle gelişmedi. Komünizmin benimsediği ekonomik sistem, dünyadaki gelişmelere ayak uyduramaz olmuştu. Sovyetler Birliği'nin son yönetim kadroları, geldikleri gibi gitmekten korkmuşlardı. Direnmek için güçleri kalmamıştı. Akıllılık edip kısa sürede Doğu Avrupa'dan çekildiler. Merkeze bağlı on dört cumhuriyetin de bağımsızlıklarını ilan etmelerine rıza gösterdiler.

Ne yazık ki Kuzey Kafkasya, bu olumlu gelişmeden nasibini alamadı.

Alamazdı. Çünkü, bu muhtemel gelişmeler, ta baştan hesap edilmişti. Yönetimin en güçlü olduğu zamanlarda gerekli tedbirler alınmış, küçülmenin sözde doğal sınırları çizilmişti.

Bilindiği gibi, 1918'de Kafkasya'da dört cumhuriyet kurulmuştu: Azerbaycan, Ermenistan, Gürcüstan, Kuzey Kafkasya. Dört yeni cumhuriyet kader ve güç birliği yapamadı. Federal bir devler kurma çabalarına, Ermenistan karşı çıktı. Kızılıordu, çok geçmeden tek tek hepsini işgal etti.

Ermenistan bugün de aynı hatayı tekrarladı. Azerbaycan'a saldırdı. Gürcüstan da onun izini sürdü. Abhazya'yı tarihten ve coğrafyadan silmeye kalktı. Her iki yeni devletin sözde deneyimli yöneticileri, halklarını sonu karanlık bir mecraya sürüklediler.

Hata eden, sadece güneydekiler miydi? Hayır! Kuzeydekiler de mevcut dağınıklık yetmiyormuş gibi bölünmeye devam ettiler. Çeçen-İnguş Cumhuriyeti ikiye ayrıldı. İnguşlar ile asetinler küçük bir arazi parçasını bahane ederek kıyasıya vuruştular. Oysa, yıllardan beri iç içe yaşıyorlardı. Komşu ve akraba olmanın tadını çıkartmaları gerekirken, düşman olmanın yolunu seçtiler.

Buna rağmen, kuzeyde bazı olumlu hareketler var. Olayın bu yönü sevindirici. Kafkas Halkları Konfederasyonu görüşünün benimsenmesi, birlik için çok önemli bir adımdır. Henüz yerel hükümetler tarafından, yeterince desteklenmemesine rağmen gelecek için ümit vermektedir.

Çeçenistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi Kafkas Halkları Konfederasyonu'na açıkça destek vermesi, son derece önekli ayrı bir olaydır. Ancak, Çeçen yöneticilerin daha sabırlı ve daha ılımlı hareket etmeleri, netice almak için gereklidir.

Kuzey Kafkasya Halkları, bir zamanlar bağımsızlık için, yokolmaları pahasına yıllarca Rusya ile savaştılar. Güç dengesinin olmadığı bu uzun mücadele kan, gözyaşı ve sürgünle sonuçlandı. Tekrar aynı hataya düşmemek gerekir. Ağır da işlese, görüşme ve ikna yolunu seçmek, uluslararası kuruluşlardan destek sağlamaya çalışmak en doğru harekettir.

Türkiye bu konuda anahtar ülkedir. Onun bütünlüğünü ve gücünü tanımak, onunla bütünleşmiş olmak, Kafkasya Halkları için bir şanstır. Yeter ki her iki taraf birlikte olmanın değerini bilsin.

Son derece önemli olan bir husus daha vardır. Kafkasya gerçeği, Türk hariciyesine ve Türk aydınlarına yeterince anlatılmalıdır. “Bizi tanısınlar, bizi anlasınlar!” tezi yanlıştır. Bu maksatla, araştırma ve yayın yapılmalıdır. Karar mevkiinde olanlara, haber ajanslarına, günlük olaylar sürekli rapor edilmelidir.

Anavatanda olan hükümetleri biz yönlendiremeyiz. Zaten böyle bir hareket doğru olmaz. Sadece temennide bulunabiliriz. Takınacağımız tavırla, vereceğimiz olumlu görüntülerle etkili olabiliriz.

Asetin-İnguş kavgasından sonra yapılan iyi niyet gezisi, bunun güzel bir örneğidir. Giden heyet, tarafsız bir tutum içinde her iki tarafla görüşmüş, üzüntülerini belirtmişlerdir. Eski bir Kafkas geleneğini en iyi şekilde yerine getirmişlerdir. Keşki, olaylar başlamadan önce, böyle bir girişim başlatılabilseydi sonuç alma şansı daha büyük olacaktı.

Muhacerette bulunan bugünün insanları Pol Amcaların, Ahmet Özkanların, Barasbi Baytugan, Ahmet Canbek, Ahmet Avar, İsmail Berkok gibi nice büyüklerin inşa etmeye çalıştıkları “Birleşik Kafkasya İdeali”ni yaşatmalıdırlar. Anavatandaki bölünmüşlük, muhaceret bölgelerine taşınmamalıdır. Aksine, muhaceretteki birlik düşüncesi oraya götürülmelidir. Güçlü, üniter bir ulus olmak için, bunların bilinci içinde hareket etmelidir.

Şüphesiz, 1918 ve onu izleyen yıllarda hayal edildiği gibi “Yekpâre Bir Kafkasya” düşünmek şimdilik mümkün değildir. Ancak, Azerbaycan ve Gürcüstan’ın bağımsızlığı, Kuzey Kafkasya için bir basamak olacaktır. Onların tekrar bağımlı hale gelmeleri, beklenen ümidi zaman bakımından çok gerilere itecektir.

Diğer yönden, kuzeyin dağınık-küçük cumhuriyetler halinde değil, sağlıklı bir federasyon içinde görünmeleri güneye güç verecektir. Bağımsızlık yolunda, daha emin adımlarla yürümelerine yardımcı olacaktır.

Bu nedenlerle, gerek güney ve gerekse kuzey, birbirlerinin varlığını ve değerini kabul etmelidir. Bu bilinç içinde hareket etmelidir.

DAĞISTAN AVARCASINDA TÜRKÇE ALINTI KELİMELE VE AVARLARIN TÜRKÜĞÜ MESELESİ

Yrd. Doç. Dr. İsmail DOĞAN*

* Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Leh. ve Edb. Böl. Öğretim üyesi.

Avarlar denildiğinde akla gelen, ilk ve orta çağlarda yaşamış olan bir Türk boyu ve hanedanıdır. Avarlar, Hunlar gibi Asya ve Avrupa Avarları olarak ikiye ayrılır. III-IX. yy'lar arasında Asya ve Avrupa'da önemli rol almış olan eski Türk boyu, çeşitli kaynaklarda birbirinden çok değişik adlarla anılırlar; Çin kaynaklarında Juan-Juan diye geçen <avarlar, Bizans kaynaklarında Avaroi, Avareis, Avaros, Garamantlar, Hunnoi, Khunni, Kotzegeroi, Psedavaro, Skalavoi, Uar, Zabender diye geçmektedir. Avarlar, Latin kaynaklarında Avari, Avaros diye geçerken, Süryani kaynaklarında Abhar diye adlandırılmakta, Slav kaynaklarında ise Avari, Avare, Obri, Obre diye geçmektedir¹.

Günün konusu olan Abhazya'ya gelince; onu gözardı etmiş değilim. Herkes gibi, kuzeyin bir parçası olarak görüyorum. Çünkü, özellikleri bunu gerektiriyor.

Netice olarak, şunları ifadeye yarar vardır. Geleceğe ümitle bakabilmek için gerek anavatanda ve gerekse muhacerette birlik şarttır. Düşünenlerin, çare arayanların önce bu gerçeği kabul etmeleri gerekir. Geçmiş, acı tabloları ile önümüzdedir. Onlardan ibret almalıyız.

Birlik oluşturmak ve istenen seviyede bütünleşmek için, medeni cesareti olan halk liderlerine, bilgi düzeyi yüksek aydınlara ihtiyaç vardır. Geçmiş, mutlaka araştırılmalıdır. Günün olayları ve politik tercihler, en küçük ayrıntılarına kadar izlenip değerlendirilmelidir.

Bunların yanı sıra; kitap, dergi ve gazete gibi halk bilincini canlı tutacak, her türlü neşriyat yapılmalıdır. Böylece üretilen bilgi geniş bir tabana ulaştırılmalıdır. Kaybolan zamanı gidermek, meydana gelen boşluğu doldurmak için çok çalışılmalıdır. Maddi ve manevi fedakârlıktan çekinilmemelidir.

Yukarıda belirttiğim gibi büyüklerimiz, Birleşik Kafkasya İdealini inşa etmek ve yaşatmak istemişlerdi. Bir vasiyet niteliği taşıyan bu arzuyu bizler devam ettirelim. Dileriz ki Birleşik Kafkasya dergisi, Birleşik Kafkasya İdeali'nin sönmeyen meş'alesi olsun!

III-VI. yy'lar arasında Asya'da hüküm süren Asya Avarları Moğollarla işbirliği yaparak Türk İmparatorluğu'nu yönettiler. Moğolların yönetime katılmalarına karşı olan Köktürkler, Avar Hanedanı'nın MS. 552'de devirerek Türk hakanlığının başına geçtiler. Köktürklerin iktidara hakim olmalarından sonra Avrupa'ya göç eden Avar Türkleri MS. 565-835 yılları arasında Doğu Avrupa'da Hunlara halef olarak bir Türk hakanlığı kurdular. Avrupa Avarları diye anılan bu Avarlar VI-IX. yy'larda Avrupa'da hüküm sürmüştür².

796'da Avarların içerde rütbece "Hakan"dan sonra gelen ve "Tudun" ünvanını taşıyan kuzeybatı ülkesi genel valisi İmparator Charlemagne'ın baskısıyla

¹ Avar maddesi, Büyük Larouse, İstanbul, 1986, s. 1031-1032.

² Avar maddesi, Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken yay., İstanbul, 1985, C. 2, s. 249-250.

da Hristiyanlığı kabul ederek Frank himayesine sığındı. 803'te ise Avar devleti büsbütün ortadan kalktı¹.

Kaynakların bir çoğunda Avarlar hakkında bu söylediklerimiz doğrultusunda bilgiler mevcuttur. Dağıstan Avarları hakkında ise umumiyetle bunların bir Kafkas kavmi olduğu ve tarihteki Avarlarla hiçbir alakalarının olmadığı yolundadır. Şimdiye kadar pek fazla tartışılmayan bu konu üzerine dil malzemelerine de dayanarak filolog, türkolog ve diğer ilim adamlarının dikkatini çekmek istiyoruz.

Hali hazırda elimizde mevcut bulunan materyal ile Dağıstan Avarlarının tarihteki Avarların devamı olduğunu iddia edemeyiz. Ancak, konunun derinlemesine araştırılmasının gerektiğine inanıyoruz.

Esas konumuz olan Dağıstan Avarları Kuzey Kafkasya'nın doğusunda Dağıstan Otonom (özerk) bölgesinde (Dağıstan Cumhuriyetinde, BK.) yaşarlar. Dağıstan Özerk bölgesinin (Dağıstan Cumhuriyetinde, BK.) Avar, Dargı, Lezgi ve Laklardan (Kumuk, Tabasaran, Tat, Rutul, Tsahur, Agul, Noğay, vs. BK.) ibaret olan dağlık kısım ahalisine Tavlu (dağlı) ve Lezgi adını verirler. Tavlu tabiri ile kuzeydekiler (bilhassa Avarlar), Lezgi adı ile de güneydekiler bilhassa Samurlular) kastedilir².

Bu bölge, Kafkasya'nın tamamının olduğu gibi, tarihteki göç yollarının da üzerindedir. Doğudan batıya, kuzeyden güneye giden yolların geçiş noktasıdır. Kafkasya'da çok farklı halkların bulunmasının sebeplerinden biri de muhakkak ki bu bölgenin geçiş bölgesi olmasındandır.

Burada Hun, Avar, Bulgar, Hazar ve Oğuz Türklerinin adlarını muhafaza eden yer ve mahal isimleri hâlâ bulunmaktadır. Dağıstan dilleri, Türk dilinin lehçe ve şivelerinden, arapça ve farsçadan da birçok kelime almıştır. Dikkatli araştırmalar neticesinde Dağıstan dillerinin Türk dili etrafında birleşmeye doğru bir tekâmül içinde olduğunu görebiliriz. Aynı zamanda Türk dili 1930'a kadar Dağıstan'da ortak dil olarak kullanılmıştır. 1930'dan sonra bu bölgede Türk dilinin yerini rusça alır³.

Avarlar bugün sadece Dağıstan'da değil, Türkiyede K. Maraş-Göksun, Kireç, Ortatepe; Muş-Varto, Kayalık, Bağıcı, Çalbuhr, Sivas-Üçtepe, Akçamescit, Kayalıpınar ve İstanbul-Yalova, Güneyköy bölgelerinde de yaşamaktadırlar. Türkiye'de bulunan Avarlar da Dağıstan'da kullanılan Avarcayı konuşmaktadırlar.

Ufak bin bölge olmasına rağmen Dağıstan'da birçok dil grubu vardır, bunların bel başlıcaları şunlardır;

1. Avar, Andi, Didoy, Arçi.
2. Dargı (Hurkili)
3. Lak (Gazi-Kumuk)
4. Lezgi Dil grupları

¹ Büyük Türk Klasikleri, Ötüken Yay., İstanbul, 1985, C. 1, s. 4

² Dağıstan Maddesi, İslam Ansiklopedisi, M.E.B. Yay.

³ Dağıstan Maddesi, İslam Ansiklopedisi, M.E.B. Yay.

Yalnız bir köy halkının konuştuğu 200-300 aileden başka kimsenin anlamadığı diller de vardır¹.

Dağıstan Avarcasında dil diy arası, gırtlak sesleri boldur, 38 sestten 5'i ünlü, 33'ü ise ünsüzdür.

Dağıstan avarcasında ilk bakışta Türkçe olduğu aşikâr olan belli başlı kelimeler aşağıda listelenmiştir. Bu kelimeler Türkiye'de "M. Rasih Savaş-Cafer Barlas; Dağıstan Avarca Klavuz Sözlük" ten alınmıştır².

Avarca

Türkçe

avlak: orta, meydan

ada: hala, teyze

arbabaş: keçe, araba örtüsü

aşbaz: aşçı

bavasur: basur

baca: bacanak, paça, paçana

bayguş: yalnız, bekâr, yersiz.

bayram: bayram

bak: bağırsak

bal: kesicinin ağızı

başlık: başlık

beg: bey

begavul: muhtar, beg+avul

bel: kürek, bel

bika: hanım, bike

boşgap: tabak

burav: burgu, buruv

buran: fırtına, bora, boran

buyuri: buyuru, emir

buyruh: buyruk

çaphen: baskın, çapkhın

çakma: çizme

davla: yükseklik, tepe

dada: baba

damga: damga

egi: yatmak³

eki: kırmak⁴

avlak: iç bahçe, meydan.

ada/ede: hala, teyze (And., Ağz.)

arbabaş: araba örtüsü, Tat., Kar.)

aşbaz: aşçı NAzr., And., Ağz.)

basur (bağasur): basur (T. Teh.)

bacanak: baci+nak bacanak (T. T: Azr., T.Leh.)

baykuş: 1. kuş adı, 2. yalnız, yersiz (And.Ağz., T.Leh.)

bayram: bayram (T. Leh.)

bağırsak: (< bağ+ır+sak): bağırsak (T. Leh.)

balta baldu: kesici alet (DLT)

başlık: başlık (T. Leh.)

bey (< beg): bey (T. Leh.)

begavul (< beg+avul): muhtar (Tat; T. Leh.)

bel: kürek, bel (T.T.)

bike: hanım, prenses (Tat.)

boşgap: tabak (Azr.)

burgu: (< bur+a+gu) burgu (T.leh.)

boran: fırtına, bora (T. Leh.)

buyur-: buyurmak, emretmek (T.T.)

buyruk: buyruk (T.T., T.Leh.)

çapkin: baskın (T. Leh.)

çekme: çizme (And. Ağz. Azr.)

dağlak: yüksek yer (And. Ağz.)

dede: dede, ata (T.T.)

damga: (< tamga) damga (T.T.)

eğ-: eğmek, eğilmek)T.T.)

eğ-: bükmek (T.T)

¹ Dağıstan Maddesi, İslam Ansiklopedisi, M.E.B. Yay.

² Barlas, Cafer- Savaş, M. Rasih. "Dağıstan Avarca Klavuz Sözlük".

³ egi ve eki Avarcada kelime sonundaki bu i'ler Türkiye Türkçesindeki mastar eki karşılığında kullanılmaktadır. Yani bu kelimeler *egmek* ve *ekmek* şeklindedir.

⁴ egi ve eki Avarcada kelime sonundaki bu i'ler Türkiye Türkçesindeki mastar eki karşılığında kullanılmaktadır. Yani bu kelimeler *egmek* ve *ekmek* şeklindedir.

eğre: topuk
el: onlar
gabur: boyun
bugh: bağ
gama gemi
gel: kepçe
goç: göç
gurgur: hindi
guç: güç
guçli: güçlülük
gaplan: kaplan
galtak: at eđeri
golbas: mühür
gulaç: kulaç
gutuk: kutu, kutuk
igit:
ilçi: elçi
ilçili: elçilik
iş: iş
kesek: parça
kuy: koyun, koy
kuluk: hizmet
kizan: aile
kabak: kabak
karavul: nöbetçi
kutan: pulluk
kumek: yardım
mik: bıyık
özdenği
paşlık: başlık
sas: ses
talán: yağma
tatu: tat
tukhum: soy, tukum
tümen: para
yalğav: tava, calğavuç
yarag: silah
yasak: yasak
yurga: rahvan
yurgan: yorgan

ege/aya: topuk, avuç içi (T.T.)
el: el, yabancı, o (T.T.)
gabur: göğüs (And.Ağz., T.Leh.)
bağ: ip, bağ (T.T.)
gemel/gemi: (<kemi) gemi (T.Leh.)
gelberi: kepçe (And. Ağz.)
göç: göç (T.T.)
gurgur: hindi (And.Ağz.Azr.)
güç:güç, kuvvet (T.T.)
güçlü: güçlü, kuvvetli (T.T.)
kaplan: kaplan (T.T.)
kaltak: at eyeri
golbas-: imza atmak (And. Ağz.)
kulaç: kulaç (T.T.)
karpuz (harmuz): karpuz T.Leh.), su kabağı.
igit: yiğit (Azr.)
elçi: elçi (T.Leh.)
elçilik: elçilik (T.Leh.)
iş: iş (T.T.), T.Leh.)
kesek: parça (And.Ağz.)
koyun: (>kony>kon>koy>kuy) koyun (T.Leh.)
kulluk: hizmet (azr., T.Leh.)
kızan: aile, çocuk (And.Ağz.)
kabak: kabak (T.T.)
karavul: bekçi, nöbetçi (T.Leh.)
kotan: pulluk (And.Ağz.)
kömek: yardım (Azr.)
mik/mıyık: bıyık (T.Leh.)
özengi: üzengi (T.Leh.)
başlık: başlık (T.T.)
ses: ses (T.T.)
talán: yağma (T.T., T.Leh.)
tat (< tatıg): tat, lezzet (T.T.)
tohum:döl, soy (T.T.)
kümen: para (T.Leh.)
yalğav: tava (T.Leh.)
yarag: silah (T.Leh.)
yasak: yasak (T.T.)
yorga: rahvan (T.Leh.)
yorgan: yorgan (T.T.)

Bu 70 kelime ilk bakışta görülebilenlerdir. Bunların yanında menşeye itibariyle Arapça ve Farzça olan kelimelerin Türkçe telaffuzlarıyla geçmiş oldukları da görülmektedir.

Ayrıca Dağıstan Avarcasında da Arapça-Fansça menşeli kelimeler de Türkçede olduğu gibi fonetik değişikliklerin aynı teamülde olduğu görülmektedir.

Mesela, Arapça **ayn** ile başlayan bir kelime Tatarcada başına bir “**g**” sesi alır. Dağıstan Avarcasında da aynı hadise görülmektedir.

Arapça	Avarca	Tatarca
aba	gaba	gaba
adet	gadat	gadat
adil	gadil	gadil
ecel	gacal	gacal
azap	gazap	gazap
ayın	gayın	gayın
akıl	gaklı	gakil
alem	galem	galem
asi	gasi	gasi

Yine Türkçenin muhtelif lehçelerinde görülen “**f**” sesi ile başlayan alıntı bir kelimenin **f > p** olması hadisesi Dağıstan Avarcasında da mevcuttur.

Arapça	Avarca
fayda	payda
fakir	pakir
fal	pal
felç	palç
fark	park
fitne	pitna
fikir	pikru, pikir
ferman	perman , kelimelerinde olduğu gibi.

Ayrıca Dağıstan Avarcasında kullanılan sayı sistemi de dikkat çekicidir. Avarların, iddia edildiği gibi Kafkas kavimlerinden biri olması halinde Çerkes dillerinde kullanılan 20’lik sayı sistemini kullanmaları tabii olacaktı, fakat, Avarların sayı sistemi Türk Lehçelerinin ikisi hariç diğerlerinde kullanılan 10’luk sayı sistemidir.

Yine Dağıstan Avarcasında kelime türetme, olumsuzluk belirtme, çokluk, mastar ve zaman belirtmede Türkçe mantığına paralel olarak işleyiş gösterdiği de dikkat çekicidir.

Daha önce de zikrettiğim gibi elimizdeki materyallerin yetersizliği sebebiyle doğrudan doğruya “Dağıstan Avarları” tarihteki “Avarların” devamıdır diye net bir hüküm veremeyiz.

Ancak, yapılacak filolojik ve tarihi araştırmaların Avar-Türk münasebetine ışık tutacağı kanaatindeyiz.

BÖRÜLENİ CİRLARI

Ceribizde çaşasak da,
Açdı haman karnıbiz.
Biz itlege uşasak da,

Börüd! – deyle atıbiz.

Kimni davu bardı bizge?
Süye esek erkinlikni.
Uşamayın itlege
Tözmey esek cesirlikni.

Cut bolsak da, ömürden da
Başha curtha cutlanmaybiz.
Adam cutdu börüden da,
Adamlağa uşamaybiz.

Biz oñsuznu içibizde,
Caklarıkbız başhaladan.
Allah! – Sakla ceribizde,
Can alıvçu uvçuladan.

Kurç sincırğa boysunmazbiz,
Tögülse da kanıbiz.
Kanav itge uşamazbiz,
Börü bolup atıbiz!

Kimni davu bardı bizge,
Süye esek azatlıkni.
Uşamayın itlege,
Tözmez esek artıklıkni.

ÖZDENLANI Raşid

**KARAÇAY HALKNI TÜBELEK ORTA AZİYAĞA
SÜRÜLGENİNİ 46 CILLIĞINDA KARAÇAYŞAHARDA
KURALĞAN CİYILUVDA AYTILĞAN SÖZ / PƏЧЬ**

Duniyani başına adam ulu caratılıp, cer cüzüne çaşav çıkğanlı, duniyani başına milletle kuralıp har biri bir cerge ornaşğanlı nença ömürle ötgen esele da 1943-çü cılğa deri bir milletni tübelek çarh üsüne minñeni, çabakni suvdan alıp athança “ tuv “ degen bir sağatha, uşkok tübünde uyasından atılğanı bolmağandı. Bütev ömürlede, sav duniyada birinçi bolup, 1943-çü cıl Karaçay Millet ullahı gitçesi ayrılmay, günahlısı-günahsız ayrılmay köznü cumup açhança birge zor bıla atacurtuntan kurutulğandı.

Camağat ! Duniyani üsünde bütün teñizle merekep bolup, bütev terekle kalam bolup, har karaçaylı da birer ullu cazıvçu bolup kalıp, ol merekeple boşalğınçı, ol kalamla aşalğınçı bizni haparıbızni cazıp tursala da bizni kıyınlığıbızni kişi kağıtha tolusu bıla tüşürallık tuldü. Alay a anı ızı tarihde tumalanmaz üçün , körgenleribizni eskertdire, çaş tölüge eşitdire tururğa kerekbiz.

Bügün allay künleribizden biridi: 45 cılını köz cummay cılağanbiz, entda 46-çı cılıbızni kününde da cılap cüregibizni bir söñdüreyik.

Ey, sıylı camağat !

Aziyada üydegisini artın etip Kafkazğa calan kaytñan anala ! Atasın-anasın Aziyada bastırıp, kıynlıkda öksüz kalğan balala! Kelgendi bizge allay bir kün, artıklıknı açık aytıp tizerça;amma ne kelsin madar çok, ölgenleribiz tüzlüklerin eştirça. Ah aziyaçıölükle bir eşitsele edi, alanı aşırğan itleni terslenñenin, közlerin açıp bir körsele edi Karaçaynı Atacurtunda kerpeslenñenin!

Bağalı karnaşlarım!

Beria em da anı kibik talay ciyirgençli palaç (câni), Gruzianı (Gürcüstan) cerin kenñertir üçün, bizni aman betli etip Orta Aziyağa aşırğanlı ma bu künlede 46 cıl toladı. 1943-çü cıl 2-çi Kasım ayda, Karaçaynı tavlarna allay kıynlık kelgendi, bugün ol kıynlıknı aytıp añılratırğa söz tabılmaydı. Ne Karaçay Özen ne Karaçay Koban nença ömürleni çaşağan esele da, nellay bir kıynlıkğa şağat bolğan esele da bugün Karaçay Halkğa cetgen kıynlıkça kıynlıkğa köz açmağandıla. Ertdeñ bıla ertda, şağat törtde, cuku arasında har Karaçay üyge 3-4 saldat uşkogu bıla kiredi. Tayaksız cürüyelmegen karıvsuz akkalanı, tülkeleri tavusulğan kart ammalanı, mav-şav ete turğan uvak sabiyleni, kazavatnı otundan canları küçden kutulğan asker sakatları açi kamanda bıakobaradıla. GPU'nu Karaçay Halknı başha rayonlağa aşırırğa degen onovun buyruk bılabildiredile. Colğa çığarğa 30 takika bolcal beriledi, bir üydegige 36 kg'dan sora cük aldırmağandıla. Karaçay halknı colğa kobaruv terk zamanıkda bardırılğandı. Carım şağatnı içinde aşsız-suvsuz, kiyimsiz-hapçüksüz, günahsız canla Studebaker meşinalağa çökdürüledile. Meşinalağa olturğan şağatda, kalğanlağa oğay eseñ, koyunda sabiylege, asker sakatlağa da bolmağandı keçim.

Kalay kıyındı cüreklege, Atacurtundan ayrılğannı eslep cürüv! Kalay kıyındı eslep cürüv, iyelerin colğa aşıra iynekleni kalay ökürüvlerin, atları kalay kişnegenlerin, itleni kalay ürgenlerin! Cürek kötürmeydi tişiruvları, sabiyleni, kartları, asker sakatları turğan cerlerinden (bılayda söleşgenni cılağan tavuşu eşitiledi, YN.), tuvğan üyelerinden ayrıla turup kalay cılağanların (söleşivçünü kıcırk etip cılağanı eşitiledi) közüne körgüzseñ! Cılamukla ırhı bolup , cañur kündeça Kobanña koşuladı. Alay bıla Kafkazda em kulturlu halklardan birine tergelip turğan Karaçay halk, canıvar türsünlü Berianı kolun bir türtgeni bıla tatlık halğa buruladı; kökürekde sabiy anasını köküreginden ayrılğança “ tuv “ degen şağatha Atacurtundan ayrıladi.

Beriada, beraçı palaçlada allay canıvarlıknı, allay taşcürek katlıknı, biz kesibiz oğay eseñ, uruşlada ölükleni üsü bıla atlay aylanñan asker askerlede da bolğandı kötürılmağan.

Aşıra başlağan şağatda, Karaçayşaharda Özdenladan bir kart katınnı üyüne bir beriaçı palaç bıla bir asker asker kiredile. Beriaçı kart katınnı hını etip, aşırılığın aytağı.Kart katın aşırılığına iynanmay beriaçını allına beş çaşını uruşda ölgen kağıtların atadı. Beraçı bir aman söz da aytıp, kağıtları cırtıp taşlaydı.Kart katınnı közlerinde cılamukları körüp asker aña : “endi seni kimiñ bardı” dep soradı. Kart katın da ana: “endi meni kişim da çokdu, uruşha deri 5 çaşım bar edi da Gitler, uruşda beşisinden da ayırğan edi. Ala ölgenli, alanı ornuna bılay 5 kara kağıt berilgen edi da, siz da meni bugün bu beş kağıtdan ayırdığız” degendi. Asker asker anı kıynılığın añılup koridorğa çığıp, kesi kesin urup koyğandı.

Beriaçıla halknı aşıruvğa, taşa bıla hazırlanñandıla. Söz çığarğan askerçileni katı cuvapha tarthandıla. Sözüçün: Eski Cögeteyde bir askerçi, Silpağarlanı Seyitni üydegisine can avrutup, ertdereken aşırılığın bildirgendile. Bu Karaçay üydegi, anı bdluşluğ bıla kesin colğa cunçumazça hazırlağandı. Beriaçıla aşıra turup munu sezgendile; kiralnı tashasın cavğa bergense dep, saldatnı tutup asmakğa aşırğandıla. Karaçayşaharda da Stalin atlı oramda, bir asker asker Aliyladan bir üydegige aşırılığın ertdeden bildirip, zamanında colğa hazırlanırğa boluşhandı. Beriaçıla aşırırğa kelip munu sezgenlerinde, kiralnı tashasın cavğa bildirgense dep, askerni oramğa çıkarıp köküreginden göröh bıla uradıla.

Aşırğan kün, ne katılıknı ne da artıklıknı uçu kıyırı bolğandı. Elkuş bıla Davsuz elde –eki elde eki adam- savlay halk kalay aşırılardı dep inyanmağanlık etip, aşıra kelgenlege kayırılğandıla. Kayırılğanla erlay oğuna tutulup, orunlarında göröh bıla urğandıla. Kesleri da bizden basdırılmay, arbazğa atılğanları bıla kalğandıla. 1943-çü cıl kasım aynı 2-çi keçesine, aşırılır künübüzge, Karaçaynı içinde eki adam ertdenbılağa ölüp çıkğandıla. Adetdeça alanı, halk cıyılıp çanazı kılıp basdırır üçün, keçe taña deri altı cerde köp adam cıyılğandı. Alanı adetdeça basdırır üçün halk ertdenbılağa kalay basdırılıklarına hazırlanñandıla. Ertendenbıla ne künñe, kallay kara künñe kallıklarından a haparları bolmağandı. Ala da alay cıyılıp turğanlay, tañ alasına beriaçı saldatla kirip, ölükleni eşikge taşılaydı, adamları da başları cabık meşinalağa olturtup, saldatları üslerine süyeydile. 43-çü cıl 2-çi Kasım ayda, Karaçay üylede, aytuvğa köre 27 adam töşekde bolğandıla. Ol töşeklede turğan adamları beriaçıla ne meşinağa ne da vagonña alğandıla. Alanı artların ne bolup kalğanın, bugünñe deri da kişi bilalmağandı, bugün da kişi bilmeydi. Karaçaynı balintsalarında (hastane) aşırılır künñe bek köp avrup, balintsalada cathanla bolğandıla. Ol balintsalada cathanla alay turğanlarıça balintsalada töşekde kalğandıla. Alanı artların ne bolup kalğanın bugünñe deri kişi bilalmağandı, bugün da kişi bilmeydi. Eltarkaçnı colunu bir tik cerinde, bir sabıyçık meşinadan çortlap ketgendile. Anası cılağanlıkğa beriaçıla meşinanı tohtatmağandıla.

Ertendenbıla sağat toğuzda temircol stanitsalada, Us-Cuğutada, Kislovodskiyde karaçaylıları tuvarla cüklenivçü vagonlağa kuyğandıla. Vagonları NKVD'ni askerlerisaklağandıla. Afisirle (subaylar) göröhları bıla hahaylağandıla, saldatla uşkokları artları bıla urğandıla, konvoy itle ürgendile. İtleni ürgenleri, sabiyleni kıcırlıkları, anaları cılağanları barı da bir tavuş bolup kökge çıkğandıla. Alayda bolğan zatnı kişi aytıp kolundan, kudretinden kellik tuldü.

Satlıkğa tergelgenleni içlerinde, burun vlastnı salğan zamanda iç uruşda bolğanla, nemsala bıla uruşda bolğanla, Atacurtların canlarıça-közleriça körge komunistle, komsomolla, alanı üydegileri, uruşda ölgenleni üydegileri da köp bolğandıla.

İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenñen vagonlağa, artından uşkoknu artı bıla turtup kelip, bir caşı banditle bıla küreşip ölgen, eki caşı da nemsala bıla uruşda ölgen Muğuyalanı Mahay degen ıstarışnanı olturğandıla. İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenñen vagonlağa, artından turtup kelip, caşı askerde cigitlik etgen Huseyinlanı Fatımanı olturthandıla. İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenivçü vagonña, artından turtup kelip, beş caşı -Ahiya, Cüsüp, Umar, Zekeriya,

Ahmat- uruşda ölgen, 105 cıl bolğan Çomalanı Avbekirni çaşı Bostan degen kartnı olturthandıla. İçleri adamdan tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenivçü vagonña, uşkoknu artı bıla türtüp kelip tört cıyırma bıla beş cıl bolğan ananı -beş çaşı uruşda ölgen- Maça, Muhacir, Muradin, Abdulkirim, Mağamet- Batçalanı Keteyni olturthandıla. İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenivçü vagonlağa, artından türtüp kelip, Stalin atlı kolhoznu tamadası, Moskvanı işanñılı adamı, Leninni ordenin cürütgen Batçalanı Balacannı olturthandıla. İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenñen vagonlağa, artından türtüp kelip, vlastnı (Sovyet rejimini) salğan zamanda geroy bolğan Aliylanı Davtanı olturthandıla. İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenñen vagonlağa, artından türtüp kelip, Karaçayda birinçi kolhoznu kurağan Cammalanı Azretni katını Cammalanı Davkanı olturthandıla. İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenñen vagonlağa, artından türtüp kelip, frontda sakat bolup kaythan afisir, partiyanı çileni (üyesi) Silpağarlanı Nürçüknü olturthandıla. İçleri tık-tıklama bolğan, tuvarla cüklenñen vagonlağa, artından türtüp kelip, Karaçay Obkomnu (vilayet yönetimi) bir tamadası, eski kamunist, Temirlanı Kalmuknu çaşı İbrahimni olturthandıla. Allay zatla miñle bılarıla.

Ertiden bıla on sağıatda içleri Karaçaydan tolup, köp eşalon (tren katarı) temir collada süyeltgendile. Eşalonları içinde 63323 karaçaylı. O. 63323 karaçaylını içinde ne bandit bolmağandı, ne satlık bolmağandı, ne nemsalada işlegen bolmağandı, ne da cañız genezir bolmağandı. Alanı içinde 32929 sabiy, 18097 tişiruv, cañız kupkuru 11401 erkişi –ala da kartla bıla sakatla. Sakat bolmağan erkişile barı kazavatda kalğandıla. Beriaçıla aşıra turup, adamları uruşda bolup, uruşda cigitlik etgen üydegelege da salmağandıla hater.

Seyir tül müdü ol kün-2-çi kasımda 43-çü cıl, batalyonnu (taburnu) kamandiri Badahlanı Asker, Kakosta degen şaharnı nemsaladan boş ete aylanğan zamanda, Beria da, beriaçıla da Sarıtüz elde anı üyün, satılıkla dep anı üydegisinden boşata aylanğandıla. Seyir tül müdü ol kün-2-çi kasımda 43-çü cıl, asker skotnu tamadası İstarişna Ebzelanı Halimat nemsalanı sürüp Ule-Suv'dan atlay aylanğan zamanda, anı üydegisin satılıkla dep, Batalpaşiniske stanitsede beraçıla savutla bıla üslerine süyeliip, sürgünñe aşıra turğandıla. Seyir tül müdü ol kün-4-çü kasımda 43-çü cıl, Etmatla degen colda Stogolan degen partizan aziatnı İstarişnası Laypanlanı Unuh, faşist eşalonnu coldan iye aylanğan zamanda, anı üydegisin satılıkla dep, Germanitski stanetsede üslerine beraçıla süyeliip, sürgünñe aşırıp barğandıla. Seyir tül müdü ol kün-5-çi kasımda 43-çü cıl, Belarusyada partizan aziatnı kamandiri Karakötlanı Ünüs, üç cav köpürnü oyğan zamanda, anı üydegisin satılıkla dep, Grozinskiy degen stanitsede sürgünñe aşırıp barğandıla. Seyir tül müdü ol kün-6-çı kasımda 43-çü cıl, Fankalı Brigadanı kamandiri Bağatırlanı Harun, Kiev şaharnı nemsaladan boşata aylanğan zamanda, anı üydegisinsatılıkla dep, Astrahan stanitsede üslerine beraçıla süyeliip sürgünñe aşırıp barğandıla. Seyir tül müdü ol kün-7-çi kasımda 43-çü cıl, 121-çi partizan polknu tamadası Kasaylanı Osman, Belarusya çegetlede partizanlanı cıyıp, oktiyabrğa 26 cıl bolğanına miting ete turğan sağıatda, anı üydegisin da, beriaçıla uşkokla bıla üslerine süyeliip sürgünñe aşıra turğndıla. Allay zatma miñle bıladıla.

Aşırğan sağatda atasız anasız kalğan sabiylege da salmağandıla keçim, beriaçıla. Eltarkaç degen elde, uruşnu allında bir seyir, ülgüğe ayılğan Özdenladan bir üydegi çaşağandı: erkişisi Abdurzak, tişiruvu Aliylanı Hava. Ekisi da Halhozda işlegendile, başların tuthandıla, üç gitçe sabiyni östürgendile. Uruşnu allında Havaölgendi, uruşda Abdurzak ölgendi. Anaları ölgün zamanda sabiylege 3'den 9'ğa deri, ataları ölgün zamanda da 5'den 12'ge deri. Ataları-anaları bolmağan sebepli bu üç sabiyge, ol elde çaşağan atalarını egeçleri karağandı. Atalarını egeçleri elni başha kıyırında bolğan sebepli, bılağa künde eki-üç kere kelip ketgendi. İnñirden inñirge üslerine kirit salğandı, aşatıp içirip. Ertdenden ertdenñe kiritlerin açıp arbazğa cibergendi. Amma ne kelsin, aşırılır kün, bılanı atalarını egeçleri Bostanlanı Halimatnı bılağa iymegendile, bılanı da aña iymegendile. Ol, olturğan cerinden ketgendi, bıla da turğan cerlerinden ketgendile. Aytırğa kerekmidi, keçge ortasında uşkokla bıla saldatla kirip gitçe sabiyçikleni orundan kobarğan zamanda alanı kalay cılağanların, kalay üzülgenlerin, kalay termilgenlerin? Söleşgenni cılağan tavuşu eşitiledi).

Aliylanı Şahımnı çaşı Jotka, Karaçay Oblastnı nemsala alğan zamanda, 1942-çi cıl, tutulup partizandı dep asmakğa salındı. Anı uvak sabiyleri va 43-çü cıl Sovet Vlast kelgenden sora, Orta Aziyağa, satılıkla dep, beriaçıla üslerine uşkokla bıla süyelip aşırıladi. Aliylanı Aliyni çaşı Haci Kasım, Karaçaynı faşistle küçlegen zamanda, 1942-çi cıl komunist partizan dep asmakğa salınadı. Anı uvak sabiyleri va Sovet Vlast kelgenden sora, 1943-çü cıl, satılıkla dep Orta Aziyağa aşırıladi. Hubiylanı Magamet, Karaçaynı nemsala küçlegen cıl, 1942/ç1 cıl, partizan dep asmakğa salınadı. Anı uvak sabiyleri va, Sovet Vlast kelgenden sora, 1943-çü cıl, Orta Aziyağa, satılıkla dep aşırıladi. Akbaylanı Sımayıl, Karaçay nemsalanı kolunda turğın zamanda-1942-çi cıl, partizan dep asmakğa salınadı. Anı uvak sabiyleri va, Sovet Vlast kelgenden sora, 1943-çü cıl, beriaçıla üslerine süyelip, satılıkla dep, Orta Aziyağa aşırıladi. 1942-çi cıl, Narsanada nemsalanı gestapaları, ayılıp turğan partizan kız, 4 medalı bolğan Erikgenlanı Cuburatnı kızı Zalihatnı asmakğa saladıla. Asmakğa eltirni allında ol üyelerine mektup cazğandı. Mektubunda bılay sözle bolğandıla: "Bağalı anam, meni bugün bügeçe öltürükdüle, cılamağız. Meni dertimi Kızılasker kaytarlıkdı. Meni altı cıllık kızımı da Sovet Vlast asırarıkdı" dep. Seyir neri deseñ, ol asılğandan sora, talay ay ketgen zamanda, Sovet Vlast kelip, anı 6 cıllık kızıçığı Zaremanı, beriaçıla üsüne konvoy saldatlanı tirep, satılık dep, Orta Aziyağa aşırıladi. Beriaçıla, bu kızıkını anası, canın Sovetski Vlastğa bergeni üçün da tergevge salmaydıla; atasını Leningrad frontda uruş ete turğanın da esge almaydıla. Alay zatla miñle bıla sanaladıla.

A colda va beraçı canuvarlanı ne ete barğanların altırğa da kıyındı. Mugavoy degen stanitseni katında, colnu bir tik cerinde, art vagon avadı. Butları-kolları sınğanla da boladıla, adam ölgün da boladı. Alayda ölgün bir katın, eki çaşı askerde ölgün bir ana, bandit bet bıla basdırılmağanlay col canında kaladı. Eşalonlada ölgünleni beriaçıla bandit dep, vagonladan tışına taşlap barğandıla. Meni kesimi sorğanıma "kalay bollukdu ölgünle" dep, eşalonnu tamadası: ölgünleni sanı onbeşge-cıyıрмаğa cetse, alanı eşikge atarğa, cuvuklarına 10 takika berirge bollukbuz, dep cuvap bergeni edi. Bir kavum tiri karaçaylıla ölüklerni eşikge

atdırmay, ölgenleni içlerinde caşırip, sav adamları degença, barır cerlerine eltgenle da bar edile. Sözüçün, bizni eşalonda, 21-çi eşalon, Botaşları Üzeyirni caşın eltgen edik. Bılay zatla da onla bıla ayıladı.

Colda bara turğan ceribizde, vagonları kanñaları mılı bolğan cerle bar edile, katınları cılamuklarından. Bir kavum anaları nemsala öltürgen caşlarını suratları kabırğalada unutulup kalğan. Bir kavum anaları uruşda ölgen caşlarını kara kağıtların beriaçıla cırtıp atğan. Bir kavum anaları gitçe sabiyleri balintsalağa salınıp, ol kün alırğa koymağan. Bir kavumları analarını ölgenlerini duvası bolluk bolğan. Bir kavum ananı da caşları, ters aşırılabilir dep, beriaçılağa kayırılıp arbazda urulğan. Anaları bir kavumunu askerde caşlarına azık hazırlap, anı iyerge cetişmel kalğan...

Satlıkğa kuru biz Karaçaynı içinde caşağan karaçaylıları sanalıp kalmağanbız. Uruşda nemsala bıla uruş ete turğan adamlarımız da sanalğandıla. Aları uruşdan alıp, bizni ızıbızdan Orta Aziyağa sürgünñe iygendile. Aları içinde Aliylanı Tavkannı caşı Rakay, Akbayları Osmanın caşı Muhammat, Çotçaları Nayıpnı caşı İslam, Ebzelanı Batalnı caşı Asker, dağda başhala...

Askerde igi tamadaları kollarında bolğan talay karaçaylı uruşda kalıp ketgenleri da bolğandı. Alay bolğanı üçün alağa ne çın bermegendile re medal bermegendile ne cigitlik etsele da.

Kışası bıla aytsak. 3-çü kışım ayda, 43-çü cıl, Karaçay cerni üsünde, içinde canı bolup karaçaylı kalmağandı. Üyleribiz, mülkübüz, ırışıbız, ömürle bıla cıyılıp kelgen ırışıbız güncülülege, ne da başha kolonyüçılağa kalğandıla. Beraçılağa da az zat kalmağandı.

Barıp tüşgen ceribizde, Aziyada da çok edi kolaylık. Anda da bılay ıllu kıyınlık edi bizni saklağan. Temircol stanitsele, biz barıp tüşgen cerlede bizni ız ızğa tize edile. Sırada kartla, kart katınla, tişiruvla, uvak sabiyle uşkok túbünde süyele edile. Uvak sabiyçikle kıyınlık cetgenin ańılamay, üyübüzge kaçan kaştırıkız, dep analarına sora edile (Söleşgenni cılağan tavuşu keledi).

Bir kavum beriaçıla bizni arı-beri ata edile, malları sanap bergença; bir kavum beriaçıla da bizni tambılağa çotha sala edile. Aziyada tüşgen ceribizde bizni Kazakhstannı uçsuz-kıyrsız steplerine, Kırğızistannı uçsuz-kıyrsız dańıl tüzlerine, kumlağa çaça edile. Bir kavum üydegileni adamları bir birin bilmey başha vagonlağa, başha eşalonlağa tüşüp, miñle bıla kilometerleni birbirlerin tapmazça, birbirlerini hapacların bilmezça köp türlü cerlege tüşe edile. Kıbıla Kazakhstan Oblastda, Pakhtaral degen sovhozğa biz da bir kavum bolup tüşgen edik. Bizni anda mallağa işlenñen saraylağa (samanlık, ahır), tonñuzla turğan saraylağa (domuz ahırlarına) cıya edile. Tüşgen künübüzden başlap talay künnü kamindant üyge süre edile. Kimi bar, kimi çoğun ürenir üçün bizni sıra sıra tize edile. Birinçi künlede bizni, barğan işibizge uşkokla bıla elte edile. Savmusa, avruymusa, kartmasa, caşmısa dev çok; barıbız da (savluğubuz degen çok) kara işge cürüy edik. İşge barğanlağa cuka bilamuk berile edi, başha aşar zat çok. Adamlar köbüsüne hans aşar edile. Eşikge töğülgen tepsi tüplege aylana edile. Tav havada

ösgen, burnundan cañı havanı-tav havanı solup turğan kartla, stepleni-kumlanı havasın kötürmey edile. Suv bolmağan cerlede, garasuv çıkmagan, kobansuv barmağan cerlede, hılımlı indekleden içe edik suv. Kesek zamannı içine avruv çıkğan edi. Adamlı köbüp başlağan edile. Ölüm asırı köpden künde 15 ölük bola edi, 15-20 ölük. Alanı bastırırğa cetışmey edile adamlı. Bola edi, onla bıla ölgen cerlede künde, eki adam basdırğanı ölükleni. Basdırılmay, basdırırğa adam tabılmay, ölgen cerlerinde kalıp ketgenle da bola edile.

Bir ölgen koynu çotdan çıkarır üçün, alayda çaşağan kazakhla-kırğızla eki kağıtha akt (kütük) caza edile. Ölgen karaçaylığa, anı çotdan çıkarır üçün, kolayaz çaklı bir kağıtnı eki ölgenñe caza edile. Sav üydegile kırılıp kalğanları az tül edi. Allay zatla da bola edile, bir keçege bir üydegi savlay ölüp çıkğan. Allay zatla da bola edile, bir takikanı içine, köz cumup açınçı, bir üydegide eki egeç-eki karnaş ölüp kalğan. Allay zatla bola edile, ertdenbıla anaları açdan ölüp, iñirde çaşları medalları bıla uruşdan kelgen. Kıbıla Kazakhstan Oblastda Elço rayonda Keromayskiy degen hutorda (çiftlik) Kobanlanı Noruynu 12 başlı üydegisi 2-3 aynı içinde çok bolğan edile. Alanı içinde eki egiz çaşı, ekisi da teñen ölgen edile, teñen can bergen edile. Ol elde 9-çu barakad Botaşlanı Hamzat bıla anı çaşı Cüsüp, ala da teñen can bergen edile. Kıbıla Kazakhstan Oblastda Karkaraliskiy rayonda, Rastnakça degen bir elde Hasanlanı Magametni 6 başlı üydegisi bir keçelik bolğan edile, kesi da uruşda ölgen edi. Kıbıla Kazakhstan Oblastda Elçor rayonda keromayskiy elde 15-çi agustda bir gitçe hutorçuknı içinde 14 adam ölgen edi. Alanı, kabır kaña tabılmay, talay zamannı bastırılmay turğan edik. Hubıyları Amırbiy bıla men alayını tamadası Roşkinñe; ne sklatdan (depodan) talay kaña berigiz, ne da terek keserge erkinlik berigiz, degenikde, bek seyirsiniş bılav cuvap bergen edi: "Siz nele deysiz, karaçaylı üçün kañanı kalay keserge boladı, terekni kalay kestirirge boladı? Har künde 20 karaçaylı öledi, sora men 20 kañanı kesergemi kerekme har künde, ne va 20 terek kestirirgemi kerekme? Terekni bağasın bilemisiz ne bolğanın?" degen edi. Ol elde künlendi küünde, bir kış kün, men barakalanı aylana barıp adamlanı caza, ot etilmegen bir barakanı için ahanımda, içinde cerni üsü kar bolup, tışından boran bıla kirip, müyüşde da bir cuka çepkençigi bıla salaçıkni içinde cücekça bir kızık alay çögüp tura edi. Korkdum, ölgeni bıla savun bilalmadım. Çabıp kelip ananı alıp 5 cıl bolğan kızıkni üybüzge alıp kelgen edik. Bir talay cılı zat içirgenden sora, betine da suv silkgenden sora sabıyge can kirgen edi. Ol kızık kim edi deseñ, Kobanlanı Noruynu 12 başlı üydegisinden artha kalğan kızık. Sabıynı köp barmay Balıntsağa ciberdik, sabıy balıntsağa köp turmay öldü. Seyir nedi deseñ, ol kızık ölgenden sora, eki aydan, anı ullu karnaşı uruşdan kesi mayor (binbaşı) bolup, köküreginde 15 medalı bıla kelgen edi. Ol elde 44-çü cıl, Haçırlanı Seyit dep uruşda küreşe turğan bir çaşnı üydegisi, Haçırlanı Aysat ölgen edi. Ol ölgeninde, andan 5 gitçe sabıyçık artıda kalğan edile: 1.5 cıldan 7 cılğa deri bolğan. Seyir nedi deseñ, ol sabıyle, uvak sabıyçıkla alay bir karañı bavda atılıp kalğan edile. Kıştik balala makırğança kışırık-hahay ete turğanlay anı içinde, ol bavnu. Alağa barıp ne ete turadıla, derge adam tabılmay edi. Künlendi bir küünde, cılav-kışırık tohtağanında, bir Orus katın barıp kamindaturğa aythan edi: kırılğan bolurla, tavuş çıkmaydı, dep. Esimdedi, kürekle

alıp barıp Orus adamla arbağa cüklep eltip, kabırlada beşisin da bir uruğa kuyğanların. Munu da seyiri nedi deseñ, ertdenbıla üydegisin, uvak sabıyçıkların bastırıp kelebiz da, beri aylanıp kabırladan kaytıp kelsek, köpürde ataları. Üsünde göröhu, imbaşında çınları, köküreginde medalları bıla süyelip. Mundan seyir ne bolur?

Ol oblastda Kızılkum rayonda, Çardara degen elde, askerde uruş ete turğan Acılanı Kurmanbiyni katını öledi. 4 sabıyı atılıp kaladı, karar adamları çok. Seyir nedi deseñ, bugün katının bastırabız da ekinçi kün uruşdan eri, Acılanı Kurmanbiy kesi kaytadı. Can oblastda Kadenka degen elde, Botaşları degen bir üydegiden 7 adam ölüp, alanı içlerinde 5 cıl bolğan bir sabıyçık sav kalıp, ayğa cuvuk ölükleni içinde çaşaldı. Asırar adamı bolmağanı sebepli ölükleni içinde, ketmey ol kızçık çaşap turadı. Kıynlıkda kızçık “meni üyügüzge koyuğuz” dep, nença Karaçay üyge barğan ese da anı üyüne koyarık adam tabılmağandı. Kızçık igi kesek zamannı ölükleni içinde çaşap, ahırında öledi.

Kıynlıknı başı, bizni ızıbızdan marap turğan kamindantlarda (NKVD polisleri) edi. Bizge ala salmağan kıynlık çok edi. Kıbıla Kazakhstan Oblastda, İliçeyiskiy rayonda, Keromayskiy degen hutorda 1944-çü cıl, eri askerde ölgen, Şamanlanı Çaluv dep bir katıncık, bir uvak sabıyı bıla çaşay edi. Eki sabıyı kışa oğuna ölgen edile açdan; bir sabıyçığı da töşekde edi. Künleni bir kününde sabıyçık öle turup “şeker, şeker, şeker” dep tileydi. A şeker kişide, honşuda çok edi. Şekerni cañız bazarda tabarğa bolluk edi. A bazarğa va kamindantla iymey edile, çaşırtın barmasañ. Sabıyçıkni anası ertdenbıla ertde tañ atmay bazarğa ketedi, kamindantla işley başlağınçı, körmegenley ızıma cetalsam dep. Amma ne kelsin, katıncıkni bazarda tutadıla, erkinliksiz kelgeñse dep. Sabıy da şeker cetginçi öledi. Can oblastda Kaminka degen elde, 1944-çü cıl, köp uvak üydegisi bolğan Mahiyalanı Patiya dep bir katın çaşaydı. Katınnı eki caşı askerde nemsala bıla uruşda ölgen edile. Ma bugün da Ullu Karaçayda eskertmeleri salınıp turadıla. Alanı üydegilerine da başha üydegileça açdan, suvukdan ölüm kiredi. Sabıyleri, ortada bir kün ketse da bir kün kalıp bir kün öledile. Koyunda bir gitçe kızçığı boladı, emçekde-on ay bolğan kızçık. Künleni bir kününde anası, bazarğa çığıp cıyılğan halkdan tilesem ne adam süt ne mal süt, bir istakan, bir kaşık süt tabarma da bu sabıynı bugün ölümünden kaldırsam, tambılağa da Allah aythan bolur edi, dep sabıynı koynuna alıp bazarğa atlanadı, kamindantdan erkinliksiz. Colda bara turup ızına karasa, kamindantnı biri ızından at bıla kele tura. Ne eterge bilmeyd da kaçıp mursalanı içine kiredi, col canında. Alay bolğanı üçün, kamindant alaydan ötgünçünñe, katınnı koynunda sabıyçık öledi. Patiyanı, üylerinde sav kızçıkni alıp kellikdi dep saklasala, bu da ölgen kızçıkni alıp kaltadı üyge. 1945-çi cıl dekabrda (aralık ayı), Frunzeni asker hospitalında 830-çu Partizan aziaatnı tamadası, kamandiri Barkhozlanı Asker avrup catadı. 19-çu dekabrda anı bolumun tapsız körüp aña karağan doktor Aleksey Vasileviç “ne bıla boluşayık saña” dep soradı. Endi maña başha boluşluk kerek tülkü, Kobannı suvundan (söleşgenni cılağan tavuşu keledi) taba esegiz, maña bir istakan suv tabıgız, deydi. Alay a ne kelsin, Frunze oblastda, ol şahardan da uzak bolmay çaşasala da Barkhoz ulunu cuvukları, Altonulka degen elde, alağa Kobannı suvundan suv keltirgen erkinlik bergen oğay eseñ, “ne etese” dep, barıp

Barkhoz ulunu körürge da erkinlik bermey edile. Alay bıla tavruhlada aytilıp kalgen partizan kamandır –ol etmezlik zat çokdu, depullu Kamadiyüşe uruşda (çete svaşırdı), alay cazılğan kamandır; sabiyliğinde içip kelgen, çağasında oynağan kesini koban suvundan cañız bir urtlam suv (söleşivçünü cılağan tavuşu eşitledi) içerge erkinlik tapmağanlay öledi.

Karaçay caşçıkla kazakma dep, kırğızma dep, uzbekme dep keslerin alay caşırap askerge ketsele, alanı kamindantla bilip, izlep artlarından uşkok bıla sürdürüp, eltip türmege (zindan) tıkdıra edile.

Ullu Karaçaydan. işde işley turğan cerlerinden, atalarından analarından ayrılıp tüz ekicüz kız, men bolğan cerge tüşgen edile, Kıbıla Kazakhtan Oblastnı Pakhtaral rayonuna. Kamindantla alağa ataların anaların izlerge , colğa çığarğa erkinlik bermey edile. Keslerini ne kiyimleri, ne aşları ne suvları çok edi. Alay bıla Pakhtaral kolhoznu 11-çi barağında, cañız biri kalmay kırılıp boşağan edile.

Birinçi bolup tavlada ösüp, kumlanı, issilikni havasın kötürälmey ölgenle kartla, kart katınla edile. Ekinçi ölgenle, adamları uruşda kalıp üydegi asırarğa erkisi bolmağan uvak üydegilile edile.

Biz allay köpnü bilebiz, Karaçay katın sürgünde bandit betde ölüp, anı caşı da ol dl kün-Mahiyalanı Şamilça, Budapestni alıp turğan.

Biz allay köpnü bilebiz, Karaçay katın sürgünde bandit betde ölüp, anı caşı da Karamırzalanı Tohtarça, Biyazırlanı Mussaça Berlinni alıp barğan.

Biz allay köpnü bilebiz, Karaçay katın sürgünde bandit betde ölüp,anı caşı da, Bayçoralanı Davutça, Reichtagrı çaçhan.

Biz allay köpnü bilebiz, Karaçay katın sürgünde bandit betde ölüp,ol kün anı caşı da, Geppuşlanı Magametça, Berlinni alıp, Elbe suvda soyuz (müttefik) askerle bıla koşulğan.

Biz allay köpnü bilebiz, Karaçay katın sürgünde bandit betde ölüp, anı caşı da, nemsalanı horlağan bet bıla horlam paratda (geçit resminde) Kızıl Plosçatda (Kızıl meydanda), 1945 cıl, asker stroyda (savaş nizamında) barğan, Kobanlanı Safarça, Tambıylanı Abdulça, Özdenlanı Sülemença, Bicılanı Ramazança.

Allay zatla da köp bolğandıla, bir künnü içinde caşı nemsala bıla uruşda ölüp, anası da Aziyada bandit betde ölgen. Allay köple bolğandıla bir künnü içinde, uruşda caşına general medalnı tuttura turğan zamanda, sürgünde anası da kamindant “sormay ketgense” dep, koluna, tutarğa dep kağıt bere turğan.

1943-46 cıllada Karaçay uruşçula, uruşdan köp kaythandıla. Alanı bir kavumu “karaçaylısa” dep koşulğandı, bir kavumu caralı bolup koşulğandı, bir kavumu da uruş boşalıp koşulğandı. Karaçaynı aşırılğanın bilgen uruşçula Aziyağa kaythandıla. Karaçaynı aşırılğanın bilmegenle va “üyübüz-ceribiz” orununda turadı dep, burunñu cerlerine kaythandıla. Aziyağa kaythan askerçileni kamindantla çotha salıp, cukga tepmezge kol salıgız dep kol saldırğandıla; medalların, savutların sıyırgandıla. Kafkazğa, burunñu cerlerine kaythan karaçaylılanı va adam öltürüvçü murdarla öltürüp, bandit bet bıla NKVD’ge bergendile. Har Karaçay başha NKVD’den 2000’şer som alğandıla.

Aytırğa em kıyın zatlanı biri, ol zamanda öksüz sabiyleni tas bolğanları. Ol aç cıllada 100 çaklı Karaçay sabiy çok bolğandı. Biz Aziyadan kaythınçı alanı 12’si tabılıp, ataları-anaları bolmağanlıkğa, cuvuklarına-teñlerine kaythan edile. Ol zamanda tabılğan

sabiyleni üçüsü bugün Gitçe Karaçay, Cögetey-Ayağı, Turnovski rayonlarda çaşaydıla. Alanı biri Bicılanı Safar, biri Ortabaylanı Magamet, biri Bostanlanı Seyitbiy.

Savlay da Karaçay halkğa köçkünçülüknü üsü bıla cetgen kıynlıkını üsünden, eki cıyırma bıla eki miñ adam (42000) ölgendi. Alanı içinde 22000'i sabiyle. Savlay Orta Aziyanı uçsuz kıyrsız tüzlerinde sav ölük bolmağan, ayak bashan cer çokdu desek da sözübüzge ötürükçü bolluk tülüz.

1956-çı cıl, tüzlükge kün tuvdu. Partıyanı 20-çı cıyılıvu Stalinni, Berianıamanlıkların ayğakladı. Milletleni aşırılğanların zakonsuz işge sanadı. Bütün sav milletle, alanı içinde Karaçay milletge da Atacurtha kaytırğa erkinlik berildi. 1957-çı cıl Atacurtubuzğa kaytıp, burunça erkin, alamat, seyir çaşav kuraybız.

Allah Sen, Karaçay halkını köp kıynlıkları da körüp, sınap, köp kıynlıklardan kutharılıp kelip, Miñtavnu etegine kısılğan kurttaçığının endi sen, Miñitav kesı erigip, oyulup bashınçığa deri Miñtavnu eteklerinden ayırma.

[Sürgünnü 46 cılığını üsünden Karaçayşaharda kuralğan cıylıvda ayılğan söznü bu tekstin , kasetten tınılapdeşıfre etip cazıvğa köçürgen Sılpağarlanı Yılmaz.

İRİYAT BEREBİZ*

ALAKAYLANI Zeynep

Tañ alasında ala keldile,
Börü çağaların kayırıp.
Biz carılını alıp baralla,
Tavlarıbızdan ayırıp.

Oy bir amanla kıcıradı
Bu hucu meşınanı "buğası",
Endi ömürüne sav bolluk bolurmu
Cüregibizni carası.

Ters bolmağanlay carlı Karaçaynı
Orta Aziyağa kuydula.
Üyelerinde kalğan hareket-haznanı
Uriya katınla cıydıla.

Ölgen sabiyimi koynuma alıp,
Onbeş künnü barama:
Asırı kıynalğandan, ah men harip
Şaşhını bolup kalama.

Men arı cetip, teşip karasam,
Etçigi savlay karalıp...

* İriyat : beddua, kargış, lânetleme.

Bu kıynılıkda men küy eteme,
Ullu Karaçayğa taralıp.

Oramda kalğan öksüz sabiyleni
Kazakhla alıp baralla.
Tüzde kalğan ölükleni va
Etlerin şakalla aşayla.

Biz Stalinñe tilep cazğanek,
Karap turayek allına...
Endi va duniya iriyat beredi
Murdar Stalinni salına.

Üyge kaytırğa adres tapmayla
Kazacatdan kaythan balala,
Orta Aziyada açdan ölgelle
Alanı taphan anala.

Üyleribizge kaytıp kelgenbiz,
Tavlaribizni törüne,
Halkımı karğışı cetgendi
Bizni köçürgen börüğe.

["Közleribizden Kan Tama" isimli kitaptan alınmıştır]

“ SÜRGÜN ” DEN ESKEİVLE...

“ BİR KİTAPHA CÜGÜM BARDI ”

-Meni haparım cıavlukdu, kızım, cüregimde bir kitapha cügüm bardı... Bir cılını içinde, 1946 cıl, meni uvak sabiyle bıla koyup, birbiri ızlarından ceti adamım ölgen edile: anam, beş egeçim, karnaşçıgım. Alğıburun 18 cıl bolğan egeçim tüberkuloz bolup öledi. Anı ızından 16 cıl bolğan kız. Ekinçi egeşçigim ölgen keçe anamı tili tutuladı da, kezi da anı ızından 18 künden ketedi. Dağıda bir egeçim, anı kesini da eki sabiyçigi bar edi. Karnaşçıgım a atla küte edi. Atını üsünde turğanlay, başna atını hatadan tıyama dep, aña kesin urdurup, ayak ciligin üzdürüp koyğan edi...

Beşinçi egeçim ölüp, anı basdırıp kelgeniden sora, keçesinde, boş kalğan orunduklada catarğa kölüm barmay (ah, adamlarım kara cerge kirgen edile da) sabiyle bıla kesime cerde orunla salğan edim. Em ullaşına 12 cıl, biribirinden gitçe...segizevlen. Cerde orun salama da, bir canımdan catıp, sol kolumu uzatıp, egeçimi çaşçıgın kesime kısama da başçıgın bilegime salama. Anı arı canına karnaşçıgım catadı. Kol ayazıma da bir egeşçigimi başçıgın salama. Kesimikileni ayağımdan catdırama. Kalğan ekisi da oñ canımdan kiredile...

Kesimikile “seni bıla catabız” dep tıhsısala, “alay etsegiz, sizni da anağız ölüp kallıkdı” deyme da, ala şoş boladıla. Ölgen egeçimi çaşçıgı va (artda ol da ölüp kalğan edi), anasın cıklap:

-Endi meñe annaçık kayda? dep soradı.

-Ma men, dep kesimi körgüzeme...

“Anık toklulanı bavğa cıyıp, karantha bolup turama” dep cılay, cılamuklarım tunçuğa, ertdenbılağa çığama...

Kallay keçelerimi nença bolğanların kesim da bilmeyme. Ol cıllada men bilgen cañız bir zat bar edi: ölürge erkinligim bolmağanı. Koluma karap turğan sabiyle üçün çaşarğa borçlu edim. Çaşay edim... cılamuğum bıla gırcınımi teñ aşay...

Bu haparnı meñe Cañı Karaçay elde çaşarğan Elkanlanı Supuyat, Açaahmatnı kızı aythan edi. Ol, ölgen et adamların busağatda allına alıp turğança, kozğalıp cılay edi. Supiyatnı allında tobuklanıp, keçmeklik tilerim, sabiy anasına kısılğança kısılırım kelgen edi.

Kart ammalanı taralıp cılağanların körgenmisiz? Közlerinden akğan cılamuk tamçı, bet cıyırıkları bıla eñişge sarka, alanı busağatda cırıp barğança körünñenin eslegenmisiz? Zaman da, avur işle da terek tamırğa uşatğan kolları bıla közlerine uzala, sırtı kalıtray cılağan ammanı körmez üçün, adam cerge kirip keterçadı...

Adam kesi tuvdurğan zat bolup, anı havasına em bek kelişmegen, eşta kazavat bolur. Kazavat bolmasa, Supiyatnı başıyesi Elkanlanı Ahmatnı çaşı Ramazan, Moskvada okuvun okup, koluna savut allıkmı edi? Kazavat bolmasa, ol cıl oğuna sentiyabrını (Eylül) 19'unda Supiyat erini Volhova şahardan kağıtın, eki üç künden da "başsız boldu" degen aç hıparın allıkmı edi? Kazavat bolmasa, Elkan ulunu üç balası ata tanımay, kum tüzlede sabıylıkların sıyırtıp, cilikleri üzüle mi öserik edile? Kazavat bolmasa, köçkünçülük Supiyatnı çaşavuna kirip, billay hıpar aytdırılık tül edi:

-Ertdeñbıla ot tamızayım, dep honşuladan ot alıp kele turğanlayıma, tiyre katınKağıylanı Hablanı: "o, Supiyat, bizni köçüre aylanadıla, gırcınımız çokdu", dep cılay kıcırğanından başlap, ol 14 cılını har künü esimdedile. Alay a cüregimi birinçi sınñanı üyümden da bek, elibizden çığıp tebregeñ közüvüzde bolğan edi. Cavuma da kelmesin allay kün, deydi Supiyat. Eliñ üyüñ da artıda kalıp... Maşınada ketip bara turğanlayıbizğa (men Akkaladan köçgenme) üç sabıynı da öрге süyeyme da, Çuvana Kaya bıla Bayrak Duppurmu körgüzüp: "Körüp kalıgız, tuvğan curtuğuznu) deyme da, cılayma, taralama... İzıbizğa kaytıp kele da Krasnogorskadan beri aylanñanlay, Çuvananı körüp koyama da, biyağınlay ketip barğan künümdeça bir cılav tiyedi... Maşınasın tohtatıp (bir cuvuk cetgen çaş alıp kele edi), meñe es taptırıp küreşgen edi.Bügünümde da ol ekisin körsem, köçgen künüm esime tüşedi.

Eki cılavnu ortasında Elkanlanı Supiyat, 1946 cıl birbiri ızlarından kışa ölgen ceti adamından sora da egeçini "endi meñe annâçık kayda?" degen çaşçıgın da gitçe egeşçiklerini birin da kabırğa bergen edi.

-Kazakhstannı Sverdlov rayonuna tüşgen edik, dep esine tüşüredi Supiyat, Kögezek elge. El desem da: "Biz kumdan cıylğanlı altı cıl boladı", dey edile, alayda çaşağan kazakhlıla. Başhanı koy, içerge suvları çok edi. Kölçük bıla suv kelse, anı içip aynı zatnı tura edik. Biz üylerine tüşgen kazakhlıları çoyunlarından sora savut atına cukları çok edi, anda ete edile nelerin da. Bir kere, tuthan zatlarımı Kazakh katınña bergen edim.

Alayda "Budennovka" dep bir Orus elge köçeme da, alaydan da 1945 cıl anam, adamlarım çaşağan Vorosilovka elge keleme. Alayda 1946 cıl da başlanadı...

Sabıylanı ataları Moskvaga okurğa keterden alğa tört cılını Uçkulan raykomnu (ilçe komitesi) sekretarı bolup turğan edi. Ölgeninden sora Moskvadan "Munu üydegisine boluşuguz" dep, kağıt kelgen edi. Anı kanın alıp aşagança dep, karañılık etip, 27 som pensiya (emeklilik) berirge dep, kelgen kağıtnı voyenkomatha (askerlik şubesi) eltirge kölüm barmağan edi. Orta Aziyaga köçüp barğanıkda va anda eltip bereme, san etmey, arı ata, beri ata turadıla da artıda kağıtnı belinden cartısın tas etedile. Ahırsı, 1951 cılğa deri, kazavatda ölgeni üydegisiça, pensiya alalmay, kan dıgalas ete çaşadım. Ol cıl 540 som pensiya buyuradıla da, alalmay turğan cıllarım da kalıp, ant cılğa birge töleydile da 12 miñ som beredile. Kesim da cıl sayın hektar çüyündürge karay edim.

Başıbizdın kün kızdırıp, ayaklarımız sav künnü suvda... Ol avurluknu çekgen bolup, savluğu bıla kalğan çokdu, deydi Supiyat. Savluğunu sıyırgan zatla anda cetişe edile... alay a ol tül edi sağışım. Meni koluma karap turğan sabıyle belgili açdan ölmey bir saklansala dep, keçem künüm ayrılmay çaşay edim. Alanı aç etmeyme dep, kübür hapçügümü sata da mürzevge avuşdura, sabıylege calanñaçlık sınathan edim.

Bir kazakhlını üyünde 100 som berip tura edik. Bolğançıgıbnı calap boşaganıkda, kesibizge bolurça bir tıgırık etip kirsek, degen dıgalasda, kesim bir üy kibik işley başlayma. Samanla da (kerpiçler) etip, ala da alay, cerni conup bara tura edim, ötüp barğan bir sadakaçı Orus kart. tohtap:

-Ne etese, kızım? dep sordu.

-Ma üy tüp sala başlağanma.

-Samanları birbirine kalay tutdurulluğun bilemise?

-Oğay.

Sora körgüzedi. Ol alay üretmese, süyegen kabırğam üsüme oyulup kallık bolur edi. Kabırğaların tügel bitdirginçin, bezgek bolama da kalama. Üynü salkınına catıp, örge kobar karıvum bolmay, eki sabiyge (egeşçigim bıla karnaşçığım) tüplerinden karap, “alayğa salığız, endi bılayğa..” dey, samannı eki kat tizdireme. Kesimi üsümde da üysüz kalğan birleni cıyama da ol üyde cazğa çığabız...

Beri tebrey, anda üy davlamazğa, hapçük davlamazğa dep, kol saldırğan edile. “Curtubuzğa cıyılma koyuğuz, ansı...” deybiz da tuvğan ceribizge baş atabız. Üyümde çaşağan oruslu, nek ese da anı bir bölmesin çaçıp tura edi. Kelgenikde 2500 somğa andan anı satama da alama. İçinde hapçüğü va... Bizni oramnı hapçüğün Kubranña bergendile

AZAT HAPARIÑ

Bulutladan ötgen, ol miyik tavidan,
Anı túbünden, tik buğoyladan;
Ol keñ çatladan, tar özenleden:
Karaçay halkım, azat haparıñ
Genosidadan kutulup kelgeniñ
Teñizleden cüzüp, miyikleden ötüp
Keldi da kaldı, kuanç haparıñ.
Ol işarmağan cara cüregim:
Kuançdan tolup, sarnap cıladım.
“Şukur Allahım, kutuldu halkım,
Kuanç bıla çaşa, çaşna curtum;
Teyrim! Saña amanatdı halkım,
Alanı koru Sen!” dep tiledim.
Ontört cıl sora, kerilip cukladım.

BOTAŞLANI Hamit

dey edile. Meni tapçanım, başha ırışım da doktornu üyündedile, dep hapar aythan edile. Alay bolsa da Allahğa bolsun şukurla, ol sabiyle bıla kelip üyüme tüşgen edim da kuançım ullu edi.

Beri kelgenli ölgenim bolmağandı. Tuvğan, çaşağan ceriñde har ne da saklay bolur seni. Egeçim, karnaşım, men bir cerge cıyılısak, başha uşak ete bilmeybiz. Kesibiz ençi kalıp, bir sıtılmay koymaybiz.

Arığan atha kamçı cetdergença ete, çaşay barabız, deydi Supiyat amma.

[Bayramuklanı Fatımanı “Buşuv Kitap” atlı kitabından alınñandı]

KAFKAS GÖÇÜNÜN 130. YILINDA GEÇMİŞE BAKIŞ

Osman ÇELİK

“Büyük Göç” olayının üzerinden 130 yıl geçti. Tarihin bilinmeyen dönemlerinden beri Kuzey Kafkasya’da yaşayan insanlar bundan (1994) 130 yıl önce yurtlarından sürülerek dünyanın dört tarafına dağıtıldılar. İlgi çekici olan, çocukların da onların çektiği acıyı paylaşmış olmasıdır. Yeni nesillerin, atalarının yaptıkları bağımsızlık savaşlarını, çileligöçü, adım adım izleyerek manevi düzeyde bu eski günleri onlarla birlikte tekrar tekrar yaşamalarıdır. Okul, ciddi anlamda yayın, sözlü ya da yazılı hiçbir propoganda aracı kullanılmadan, bu duygusal ilişki doğal olarak devam etmiştir.

Bu olay bir mucize değildir. Bu olay Kafkas insanındaki iç dinamizmden, adet ve geleneklerin gücünden kaynaklanmıştır. Trajik olayların halk belleğinde bıraktığı izlerin, hala varlığını sürdürmesinden ileri gelmektedir. Geçmişin acı olayları geleceği de şekillendirecek tarzda , nesilden nesile aktarılmış, ulus bilinci zamanımıza kadar taşınmıştır.

TARİH ŞUURU İÇİNDE GEÇMİŞİ DEĞERLENDİRME

Geçmişte insan toplulukları, özellikle göçebe kavimler sürekli yer değiştirmişlerdir. Bazıları fiziki özelliklerini ve kültürel değerlerini korurken, bazıları da başka toplulukların içinde eriyip yok olmuşlardır.

Çağlar boyu devam eden, insan topluluklarının yer değiştirme olayı, dünyamızın bugünkü siyasi ve sosyal yapısını meydana getirmiştir. Bir topluluğun yer değiştirmesi, diğer bir ifadeyle göçetmesi, iki temel nedene dayanmıştır.

1. İklim veya ekonomi gibi hayati zaruretlenden.
2. Bir başka ulus ya da ulusların dayanılmaz baskısından.

Birinci nedene dayanan toplu göçler, Ortaçağ’ın sonlarına doğru bitmiştir. İkinci nedene dayananlar ise hala devam etmektedir.

Kuzey kafkasyalılar ikinci nedenden dolayı, yani başka bir ulusun baskıları sonucu ülkelerini terketmişlerdir. Dana doğrusu, zorla yurtlarından sürülmüşlerdir. Yüzyıllar süren Kafkas-Rus savaşlarının sebeplerini, bu savaşların ne ölçüde kanlı seyrettiğini biliyoruz. Bu savaşların nedeni küçük ihtilaflar değildi. Büyük ve güçlü bir devletin küçük bir ulusu tamamen yoketme ve yurdunu ele geçirme savaşı şeklinde tecelli etmiştir. Bu savaşlar bir cephe savaşı şeklinde olmamıştır. Kafkasyalılar açısından, bütün ülke genelini içine alan topyekün bir savaş halinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden zorunlu göç, daha bağımsızlık savaşları devam ederken başlamıştır.

Rus ordularının işgal ettiği bölgelerde yaşayan halkın bir bölümü adım adım geri çekilirken, tutsak edilenler Kuban ve Terek ırmaklarının gerisine (güneyine) sürülmüşlerdir. Lider durumunda olanlar Sibiry'a gönderilmiş; yaşlılar, kadın ve çocuklar soyluların çiftliklerine dağıtılmışlardır.

ÜLKE DIŞINA YAPILAN İLK GÖÇLER

1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı, Kafkasya için bir dönüm noktası olmuştur. 1780'li yıllarda Kırım Hanlığı bağımsızlığını yitirmiştir. Böylece eski Kıpçak Boskırı'nın kapıları ruslara açılmıştır. Ardından Kafkasya Genel Valiliği ve Komutanlığı kurulmuştur. Sağ ve sol cenah askeri cepheleri tesis edilmiştir. Olaylar hızla gelişmiş, kısa sürede Azak Denizinden Hazar'a kadar uzanan coğrafyada bir dizi kale inşa edilmiştir. Kuzey Kafkasya tam bir askeri kısaç içine alınmıştır. Taman bölgesi, erken dönemde "Rus işgal sahası" haline gelmiştir. Kerç Boğazındaki adalarda ve Taman bölgesinde tatarlarla birlikte bir hayli Adige / Çerkes yaşıyordu. Çoğu balıkçılık ve ticaretle uğraşarak hayatını sürdürüyordu. Rus işgali üzerine, işte bu Adige topluluklarının bir bölümü, daha o tarihte tatarlarla birlikte Balkanlara ve Anadolu'ya göçetmişlerdir. Bir bölümü de Kuban'ın güneyine geçmişlerdir.

Millî şuur ve bağımsızlık ideali bu dönemde başlamıştır. Rus baskısı arttıkça, halkın belleğinde kök salıp güçlenmiştir. Nevar ki kuvvetlerde denge yoktu. 1830'lu yıllarda kara ablukasını, deniz ablukasını izlemiştir. Ruslar Karadeniz sahillerinde kaleler inşa etmeye başlamışlardır. Dış dünya ile sürdürülen ilişkiler ve ticaret de durmuştur. Bunun sonucu, üretilen mallar satılamaz, ihtiyaç duyulan şeyler alınamaz olmuştur. Hayat şartları o kadar ağırlaşmıştır ki halktan bazı küçük gruplar, baskılara dayanamayıp yurtlarını terketmek durumunda kalmışlardır. Bu hal, Büyük Göç'e kadar devam etmiştir. Ruslar 1825 yılı sonlarına doğru, Kabardey'in işgalini tamamlamışlardı. Ülkeyi idari bölgelere ayırmışlar, kende politik sistemlerini uygulamaya başlamışlardı. Yine bu erken dönemde, Kabardey'den bazı küçük grupların yurtlarını terkettiklerini biliyoruz. Aslında Büyük Göç olayının ilk belirtileri 1850'li yıllarda başlamıştır. Çünkü, bu yıllarda Kafkas cephesinde çözümler baş göstermişti. Halk büyük ölçüde direncini yitirmişti.

1860'lı yıllarda, özellikle 1862, 1863 ve 1864 'te göç olayı patlama noktasına geldi.

GÖÇÜN ANATOMİSİ VE YORUMU

Kuzey kaskasyalıların göçü dünya tarihinin en trajik olaylarından biridir. Belkide, eksali yoktur. Muhtelif boyların meydana getirdiğı ve özgün bir kültüre sahip bir ulub, yurdundan sökülüp atılmış, dünyanın dört tarafına dağıtılmıştır.

“Çarlık Yönetimi, kaskasyalıları yurtlarından sürmüşlerdir”, “Osmanlı Devleti, onları ülkesine davet etmiştir”, “Din adamları, göçü teşvik etmişlerdir”, “Soylular, egemenliklerini sürdürmek için göçü benimsemişlerdir”... gibi sözler, Kafkas Göçü üzerinde fikir yürütenler tarafından sık sık kullanılmıştır. Bu ve buna benzer ana başlıklar katarak, konuyu açıklamaya çalışmışlardır.

Peki, bu sözlerde gerçeklik payı yok mudur? Elbette vardı. Ancak yeterli değildir. Bağımsız ruhlu ve yurt sevgisi en üst düzeyde olan bir ulusun, dağılıp yok olmasının daha köklü nedenleri vardır ve olmalıdır. Hen şeyden önce, onların gururlu oldukları unutulmuştur. Gururları uğruna yapmayacakları fedakârlık olmadığı fazla akla getirilmemiştir. Gururlarını çiğneyenlerle bir arada olmayacak kadar taşkın öfkeleri olduğu da dikkate alınmamıştır. Ayrıca, henüz bu konuda ciddi bir araştırma yapılmamıştır. O döneme ait binlerce belge, daha gün ışığına çıkarılmamıştır. Yapılan açıklamalar, basit rivayetlere dayandırılmıştır. Geriye dönüp baktığımızda dana kapakları açılmamış, binlerce kaynağın var olduğunu göreceğiz. Bu kaynaklar hakkında bazı örnekler vermek istiyorum.

Osmanlı arşivleri, gerektiği şekilde deşifre edilmemiştir. Rus askeri raporları henüz okunmamıştır. İngiliz ve Fransız belgeleri daha taranmamıştır.

Gezginler, ticaret ve savaş gemilerinin kaptanları, diplomatlar mektuplar yazmış, hatıra defterleri tutmuşlardır. Cildler dolduran bu binlerce belge gözden geçirilmeden, göçün yorumu yapılamaz. “Gerçek bundan ibarettir!” denemez.

Bağımsızlık savaşlarının en kanlı döneminde ve büyük göç esnasında, Rusya’nın ve Batılı Büyük Devletlerin birçok temsilcileri vardı. Bunlar, Karadeniz’in çevresindeki liman kentlerinde ve Balkanlarda yer almışlardı. İngiltere bu konuda başı çekiyordu. İngiltere’nin Samsun, Trabzon, Batum, Odesa, Kalas, Bükreş, Köstence, Varna, Burgaz, Rusçuk, Sofya, Filibe, Selanik ve Edirne’de konsoloslukları vardı. Bütün bu konsolosluklar konumlarına göre, kimi Perersburg’daki Büyükelçiliklerine kimi de İstanbul’daki Büyükelçilğe bağlıydılar. Siyasi olayların önemine ve olayların seyrine göre, sürekli raporlar sunuyorlardı. Konsololar, sadece askeri ve siyasi olaylarla ilgilenmiyorlardı. Her türlü sosyal ve demografik hareketleri de izliyorlardı. İşte bu diplomat kadronun hazırladığı, hükümetlerine sunduğu ve çok çeşitli bilgiler içeren binlerce belge vardır. Bunların içinde Kafkasya ve kaskasyalıları konu edinenler büyük yekûn tutmaktadır.

Kafkasya gerçeği ve Büyük Göç’ün yorumu için mutlaka bunlar incelenmelidir.

KAFKAS GÖÇÜNÜN POLİTİK VE ASKERİ AMAÇLA YÖNLENDİRİLMESİ

Çar II. Aleksandr ve hükümeti, daha bağımsızlık savaşları sürerken, kesin bir karara varmıştı. Direnişi sürdüren toplumlar, güç aldıkları dağlardan indirilecek,

Kuban boyuna ya da bozkıra yerleştirileceklerdi. Bunu kabul etmedikleri takdirde ülke dışına sürüleceklerdi.

İkinci şık onlara daha cazip geliyordu. Çünkü, halkın bir kısmının ülke dışına çıkarılması, gelecekteki tehlikeleri azaltmış olacaktı. Kazaklar ve Rus köylüleri için böylece zengin ve verimli topraklar elde edilecekti.

Savaş bitmek üzere iken pazarlık başladı. Rus ve Osmanlı devlet adamları, kısmi bir göçün gerçekleştirilmesi için anlaştılar. Ruslar, kuzeykafkasyalıları Anadolu bozkırlarına, Suriye ve Filistin çöllerine göndererek onlardan kurtulmayı düşünüyorlardı. Nasıl olsa oralarda kaybolup gideceklerini hesap ediyorlardı. Osmanlı devlet adamları da üstün cesaret sahibi ve savaşçı, üstelik ezeli düşmanları Rusya'ya düşman kafkasyalıların ülkelerine gelmelerini istiyorlardı. Kafkaslı göçmenleri, Balkanlarda Tuna boyuna, doğuda Kars hududuna yerleştirmeyi planlıyorlardı. Amaç, askeri yönden bunlardan yararlanmaktı.

GÖÇ AÇISINDAN RUMELİ VE ANADOLU YAKALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Rumeli ve Anadolu'ya yerleşen göçmenlerin farklı alinyazıları olmuştur. Anadolu'ya denizden ve karadan gelenler değişik iklim şartları, açlık ve hastalıklar gibi nedenlerle büyük kayıplara uğramışlardır. Kısa sürede yüzlerce çerkes mezarlığı meydana gelmiştir. Buna rağmen yerleşik düzene geçmeleri, huzura kavuşmaları pek uzun sürmemiştir.

Rumeli yakasına geçenler, başta avantajlı gibi görünmüşlerdir. Çünkü Anadolu bozkırlarına kıyasla, Osmanlı ülkesinin Avrupa tarafı daha mamur, daha zengindi. Kafkasya gibi her yer ormanlar ve yeşil meralarla kaplıydı. doğal hayat zengindi. Ancak böylesine güzel bir çevre, mutlu olmalarına yetmedi. Çünkü Balkanlar kaynıyordu. Kafkas göçmenlerini bekleyen son derece tatsız olaylar vardı. Biz özellikle bunların üzerinde duracağız.

RUMELİ YAKASINA YERLEŞEN K. KAFKASYALILARIN KÖTÜ YAZGISI

Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı Ülkesi'ne göç eden bütün toplumların (bu ülkedeki) genel adı "Çerkes" olmuştur. Bu anlayış ve değerlendirme, hem Anadolu'da hem de Rumeli'de aynı şekilde algılanmıştır.

Rumeli yakasında daha çerkesler gelmeden, haklarında çok kötü bir propoganda yapılmıştı. Büyük ihtimalle bu, ruslar ve bulgarlar tarafından maksatlı olarak yayılmıştı. "İhtimal" sözünü bulgarlar için kullanmak gerekir. Rusların yıllardan beri çerkeslerin aleyhine kötü propoganda yaptıklarını biliyoruz. Yapılan propogandanın özü şuydu: Çerkesler hırsız, yağmacı, kandökücü, aile bağları zayıf ve barbardı. Bu sebeple danha ilk günlerde çerkeslere karşı menfi bir reaksiyon meydana geldi. Kimse onları istemiyordu. Sadece sulgarlar değil, türkler ve müsliman pomaklar da yeni göçmenlerden çekiniyorlardı. Kırım'dan Tuna boyuna göçeden ve çerkesleri çok iyi tanıyan tatarlar dahi olumsuz bir tavır takınmışlardı. Ancak çerkesler, kim ne düşünürsü düşünsün, kim ne derse desin Balkanların özellikle Bulgaristan'ın her tarafına yayıldılar ve yerleştiler.

Köstence'ye çıkanların bir kolu Dobruca bölgesine yerleştiler. Diğer kol batıya doğru yürüdü. Varna'ya çıkanlarla birlikte, Tuna nehir yolunu izleyerek Rusçuk, Niğbolu, Lom, Kula ve Vidin'e ulaştılar. Bazı gruplar daha da ileri giderek Sırbistan'ın Niş, Pirot, Kosova, Piriştina, Prizren ilçelerinin civarında kamplar kurdular.

Varna ve Burgaz limanlarından karaya çıkanlar Şumnu, Tırnova, Sofya, Filibe, Pazarcık gibi yerlerde izler bırakarak Ege sahillerine ulaştılar. Bazı gruplar Selanik civarına yerleştiler. Her yerde olduğu gibi bu son yerleşme olaylarına Yunan prensliği şiddetle karşı çıktı.

Tatar göçü esnasında İstanbul'da, "İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu" kurulmuştu. Çerkes göçü başlayınca bu komisyon yeniden ihya edilmişti. Komisyonun Avrupa yakası bürosu, Bulgaristan'a çıkan göçmenleri organize edecek ve yerleştirecekti. Ancak, sayının yüksekliği nedeniyle başarılı olamadı. Olaylar kontrolden çıktı. Çoğu gruplar kendi bildiğini yaptı. Bazı Çerkes grupları, arkalarından yapılan kötü dedikoduları haklı çıkarırcasına, hoş olmayan hareketlerde bulundular. Bulgan köylerini soydular. Hayvanlarına, tarla ve bahçelerindeki ürüne ortak oldular. Yeni kurulan Rumen Prensliği içlerine yağma seferleri düzenlediler. Tuna'da seyreden ticari gemileri bastılar.

Ancak, çerkesleri bu şekilde hareket etmeye zorlayan nedenler çoktu. Muhaceret bürosu: yüzbinleri bulan göçmen kitlesini ne salimen yerleştirmeye ne de doyurmaya yetecek şekilde güçlü değildi. Dar bir kadrosu, sınırlı bir bütçesi vardı. Olayın diğer yanı daha önemliydi. Çerkes göçmenler uzun süren bir savaşın artığı insanlardı. Çalışmayı, üretmeyi unutmuşlardı. Henüz ne evleri ne de yiyecekleri vardı.

Her şeye rağmen bu kargaşa uzun süre devam etmedi. Özlü kültürleri ve gelenekleri etkisini çabuk gösterdi. Thamaterlerin yani toplum liderlerinin müdahalesiyle bu kötü gidiş durduruldu. Asıl büyük kitle emeği ile yaşar hale geldi.

Tabiyatıyla devletin düzenleyici çalışmaları da zamanla etkili olmaya başlamıştı. İki olumlu anlayış birleşince, kısa sürede olayların arkası kesildi.

BULGAR İSYANLARI VE ÇERKESLER

XIX. yy'ın başlarında Balkanlarda milliyetçilik hareketleri başlamıştı. Rusya ve batılı Büyük Devletlerin desteğini sağlayan Rum, Sırp ve Romenler sırayla Osmanlı yönetimine karşı isyan ettiler. Önce 1830'da Mora Prensliği, ardından Sırbistan ve Romanya Prenslikleri kuruldu. Sıra Bulgaristan'a gelmişti.

1860'lı yıllarda Bulgar isyancı grupları Bükreş, İbrail, Kalas, Yerköy ve Eflak gibi bölge ve merkezlerde Rus uzmanların denetiminde eğitim görmeye başladılar. Bu isyancı gruplar "Hacı Dimitri" adında bir liderin çevresinde birleştiler. Hacı Dimitri Osmanlı ordusunda görev yapmıştı. Devletin Avrupa yakasındaki gerçek gücünü yakından tanımıştı. Sadece silahlı gerilla gruplarının hareketiyle kesin bir sonuç alamayacağını biliyordu. Bu yüzden geniş halk kitlelerinin desteğini almak ihtiyacını duydu.

İki bildiri hazırladı. Birini Padişah'a gönderdi. Diğerini Müsliman-Hıristiyan ayırımı yapmadan halka dağıtılmasını sağladı. Bununla da yetinmedi, propoganda amacıyla, adamlarını ülkenin her tarafına gönderdi. Kiliseleri devreye soktu. Vaktin geldiğine karar verince, vurucu gücüyle, Bulgaristan'ı doğu-batı yönünde ikiye bölen Balkan Dağlarına çıktı. Amacı Kuzey Bulgaristan'ı güneyden ayırmaktı. Başlangıç için bu kadarını yeterli görmüştü.

Padişaha gönderdiği mektupta son derece alçak gönüllü ifadeler kullanmıştı. Bağımsızlık için lutuf ve insanda bulunmasını rica etmişti. Halka dağıttığı bildiride ise şöyle diyordu:

"Ey kardeşler! Vakit ve saat geldi. Bağımsızlık hareketine hepinizi davet ediyoruz. Hangi milletten olursa olsun, bize katılanların malı-canı ve namusu teminat altında olacaktır. Bizim amacımız, kötü bir idareyi ortadan kaldırmak, herkesin hakkını koruyan bir devlet kurmaktır".

Hacı Dimitri türklerden pek ümitli değildi. Ancak, Tatar, Çerkes ve Pomakların kendisine katılacağını sandı. Fakat olaylar hayal ettiği gibi gelişmedi. Bulgarlardan başka hareketine destek veren olmadı. Bunun üzerine kin ve öfkeyle, Türk ve Müsliman köylerine saldırmaya başladı. Korku ve dehşet yaratmak için acımasız davrandı. Sivil ulaşım vasıtalarını vurarak, yerleşim yerlerini yakıp yıkarak ülkenin kuzeyinde dehşet salmayı başardı.

Tuna valisi Mehmet Sabri Paşa, olayın büyüklüğünü ve önemini yeterince kavrayamamıştı. Jandarma ve bazı askeri birlikleri harekete geçirerek isyanı durdurabileceğini sandı. Halbuki durum öyle değildi. İsyancılar, çok iyi organize olmuşlardı. Ancak, Dimitri ve adamları ciddi bir hata yaptılar. Üç yıl kadar önce Bulgaristan'a gelen çerkesleri fukara ve düşkün gördüler. Zor kullanarak onları kendilerine bağımlı hale getirebileceklerini zannettiler. Deliorman bölgesindeki Çerkes köylerine saldırdılar. İşte o zaman kıyamet koptu.

Bavaşın acısını hala yüreklerinde hisseden çerkesler topyekün ayaklandılar. Sadece savunmada kalmayıp karşı saldırıya geçtiler. Çerkes vurucu timlerini yönetenler, ateş çemberinden geçmiş eski kirtlardı. Önce isyancılara yataklık yapan Bulgar köylerini vurdular. Mal varlıklarını yağma ettiler. Sonra eşkiya inlerine doğru yürüdüler. Kanlı çatışmalar başladı. Olay nerdeyse Bulgar-Çerkes kavgasına dönmek üzereydi. İstanbul Hükümeti, Devlet Şurası Başkanı Mithat Paşa'yı olağanüstü yetkilerle Bulgaristan'a gönderdi. Mithat Paşa Büyük Göç esnasında Tuna valisi idi. Çerkesleri yakından tanımıştı. Onlardan orduya destek vermelerini istedi.

Kısa sürede Deliorman Bölgesi ile Balkan dağlarındaki isyancı gruplar temizlendi. Lider kadroları yakalandı. Muhakeme edilerek asıldılar. Ancak olaylar hemen kapanmadı. Avrupa basını, türklerin Bulgaristan'da soykırım yaptıklarını iddia ettiler. Barbar çerkesleri bu maksatlakullandıklarını aylarca yazdılar.

Rusya bu fırsatı çok iyi değerlendirdi. Kafkas Bağımsızlık savaşları sırasında yaptığı gibi, Çerkeslerin medeni olmaktan uzak, vahşi topluluklar olduğunu bütün dünyaya yaymaya çalıştı. Osmanlı Devleti'ne bir nota vererek,

Çerkesleri Avrupa yakasından çıkarılmasını istedi. Batılı Büyük Devletlerden bu konuda destek sağlamak için geniş çapta bir propoganda faaliyeti başlattı.

Bulgar isyancıları, 1867'de feci şekilde ezilmiş ve bozguna uğramışlardı. Ancak, davalarından vazgeçmeye hiç niyetleri yoktu. Yeraltına çekilip faaliyetlerini sürdürdüler. Akıl hocaları Rusya idi. Herşeyi organize eden, onların konsolosları ve ajanlarıydı.

Sekiz yıl sonra yeniden toparlandılar. 1875'te yeni bir isyan denemesi yapmaya kalktılar. Ancak. Oskanlı Haberalma Teşkilatı olayı zamanında tespit etti. İsyancıların lider kadrosu yakalandı.

Rus hariciyesi ve İstanbul'daki Rus elçisi devreye girdi. Sadrazam Mahkut Nedum Paşa, barışı bozmamak için suçluları serbest bıraktı. Olaya el koyan Edirne valisini, Filibe, Zagra ve Kızanlık kaymakamlarını görevden aldı. Osmanlı Yönetimi'nin bu pasif hareketi hem Rusya'ya hem de Bulgar isyancılarına cesaret verdi. Rus hariciyesi, kendileri hesabına casusluk yapan Naydankerof adında bir bulgarı, Filibe tonsolosu tayin etti. İstanbul Hükümeti yeni bir kriz yaratmamak için yerli halktan birinin yabancı bir ülkeyi temsil edemeyeceği kuralını bozdu. Bu görevi onayladı.

Naydankerof birinci sınıf bir isyancıydı. Halkını ve ülkesinin coğrafyasını çok iyi biliyordu. Yeni bir isyan için hemen hazırlıklara başladı. Naydankerof'un isyan planı tedhiş ve entrikaya dayanıyordu. İlk hedef Filibe ve Pazarcık ilçeleri olacaktı. Türk ve Müsliman köyler yakılıp yitilecek, dehşet ve korku yaratılacaktı.

Bu arada masum pozuna bürünerek bulgarların zulme uğradıkları söylenecekti. Rusya'nın desteği ile batılı devletlerin olaylara müdahalesi istenecekti.

1876 nisan ayı sonlarında isyancı gruplar harekete geçtiler. Komşuları olan Türk ve Çerkeslere saldırdılar. Filibe ve Pazarcık ilçelerinin çevresinde bir hayli Çerkes köyü vardı. Bu köylerin halkı, kısa sürede organize oldular. İsyancılara şiddetle karşı koydular. Misilleme olarak Bulgar köylerini yakıp yıktılar. Hayvanlarına el koydular. İsyan Sofya'ya kadar yayılmıştı. Yüzlerce Türk köyü yakılmış, binlerce insan öldürülmüştü. Eşkiya grupları kadın ve genç kızlara, yapmadık hareket bırakmamışlardı. Telgraf hatları kesildiği, tren seferleri durdurulduğu için olaylarla ilgili bilgiler İstanbul'a geç ulaştı. Türk ve Çerkes milisler özel müfrezeler oluşturup birlikte savunma yapmasalardı, sonuç daha vahim olacaktı.

Gecikmiş olarak ordu birlikleri olaya müdahale ettiler. Rusya'nın ve Batılı Devletlerin harekete geçmesine fırsat verilmeden isyan bastırıldı. Milislerle birlikte bütün dağ geçitleri temizlendi. Öncü durumunda olanlar yakalanıp asıldı.

1877-78 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Rusya, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan sürüp çıkarmaya kararlıydı. Balkanlardaki hristiyanlara zulmedildiği bahanesiyle İstanbul Hükümeti'ne ultimatom verdi. Ardından, 1877 nisan ayının ilk haftasında savaş ilan etti.

Rusya zamanı iyi seçmişti. 1870'te meydana gelen Fransız-Alman savaşının yarattığı gerginlik hala sürüyordu. Bütün ülkeler Rusya'nın davranışı

karşısında açık bir tavır koyamadılar. İngiltere'nin olaya müdahale konusunda tereddüt göstermesi, Rusya'ya cesaret verdi. 24 nisanda harekâtı başlattı. İlk Rus birliği Kalas'ta Tuna'yı geçti. Bu bölgedeki Osmanlı birlikleri saldırıyı durduramadılar. Dobruca kordonunda halk büyük bir paniğe kapıldı. Geri çekilen ordu birliklerinin yanı sıra birlerce kişi evlerini terkederk yollara düştü.

İkinci bir Rus tümeni, 26 haziranda Rusçuk ile Niğbolu arasında Tuna'yı geçti. Rusların kalelere ve askeri garnizonlara saldıracağını sanan Türk Başkomutanlığı gafil avlanmıştı. Birincisinde olduğu gibi, ikinci harekâtı da durduramadılar. Gn. Gurko komutasındaki bir Rus kolordusu hızla ilerleyerek Tırnoa'yı işgal etti. Tırnova kuzeydeki Türk birliklerinin ikmal merkeziydi. Buradaki cephane ve ikmal stokları Rus orusunun eline geçti. Gn. Gurko kendisine rehberlik yapan Bulgar milislerinin yardımıyla Şıpka ve Hain geçitlerini ele geçirdi. Böylece, Balkan Dağları'nın kuzeyinde bulunan Osmanlı ordu birliklerinin İstanbul ile olan bağlantısını kesti. Rumeli Orduları Başkomutanı Abdülkerim Paşa, kale komutanlarına yerlerini terketmeme emri vermişti.

Kale beklemeye memur edilenlerden biri de Vidin Kalesi Komutanı Osman Paşa idi. Tuna'nın batı ucunda muhtemel bir Rus saldırısını önlemek için bekliyordu. Ancak, ikmal yolları kesildiği için erzağı tükenmiş, birlikleri aç kalmak gibi hayati bir tehlikeyle başbaşa kalmıştı. Paşadan izin alan bir grup Çerkes, bulutlu-karanlık bir gecede atlarını yüzdürerek Tuna'yı geçtiler. Zengin Romen köylerini vurarak, 400'den fazla sığır ve mandayı sürüp getirdiler. Çerkesler bu hareketi birkaç defa ketrar ederek Vidin birliklerinin karnını doyurdular. Osman Paşa, Niğbolu Kalesi düşünce Vidin'de kalmanın bir yararı olmayacağını anlamıştı. Plevne'ye çekilmeye karar verdi. Plevne güneye giden yolların üzerindeydi. Stratejik önemi büyüktü. Yapılacak en akıllı hareket burayı tutmaktı. Ayrıca Tırnova'da bulunan Gn. Gurko ile asıl Rus ordusunun bağlantısını kesmiş olacaktı.

Osman Paşa'nın kolordusu, Doğu Sırbistan'daki isyanı bastırmış, deneyimli birliklerden oluşuyordu. Bunlara ilave olarak Vidin, Kula ve Lom civarından topladığı Çerkes süvarilerini de peşine taktı.

Kafkas kökenli yaveri Bnb. Canpolat 'a: "Şu sizin başıbozuklar yok mu, biraz nizami olsalar harikalar yaratacaklar" diyerek takılıyordu. Buna rağmen, son günlerde gösterdikleri cesaret karşısında onlara hayran kalmıştı. Artçı olarak iyi görev yapacaklarına inanmış, yanına almıştı.

Osman Paşa 18 temmuzda Plevne'ye ulaştı. Savaşın kaderini değiştirecek yer burasıydı. Mutlaka tutunması gerekiyordu. Kısa sürede, kasabayı çeviren sırtları siperler kazdırdı. Sağlam tabyeler inşa ettirdi. Aylarca süren Plevne savunmasını kısa zamanda anlatmak mümkün değildir. Şu kadarını söylemekle yetineceğim. Çerkesler direnişin devam etmesi için, ellerinden geleni yaptılar. Ağır kuşatma birliklerine destek veren Rus süvarilerini değitedek ikmal yollarını açık tuttular.

Rus orusunun varlığından cesaret alan bulgarlar, tekrar ayaklanmışlardı. Türk ve müsliman halk arasında panik ve korku yaratmak için, yapmadıkları zulüm bırakmadılar. Geceleri köyleri basıyor, evleri ateşe veriyor, erkekleri öldürüyor,

kadınlara tecavüz ediyorlardı. Savaş alanının dışında meydana gelen bu olayları, yine çerkesler önlemeye çalıştılar. Eşkıya gruplarını takip ederken, zulme karşılık verdiler. Onlar da Bulgar köylerini tahrip ettiler.

SAVAŞIN GETİRDİĞİ KAN VE GÖZYAŞI

Ruslar ve bulgarlar propoganda ve şiddetle, hem Türk ordusunun hem de müsliman halkın moralini bozmaya çalışıyorlardı. Özellikle isyanlarda deneyim kazanmış isyancı liderler ne yapacaklarını çok iyi biliyorlardı. Türk ordusunun bozguna uğradığını, ülkenin her tarafına yayıyorlardı. Aslında gerçek olmayan haberler, zamanla etkili oldu. Bütün bölgelerde çözülme başladı. Halk kasaba ve köylerini terkederek yollara döküldü.

Osman Paşa'nın 50 bin civarındaki ordusu giderek azalmıştı. Buna karşılık onu kuşatan Rus ve Romen müttefik ordusu, süvari ve yedeklerle birlikte yarım milyona ulaşmıştı. Türk ordusu hiçbir yardım alamaz olmuştu. Osman Paşa zorunlu olarak "Rus kuşatma hatlarını yarmak" gibi son derece tehlikeli bir harekâtı başlattı. Fakat başarılı olamadı ve esir düştü. Rus birlikleri 10 aralıkta Plevne'ye girdiler. Artık onların önünde güçlü bir engel kalmamıştı.

Plevne'nin düşmesi Türk ve Müsliman halkın moralini bozdu. Büyük bir panik başladı. Yüzbinler yollara döküldü. Bu, normal bir göç olayı değildi. Aynı zamanda kanlı bir boğuşmaydı. Bulgar çeteleri göçmen konvoylarına saldırıyor, masum insanları öldürüyor, kıymetli eşyalarını alıyor, genç kadın ve kızları kaçııyorlardı.

Mümkün olan bölgelerde Türk ve Çerkesler, gruplar halinde birlikte yolculuk yapıyorlardı. Silahlı Çerkes müfrezeleri bunlara eşlik ediyorlardı. Bulgar çeteleri göçmen konvoylarına saldırdığı zaman karlı çatışmalar oluyordu.

Rus ordusu, Şıpka ve Hain Geçitleri'nin ardındaki Osmanlı birliklerini de dağıtmış, kollar halinde İstanbul'a doğru yürümeye başlamıştı. Korku içinde yolları ve patikaları dolduran göçmenler yüzünden, zaman zaman duraklamak zorunda kalıyordu.

İngiltere'nin müdahalesiyle Rus ordusu Yeşilköy'de durdu. Burada "ateşkes" sağlandı. Barış için ilk görüşmeler yapıldı. Türk delegasyonu çaresizlik içinde, rusların ağır tekliflerini kabul etti. Mütareke şartlarına göre; Kars, Ardahan, Batum ve Doğubeyazıt Rusya'ya bırakıldı. Karadağ, Sırbistan ve Romanya tam bağımsız, Bulgaristan da Osmanlı Devleti'nin himayesinde ayrı bir prenslik olacaktı.

Bir süre sonra taraflar, Berlin'de tekrar bir araya geldiler. Konferansa, evsahibi Almanya'nın dışında İngiltere, Fransa, Avusturya, İtalya ve Yunanistan temsilci göndermişti. Yeşilköy'de karara bağlanan tekrar tartışıldı. Bunlara yeni maddeler eklendi.

Berlin'de alınan kararlara göre; göçeden Türkler evlerine dönebileceklerdi. Buna karşılık Avrupa yakasında hiçbir Çerkes bırakılmayacaktı.

İKİNCİ BÜYÜK GÖÇ

Berlin kararlarına göre, Bulgaristan üçe bölünmüştü. Balkan Dağlarının kuzeyinde kalan birinci bölgede, Osmanlı Devleti'nin himayesinde bir Bulgar prensliği kurulacaktı. İkinci bölge, "Doğu Rumeli" adı altında, dağlardan Edirne'ye kadar uzanıyordu. Üçüncü bölge, Makedonya idi. Türk Hükümeti'nin ıslahat yapması kaydıyla Doğu Rumeli ve Makedonya Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı.

Balkan Dağları'nın kuzeyinde Tırnova ve Orhaniye ilçelerinin çevresinde, Güneyde Filibe, Eski Zagra, Pazarcık bölgesinde Bulgar çeteleri büyük tahribat yapmış, dehşet yaratmışlardı. Savaş esnasında, buralarda yaşayan türkler ve çerkesler göçe zorlanmıştı. Kuzeyde, özellikle Tuna boyunda, Dobruca koridorunda ve Şumnu'yu içine alan Karaorman bölgesinde hala kalabalık Çerkes grupları vardı. Bunlar, türklerle dayanışma kurarak yerlerini korumaya çalışmışlardı.

Berlin kararlarına dayanılarak gerek Bulgaristan'da gerekse Doğu Rumeli ve Makedonya'daki çerkesler yerlerinden sürüldüler. Sadece Doğu Sırbista'da bazı Çerkes köylerinin halkı yerlerinde kaldılar. Berli kararları yüzünden 1878-1879 ve 1880 yıllarında göç, periodik olarak devam etti. Göç eden türkler yerlerine dönerken, çerkesler ardı arkası kesilmeyen büyük konvoylar oluşturarak, Ege ve Marmara sahillerine doğru yürüdüler.

Berlin kararları olmasaydı Çerkesler Bulgaristan'da kalabilirler miydi? Orada huzur içinde yaşayabilirler miydi? Bu tarz sorulara, evet demek mümkün değildir. Çünkü, kanlı-bıçaklı olmuşlardı. Öylesine kanlı çatışmalar meydana gelmişti ki yeni bir huzur ve barış ortamı düşünmek hayal kurmaktan öteye geçemezdi.

Göç yollarına dökülen çerkeslerin en büyük ideali İstanbul'a ulaşmaktır. Ancak, büyük çoğunluk Halife'nin oturduğu bu büyük şehri göremedi.

Daha önce, savaş esnasında İstanbul'a girmeyi başaranlar, umduklarını bulamamışlardı. Açlık ve hastalıklar bir nevi felakete dönüşmüştü. Göçmenler yönetim için büyük bir problem olmuştu. Şehir halkının huzuru kaçmıştı. Herkes, onlardan kurtulmanın yollarını arıyordu. İstanbul halkı, kaybedilen savaşın ve göçmen belasının sorumlusu olarak Padişah ve Hükümeti görüyordu. Bu yüzden isyan patlak verdi. Halk ve göçmen yığınları Ali Suavi önderliğinde Çırağan Sarayı'na saldırdılar. Ordu birlikleri ayaklanmayı güçle bastırdılar. Meydana gelen siyasi gerginlik yüzünden, göçmenlerin İstanbul'a girmesi yasaklandı.

Ordu birlikleri Edirne-Tekirdağ hattında kontrol birlikleri oluşturmuşlardı. Buraya ulaşan Çerkes göçmenleri durduruyorlar ve gruplara ayırıyorlardı. Sonra kimini Ege sahillerine, kimini de Tekirdağ civarına götürüyorlardı. Sahil kesiminin uygun yerlerinden gemilere bindiriyorlardı.

Balkan Göçü, 1864'te meydana gelen Büyük Göç kadar hazin oldu. 600.000'i aşan insan, çok kötü şartlarda geliş güzel dağıtıldı. Çeşitli ülkelere ait ticaret ve yük gemileri Ege ve Marmara limanlarını doldurmuşlardı. Karanlık ambarlara bir eşya gibi yerleştirilen göçmenler, nereye gittiklerini bilmeden denize açılıyorlardı. Gemilerin rotalarını tayin eden, resmi bir makam yok gibiydi. Savaş yüzünden devlet yönetimi iyice sarsılmıştı. Her şey kaptanların insafına terkedilmişti. Kimi Anadolu kıyılarına yanaşıp yükünü boşaltıyor, kimi de Akdeniz'in

ötelere gidiyordu. Kafkas insanı nereye gittiğini bilmeden suların üzerinde yüzyordu. Bazıları Libya'ya ulaşmışlardı. Büyük gruplar ise Suriye ve Filistin sahillerine döküldüler.

Hepsi ormanlık ve yeşil vadiler hayal etmişlerdi. Çünkü yurt özlemini öyle gidereceklerdi. Ancak, tam tersi oldu. Kendilerini çöllerde buldular.

S O N U Ç

Büyük Göç'te Kafkasya'dan sürülenlerin sayısı konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur. Rus ve Osmanlı kaynaklarının birbirlerini tutmadıkları görülmüştür. "Ülkeyi terkedenler 500.000 civarındaydı" diyerek, olayın çapını küçültenleri de dikkate alırsak, verilen rakamların tutarsızlığı ortaya çıkmaktadır.

Rus kaynakları rakamları küçültürken "Bunlar bir avuç barbar, önemsiz insandı" demek istemişlerse de hata yapmışlardır. Son derece gülünç bir duruma düşmüşlerdir.

Böyle bir görüşe, haklı olarak şu karşılık verilebilir; Kuzey Kafkasyalılar bir avuç önemsiz insan idiyse, neden onlarla 300 yıl savaştınız? Cephelede neden on milyon asker ve sivil kaybettiniz?

İlk bölümlerde belirtildiği gibi, Göç olayı sadece 1864'te meydana gelenden ibaret değildir. Göç aralıklı olarak yıllarla sürmüştür. Bize göre, savaşlarda hayatlarını yitirenler, Rusya'nın iç bölgelerine sürülenler hariç, 2.000.000'dan fazla insan vatanlarını terketmek zorunda kalmışlardır. Büyük Göç'te karadan ve denizden yolu çıkanların büyük bir bölümü, çeşitli olumsuzluklar nedeniyle hayatlarını yitirmişlerdir. Aynı durum, Balkan Göçü sırasında da meydana gelmiştir. Ancak bu ikinci göçte olumsuzluklara, başka olumsuzluklar da eklenmiştir. Kafkas insanı bilinmeyen yerlere, büyük ihtimalle İngiliz ve Fransız müstemlekelerine götürülmüşlerdir. Oralarda, kayda değer iz bırakmadan yokolup gitmişlerdir.

Netice olarak şunu demekle mi yetineceğiz?

"Kuzey Kafkasyalılar yurtlarını kahramanca savundular. Ancak, bağımsızlık savaşını kaybettikleri için yurtlarından sürüldüler. Konu, bundan ibarettir!"

Hayır, konu bundan ibaret değildir! Hüzünlü konuşmalarla, olay kapatılmamalıdır.

130 yıl önce, büyük bir insanlık suçu işlenmiştir. Hala işlenmeye devam edilmektedir. Bunun açık delili, son Abhazya olaylarıdır. Rusya'ya yönelik hiçbir tehdit unsuru olmadığı halde Kafkasya'da askeri yığınak yapılmasıdır.

Çağımız, insan haklarının savunulduğu çağdır. Bağımsızlık çağıdır. Hakların, geri verildiği çağdır.

KARAÇAY-MALKARLILANI TAMIRLARINI ÜSÜNDEN...

Silpağarlani Yılmaz Nevruz

Karaçay-Malkar halkını üsünden tarih canı bıla cürütülgen ilmu-izlem işlege ketgen ömürnü ayagında başlangandı, anı da kişi alimle bardırgandı.

Andan beri bu zatnı üsünden türlü türlü ipotezle caraşdırıldı:

-Karaçay-Malkarlıla Kafkas'nı otokhton halkıdıla, tilleri artdan Türk tilge burulandı.

-Karaçay-Malkarlıla İran tilli Alanladaaan kalgandıla, tilleri zamannı içinde Türk tilge türlelendi.

-Karaçay-Malkar halkını burungu ata-babbbaları, kavumlanı ulla köçleri bargan ömürleden başlab Şimal Kafkas'da ornalğan Türk tilli halklardan Mingitav'ga kısılıb kalğanladıla.

Bıladan başha comaklada, aytıvlada ayılğan hapaarla bar ese da alanı epope (destan) canı bıla bagası bardı ansı, ilmu canı bıla argument (delil) bolluk tıldüle. Bu tarih hapaarlardan birin men nazmu halda cazgan edim, artdan Karaçay-Malkar atlı dergide basmalangan edi. Am bütev tekstin dergibizni bu sanında da okurga bolluksuz¹.

Endi ogarıda sagınılğan üç ana ipotezni tintib başha çıgarga küreşeyik. Karaçay-Malkar halkını otokhton halklardan bolğanı, tillerini artdan Türk tilge türlengenı,

Kafkasyalı aydınlar, uluslar arası düzeyde, konuyu mutlaka gündeme getirmelidirler. Savaşla şiddetle değil, kaybedilen ve gaspedilen haklar fikirle, uluslar arası hukuka dayanarak geri istenilmelidir.

degen fikir meni satinga bek karıvsuzdu. Kafkas tavlanı barganı kelgeni em kıyın bir cerinde ornalğan, kalğan halkla bıla tüzevünge baylam salırğa madar tabmayın çaşagan bu halknı tili, kalay Türk tilge burulub kalgandı? Tüzlede çaşagan Türk tilli halkla bıla kuru da baylam cürütgen Tegeylile, Çerkeslile, Çeçenlile, Lezgilile, Avarlıla. db. tillerin tas etmegendile da Karaçay-Malkarlıla anatillerin neçik tas etib koygandıla? Ne va bu insanla kökden enib mi Mingitav'nu koynuna kongandıla? Arkeoloji canı bıla karaganda, endigege deri "otoktan halk" degen ipotezni kertiletirça dokumentle, şagatla tabılmağandı. Ömürleden beri örge süyelib turgan eskertme taşlardan bir kavumunu (Karaçayda) cazıvları talay cılını mundan alga karaçaylı alim Bayçoralanı Soslanbek'ni küreşivü bıla okulğan edi. Alay a eskertmeledegi tekstleni tilini "Türkça" bolğanı ajımsız belgili bolğandı. Bu bolumga köre birinçi ipotezni kerti bolğanını üsünden begim eterge madar çokdu. Endi, kişi da bu fikirni sanga almaydı².

Karaçay-Malkarlılani iran tilli Alanlardan kelgenlerin, artala Türk tilge türlengenlerin kabil etgen ipotezni da ilmu karam bıla kertige sanamayma. Neçün desegiz,

¹ Karaçay-Malkar, Mayıs, 1993, sayı: 4, Ankara.

² Bayçoralanı Yakub Soslanbek, "Drevnetürkskiye, Runičeskiye Pamyatniki Evropı"-Stavropol, 1989.

"Alanlardan kelgenlerine şek çokdu" deb ayılğan Tegeylile, tillerin türlelendirmegendile da, Karaçay-Malkarlıla kalay türlelendirip koygandıla? Tegeylileni çaşagan cerleri, barganı kelgeni tinç bir cerdi. Busagatda "Daryal" deb ayılğan "Tar-Col Avuş" da Tegeydedi. Karaçay-Malkarlılanı İran tilli ata-babalarına kesi tillerin üyrete turgan Türklüle, bu millet kullukların kimden da bek Tegeylilege üyetirge kerek edile. Söznü uzatırğa kerekli zat körmeybiz, Alan-İran tilli Türk tilge türlelgeni, degen ipotez da karıvsuz bir fikirdi, ilmu kertiligi da çokdu. Alay a, Karaçay-Malkarlılanı etnik ösümlelerinde Alanlanı ayırıp ençi cerleri bardı, biraz sora munu üsünden kengi bıla söz aytırıkbız.

Ogarıda sagınılğan ipotezleden alimleni em bek es bölgeni, "Karaçay-Malkarlılanı burungu ata-babaları, kavumlanı ulla köçleri bargan zamanlardan başlab, Şimal Kafkaz'da ornalğan Türk tilli halklardan Mingitav'ga kısılib kalğanladıla" degen ipotezdi. Bu fikir arkeolojik, sosyo-antropolojik, em da linguistik canı bıla kün künden küçlenib baradı. Arkeolojik kazıvlada Hunlaga, Bolgarlaga, Alanlaga, Hazarlaga, anı kibik Kıfçaklaga sanalğan materyalla tabılğandıla¹. Sosyo-antropolojik karam bıla, bu tabılğan materyalla tintilgende bılanı Altaylardan Tuna suvğa deri cayılğan cerlede çaşagan burungu Türk kavumlanı cürütgen savutlarına uşaşığı kün carıkğa çıkgandı. Linguistik canı bıla es bölsek da köb uşaşıklı körebiz. Karaçay-Malkarlılanı busagatda cürütgen tillerindegi sözleni aslamısı, burungu Türk tilli kavumlanı cürütgen tillerindegi sözlédile. Ozgan ömürle ni küçü bıla sözleni morfolojik em da fonetik ençilikleri bir kesek türlelgen ese da bir tamırdan kelgenleri çırtıda akgıl-tekgil bolmazça belgilidi².

Bılayğa deri ayılğanlanı kışası bıla aytırğa kerek ese, ma bu hokumğa barabız: Karaçay-Malkarlıla Mingitav'nu tögereğinde çaşaganlı ajımsız 2000 cılğa cuvuk zaman ozgandı. Etnik tamırları kuru bir halkğa tirelmeydi; bir talay kavumnu, artıksız da Türk tilli kavumlanı cıyımdıdı. Bılanı içinde: Hunlanı, Alanlanı, Bolgarlanı, Sabarlanı, Hazarlanı, Kıfçaklanı çertib sanarga kerekbiz.

İSKİTLEDEN BİR KAVUM

Tarıhlanı cazğanına köre Karatengizni şimalında çaşagan İskitle kuru bir kavum bolmagandıla, başha milletleden halkla da alaga boysunub çaşagandıla. Bılanı içinde Türk tilli halkla bolğanına şek çokdu³. Neçün desegiz, İskitle İran tilli bolğanlıkğa Orta Aziya'dan keldendile. Alaydan kötöfÜlgen zamanlarında Türk tilli halklardan bir kavumlanı allarına sürüb kelgenlerine igi es bölgen alimle bardıla. Alay a bılanı barına da İskitle deb koyadıla. Şimal Kafkas'ga em algın kelgen Türk tilli halknı, ma bıladan bir bolğanı esebge keledi, degen oyum bardı. Bu oyum, dokumentle bıla kün carıkğa çıkarılsala, Karaçay-Malkarlılanı ata-babalarını

¹ Prof. M. Miller, "Malkar Türklerinin Asılları Meselesi Etrafında", DERGİ, Sayı: 30, 1962, München.

² Kumaniyev, K. Grönbach, 1922, Ankara

³ Prof. A.N. Kurat, IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, 1972, Ankara.

İssa'dan talay ömürnü algadan beri Şimal Kafkas ' da çaşaganları belgili bollukdu.

SARMATLA-ASLA

İskitlerden sora, alanı cerlerinde Sarmatları körebiz. Ala da İran tilli kavumladandıla. Tarihçiları aythanlarına köre ol közüvde Kafkas'da Roks-Alanla, As'la deb eki halk, Sarmatlaga boysunub çaşagandıla. Endige deri cürütülgen tintivlede Roks-Alanları İran tilli, Aslanı da Türk tilli bolganları belgili bolgandı. Meni oyumuma köre, ma bu Asla Karaçay-Malkarlıları ata-babalarını al özeği, al urlugu bolgandı. Roks-Alanla bıla Aslanı Şimal Kafkas'da ornalğanları İssa'dan bir ömür bıla cartını alga baradı. Meni saringa bu eki halk, ulla Alan halkını alçıları bolub, aladan igi kesek alga Kafkas'ga kelgendile¹.

ALANLA

İssa'dan bir ömür sora Alanları bütev avurlugu orta Aziya'dan kötürülüb kün bathanga kelgendile, Sarmatları horlab alanı cerlerin küçlegendile. Alanları devletleri Şimal Kafkas'dan İtil Suv bıla Don Suvnu oğarlıklarına deri cayılgandı. İssa'dan sora IV-çü ömürnü al carımına Hunlula İtil'den ötüb Alan curtlaga kirgenlerinde, Alanları bir kavumu Avrupa tabaga kozgalgandı, bir kavumları da mılıkların Kafkas Tavları miyiklerine athandı, alayda köb ömürleri çaşagandı. Bu közüvde kelgen kerti Alanları, (men alçı Alanla degen) Roks-Alanla em da Asla bıla katışhanlarına şek cektü².

Alanları tillerini üsünden alimle art sözlerin tügel aytıb boşamagandı. "İran tilli" degen ipotez, art ala karıvsuzdan karıvsuzga baradı. Anı cerine, "Türk tilli" degen ipotez küçlengendi. Bügüngü Karaçaylı antropologla, arkeologla, tarihçıla, tilbilimçile bu ipotezni kertilgin begimler için ulla kazavatdadıla. Köb barmayın Alanları Türk tilli kavum bolğanları kün carıkga çıkarılıkdı, deb oyumum alaydı³. Kafkas'da çaşagan Alanları üsünden Arab, Bizans, İran tarihlerde tang kesek hapar ayıladı. Alanla, Hunlulaga horlanıb Şimal Kafkasha kısılgandan sora, alçı Alanları (Aslanı) salgan urlukların ösdürgendile. Bılayık bıla, artda Karaçay-Malkarlıları ata-babaları bolluk bu kavum, köb ömürleri Mingi Tav'ga kısılib ozdurgandı.

BOLGARLA

Ullu Hun Kırılını halkı kuru Hunluladan kuralmagandı, köb halkları bir konfederasyonu bolgandı. Utigurla, Kutigurla deb eki ulla bölekge ayrılgan Bolgarlıla da Hunlulaga boysunub çaşagandı. Kutigurla Karatengizni şimalında, Utigurla va Koban suvnu tögereğinde ornalgandı. Söznü bılayında közden callagan bir zatını çerterge kerekdi: Utigurları Koban suvnu tögereğinde ornalıvları Hunlardan da, Ullu

¹ A.N. Kurat, Ab sagınılgan çıgarma (A.S.Ç).

² A.N. Kurat, A.S.Ç.

³ Bayramukları Ahmat, "Çaşavvnu Oyuvları" İstorya Haparla, 1988, Çerkessk.

Alanlardan da algadı¹. Suryalı cazıvçu Mar Abbas Katuni'ni kitabında (III-çü ömürde cazılgandı) Bolgarlıları Kafkasga İssa'dan alga 149-127 cıllada kelgenleri cazılıbdı. Munu kerti bolğanına söz çokdu. Talay cılını mundan alga, Karaçaylı alim Bayçoralanı Soslanbek, ömürleden beri Karaçay'da süyelib turgan bir kavum eskertmeleri cazıvların okudu. Tilbilimçile, ortaga salıngan tekstleri, burungu Bolgarça bolğanına begim etgendile. Ayılğan eskertmele V-çi ömürde salıngandıla. Bıllay tavuşluk bir madaniyatnı ortaga salgıncıga deri Bolgarlıla talay ömürleri Mingitav'nu eteklerinde bolurla, degen oyum akılga kelişedi. Alay a ajımsız bolgan bir zatnı çertmeyin ozmayık: Sagınılgan eskertmele V -çi ömürde salınganlarına köre, Karaçay-Malkarlıları ata-babaları em az tergev bıla 15 ömürden beri Mingitav'nu tögereğinde çaşab turgandıla. Bu oyum, cazıvlu dokumentlege köredi, alay alay a ayılğan zaman 2000 cıldan da artıkdı. Utıgur Bolgarlıla Karaçay-Malkarlıları etnik ösümlerinde Alanlaça (Aslaça) ulla rol algandıla².

SABARLA-SABİRLE-SİBİRLE

Sibir'ge atın bergin bu Türk tilli halk, 503-517 cılları arasında Orta Aziya'dan kobub İtil suv bıla Don suvnu arasından Kafkasga deri cayılıb ornalğandı. Zamanlarına köre bilimde da, teknikde da alda bolğandıla, Sabarlıla. Şimal Kafkas'nı üyür halkların keslerine boysundurgan bıla kalmayın, Künlüm Kafkasga da ötüb alaylada Sansanile em da Bizanslıla bıla uruş etgendile. Justinianus I'ni küünde Sabarlıları başlarında "Boarik" atlı bir katın han bolğandı. Anı cüz ming sanlı küçlü askeri bolğanın tarihçıla cazağıla, Aytuvluk Sasani patçah Nuşiravan-Adil sabarlıla bıla köb uruş etib, alaga köb zaran salgandı (557). Anı ızı bıla orta Aziya'dan kelgen Avarlıları çabıvulu (576) Sabarlıları amalsızga tıygandı. Em ahırında Ullu Köktürk Devletge boysungandıla. Köb tarihçılını kabil etgenine köre bu Sabarlıla, VII-çi ömürde devlet kuragan Hazarları alçılarıldıla, bıla barı da bir kavumdu. Hazarlıları eki ana butağı Semender bıla Belencer degen ulusla (ordala) Sabarlardan başhası tıldüle. Ogarıda ayılğanı kibik köb avtorla Sabarlıla bıla Hazarlıları bir millet bolğanların em da "Sabar" degen söz bıla "Hazar" degen söznü bir söz bolğanın aytağıla (Al-Masudi, Dunlop)³. Alçı Sabarları Kafkas'nı boysunduruvu 150 cıl çaklı bargandı. Ullu Hazar devlet kuralğandan sora va küç anga ötgendi. Bir ömür bıla cartını Kafkas halkları keslerine boysundurub çaşagan Sabarları da Karaçay-Malkarlıları etnik ösümünde rol alğanlarına söz çokdu.

HAZARLILA

Karaçay-Malkarlıları etnik ösümlerinde, millet ençiliklerini işlengeninde bek ulla kıyınları bolgan Hazarlıları devlet kuravları VII-çi ömürnü ortalarına túbeydi. 300 cıl çaklı bargandan sora küçden tüşüb çaçıladı. Hazarlıları Şimal Kafkas'ga bek бага

¹ A.N. Kurat, A.S.Ç.

² Bayçoralanı Y. Soslanbek, A.S.Ç.

³ Prof. İbrahim Kafesoğlu, Türk Millî Kültürü, 1977, Ankara.

bergenleri, alaylada kuragan alamat şaharlarından da belgilidi: Semender, Derbent, Tamatarhan, db. Bıladan Semender atlı şahar, Hazarlılını birinçi araşaharları bolgandı. IX-çu ömürde bargan Peçenek Kozgalıv , Hazarlılını küçden tüşüredi. Bu sebebden, Peçeneklege boysunub çaşagan Orus kinyazla Hazarlılaga çabıvul etib tebreğendile. Em ahırında KIFÇAKLA kelib Peçeneklileni kün bathanga kuvadıla, Orus kinyazlanı keslerine boysunduradıla, Hazar davletni da çaçadıla¹. Hazarlıla da Karaçay-Malkarlılını etnik ösümlerini, millet mekamlarını kuralıvunda kadav taşladan biri bolgandıla.

KIFÇAKLA

Karaçay-Malkarlılını etnik ösümlerine millet ençiliklerine ahır tamganı salganla Kifçakladıla. Alanı küçü bıla tilleri da ösüb, aynıb dialekt karakterni aladı. XI-çi ömürden başlab Selçuklula künlüm Kafkas'ını, Kiçi Aziya'nı, dağda kalgan cerleni küçleb ulla davlet kuray aylangan zamanda, Gürcü patçahla Kifçakla bıla şohluk baylam salıb, alanı boluşlugu bıla Selçuklulaga karşı tururga oyum etgendile. Asker boluşluk tabhan bıla kalmay, onmigle bıla Kifçak üydeğini kesi cuttlarına çakırıp, alanı Çoruh suv bıla Kura suvnu tögereklerinde ornalthandıla. Bılaylık bıla em adam sanların köbeytirge em da Selçuklulaga karşı Kifçaklaça zalim uruşçu bir halknı ömürlük boluşlugun tabarga murat etgendile. Köb barmayın Kifçak köçkünçüle Hristiyan dinge kaythandıla, tillerin da unutub GÜRCÜ tilni algandıla. Alay a artıdan, Çoruh suvnu çağalarında çaşaganlardan bir bölegi Türk karnaşlarını, musulman Oğuzlanı dinlerin saylagandıla. Meni oyumuma köre bugün Acaria'da çaşagan Gürcü musulmanla, ma bu Kifçaklanı üzügünden kele bolurla². Kifçaklanı sanları köb bolganlıkha keslerin feodal çaşavdan kutharıb, birigib kerti davlet kurayalmalgandıla. Bölek bölek bölünüb, hanlıkla, biylikle bolub köçkünçü halda çaşagandıla. Kerek künde asker küçlerin birge eterge da bilgendile. 150 cılğa cuvuknu arı bıla beri, artıksızda honşu slav halklağa çabıvul etib keçimlerin tabarga küreşgendile. Em ahırında aşav-çaşav tarkaya tebreğeninde "cal bıla askerçilik" eterge da tüzelgendile. Bir kavumu Kırım'dan kemelege minib Mısır'ga köçedi, bir kavumu da cerleşik çaşavga köl salıb orta İtil' ge köçüb, alaylada çaşab turgan Bolgarlılaga katışadı. Avrupa tabaga, Bizans'ha³, Slavia'ga köçgenle da köbdüle. Onmingle bıla Kifçaklı üydeğini Gürcü Kırıl'ga köçgenin algarakda çertgen edim. Da ma bu közüvlede tang kesek Kifçaklı üydegi Koban başı'na, Mingitav'nu eteklerine kısıladı. Alayda burundan beri cerleşik halda çaşab kelgen karnaş halklanı Aslanı, Alanlanı, Bolgarlanı, Sabirleni, Hazarlanı birge koşlarına colugub ala bıla bir camagat bolgandıla, Kifçakla. Migitav'ga kelgen Kifçaklıla igi kesek bolur edile, ömürleden beri alaylada çaşagan Türk tilli cıyımdık halklanı (Karaçay-Malkarlılını ata-babalarını) çaşavların da,

¹ Doç. Dr. Şaban Kuzgun, Hazar ve Karay Türkleri, 1993, Ankara.

² Prof. Osman Turan, Selçuklular Tarihi, 1965, Ankara.

³ Prof. Fahrettin Kırzioğlu, Kıpçaklar, 1992, Ankara.

tillerin da, tinlerin da, millet ençiliklerin da keslerine uşathandıla. Bılaylık bıla üs üsge kongan talay Türk tilli kavumga em ahırında, dagıda bir Türk tilli kavum, Kırçaklıla koşulub Karaçay-Malkarlıları millet ençiligine ahır tamganı salgandıla. Bılayga deri aytılinganları cobbu cıyıp, em da kışartıp ahır oyumubuznu ortaga salayık: Karaçay-Malkarlıları etnik urlugu Asla bıla salınadı. Alanla, Bolgarla, Sabirle, Hazarla em da Kırçakla bıla aynıp ösümün tolturadı, millet ençiligin da aladı. Bu oyumga köre: Karaçay-Malkar halk kuru bir kavumdan kelmegendi, talay halknı birgeliginden tuvgandı. Bılanı içinde Türk tilli halknı köblük bolganına şek cokdu. Etnik ösümlerin tolturub millet karakterlerin begitginçige deri ayavsuz 1400 cıl ozgandı. Andan beri va (XI-II-çü ömürden beri) Karaçay-Malkarlıları millet ençiliklerinde ullanı türlenmeklik bolmayın bögünge kelingendi. Karaçay-Malkarlıları etnik ösümleri aynıp, millet karakterleri ençilik alğan zamanda, alanı honşu halkla bıla kultur alıv-salıvnu taymazdan bardırganlarına şek cokdu. Alay a kesi özeklerin, kultur ençiliklerin ömürleden beri kıyay saldırmay saklarga küreşgendile. Sözüçün: Adıklıla bıla Tegeylilege tillerinden köb sözle bergendile, aladan da algandıla. Malçılıknı üsünden bek usta em da bilimli bolganları sebebli honşularına köb zatları, köb corukları üretgendile. Karaçay-Malkarlıları sözlü adabiyatları, artıksız da cırçılıkları tavlu halknı barından da aldadı. Unutulmagan işleni, ullanı kıynılıkları ne da aşılıkları üsünden köb cırla caraşdırgandıla. Bulanı köbü bögün da cırlanganlay turadı. Artıksız da epope (destan) adabiyatları bir da baydı. Adıglıla bıla Tegeylile üleşelmey turgan "Nart tavruhla" kertide Karaçay-Malkarlılardan cayılgandı. Alada aytılingan cigitleni, emegenleni, dagı da kalğan zatları atları burungu Türk tildedı. Bögüngü Karaçay-Malkar tilde bu sözleni köbüsünü maganaları belgilidi. Tegeylile bıla Adıglıla Nart bagatırları atlarını Karaçayçalarını közlerin-başların sındıra kesi tillerine köçürürge küreşgendile. Sosuruk'nu "Sosurka", Satanay Biyçe'ni "Setenay Guaşe", Özümek'ni "Wuesirmes" (Wersemes) etgendile. İgi es bölüb karagan izlemçile bu sözleni tamırların, Karaçayçadan çıkğanın kıynalmay angılarınkdıla. Karaçay-Malkarlıları tamırlarını kaydan kelgenini üsünden bilgenleribizni açıklarga küreşdik. Endi "Karaçay" em "Malkar" atları kaçan, kalay cürütüle tebregenini üsünden oyumubuznu aytırğa küreşeyik.

KARAÇAY

"Karaçay atnı kalay atalganını üsünden türlü türlü aytuvla, ipotezle bardıla. Bu zatnı üsünden köb avtorla, köb zatları aythandıla, cazgandıla. Barında da türlenmey kalğan oyum, "Karaçay" atnı "Karça" dan kelgenidi, ilmu tayançak bolmadan kurgak aytuvları tinterge kerek körmeybiz.

Meni oyumuma köre "Karaçay" atnı algı burun Kabartılıla cürütgendile. Söznü tamırını barıp "Karaça"ga tirelgeni kertidi. Bilingeni kibik, Kabartılıla Şimal Kafkas'ga XII-XIII-çü ömürlede kelib ornalğandıla. Ol közüvde, Mingitav'ga kısılib çaşagan Türk tilli cıyımdık halknı başında Karça atlı bir başçı bolğandı. Anı kününde, Karaçay-Malkarlıları ata-babalarını cangı honşuları Kabartılıla bıla baylamları bolganına ne aytıv bardı. Söznü bılayında köb izlemçini közünden callab

ketgen bir zatnı çerterge izleyme: Burungu Türk tilde "Karaça", "Saruça", "Akça" degen atla köb cürütülgendi. Bu sözledegi "ç" tavuş, bir birlede "c" bolub da kaladı: "Karaca", "Saruca", "Akca", "Kızılca" degença. Alay a burungu Türkleni tarihlerinde "Karça" degen atha singar da tübemeybiz. Meni sartınga ömürleden beri biz "Karça" deb turgan atnı tüzü, al formu "Karaça" bolgandı. Zaman bıla aradan "a" tavuş çortlab "Karça" bolub kalgandı.

Kabartı tilde "ey" degen calgav, Türk tildegi "ı-lu-lı-li" degen calgavdu: "Anıkı, anga baylamlı" degen maganani beredi. Söüçün: Kabartı halknı kesi atı "Kabard-ey" da burungu başçıları "Kabard"dan keledi. Maganası va "Kabard-nıkıla", "Kabard'nı cıyını" demeklikdi¹. Burun zamanlada "millet at" bek cürütülmegendi, anı cerine halkla, başçılarını atları bıla ayılıb turgandıla: Selçuklula, Artuklula, Timurlula, Harezmsahlıla, Osmanlıla degença. Ol anda ayılınganıça, Kabartılıla busagatda çaşagan cerlerine kelib ornalgan zamanlarında Bashan başında, Çerek başında çaşagan Karaçay-Malkarlıları ata-babaları bıla honşu bolgandıla. Alanı belgili başçıları "Karça"nı, ne da "Karaça"nı Kabartılıla bıla "Cer-suv" üsünen köb davları bolganına şek çokdu. Da ma bu Kabartılıla Bahsan başında çaşagan Türk tilli honşu halkga, başçılarını atı bıla "Karaç-ey", ne da "Karç-ey" deb koygandıla. Köb barmayın söz "Karaçay" formga türlengendi. Tilbilimçile meni bu ipotezimi menden aşşı aygaklarıkdıla, endi kulluk alaga tüşedi.

"Karaçay" atnı atalivu Kabartılıla bıla baylamlı eše, bu atnı kaçandan beri ayılğanı da kesiliginden belgili bolub kaladı: XIII-çü ömrnü başı. Alay a cazıvlu dokumentlege tüşüvü köb soradı. Munu da sebebi tavlu halkları cazıv cürütmegenleridi. Endigege deri tabılğan dokumentlege köre XVII-çı ömürde (1649) "Karaçay" atnı cürütülgenine şağat bolabız². Alay a bu söznü, mundan köb algadan cazıvlu dokumentlege salınganına söz çokdu. Munu kertiligine şağatlık etgen zatla bardıla: Eresey'ni belgili patçahı İvan Grozniy çaşagan közüvde (XVI-çı ömür) Kamgut, Kanşavbiy, Elbuzduk, Gilastan degen karnaşla Karaçaylılaga başçılık etgendile. Karaçaylı alim Habiçları Muhammat'ni aythanına köre bu çaşları atalarını kününden başlab, Kabartı Karaçay'ga casak töleb turgandı. Kamgutbiy'ni zamanında Karaçaylıla kuru Bashan em Çerekbaşı bıla kalmay, dağı da köb cerlege iye bolgandıla: Busagatdagı Kabartı'nı bir bölegi, Açısuv (Min-vod), Beştav (Pyatigorsk), Esenlik (Esentukiy), Narsana (Kislovodskiy), Karatöbe (Suvorovskiy), Açemezkalâ (Ispravnya-Stanitse), db. Aytılgan biyleni zamanında Karaçaylıları adam sanı da köb bolgandı³.

Kabartı, Elbuzduk'ga casak tölemezge deb İvan Grozniy'ni boluşlugun tabarga küreşgendi. Kabartıni biyini, kesi kızın İvan Gronizy'ge bergeni da munga şağatlık etedi. Kabartı, munu bıla da kalmay Kırım Han Devletgeriy'ni da Elbuzduk'ga

¹ Kabardeylerin Kökeni ve Yerleşimi, M. A. Safiev-Kafkasya Gerçeği, Sayı: 9, Temmuz, 1992, Samsun.

² Bicileni Hanafı, Karaçaylıla Kaydan Çıkhandıla", İzlem, 1978, Çerkessk (Ufuk Tavkul'nu, Kafkasya Dağlılarında Hayat ve Kültür, 1993, İstanbul, atlı kitabından).

³ Habiçları Muhammat, Basmalanmagan Reportaj, 1992, Karaçay.

üsdürgendi. Devletgeriy 30 ming sanlı askeri bıla Beştav'ga kelib Karaçay'ga uruş başlathandı. Uruş, kün bıla cartını burgandı. Eki canından da köb asker kırılğandı. Dağıstan'da çaşagan Kumuklula Karaçay'ga boluşhan esele da Elbuzduk horlangandı. Ayılğan uruş 1553-çü cı1da bardırılğandı. Bu tarihni kerti bolğanına, ol közüvde, Polonya patçahnı Devletgeriy'ge cibergen algış kagıtı şağatlık etedi. Kırım Han Devletgeriy, Karaçay bıla küreşe turgan zamanda İvan Grozniy da Kazan'ını çaça turgandı. Devletgeriy a boluşur cerine boluşmay, Karaçay bıla küreşgenni tabha sanagandı¹.

Elbuzduk horlangandan sora, sav kalğan askerlerin alıb Mingitav'ga millıgın athandı. Bashan canına kaytırğa tab bolmay, busagatdağı Biyçesin bıla anı ogarı canındağı cerlede cangı elle kurab ornalgandıla karaçaylı1a: Ogarı Tohanalı, Töben Tohanalı, Ogarı Kaşavbiy, Töben Kaşavbiy, Migitav'nu tüz túbünde salıngan Kükürtlü... Ol közüvlede kuralğan elledile. Kükürtlü'nü adamları, cık derikleri kalmay eminadan kırılğandıla. Kalğan elle da zamanıbizga deri kelalmagandıla. Uruşları tışında emina, karaçeçek degença cukğan avruvla Karaçay'ını talay colda kırıp tavusurga cetdirgendi. Narsana'ını töben canında salıngan Aktoprak el da 18-çi ömürde eminadan túb bolğandı. "Badinanı Cırı" bu el túbegen kıynılıknı üsündendi.

Karnaşları kününde kalala da işlegendi: Küçükkala, Taşköpürkala. Cögetey'ge cuvuk Kızılkala, Hudeskala, Elcurt'da Akkala (bu kalalı ceri busagatda belgili töldü, taşdan işlegen bolmaz edi).

Angılaşınganına köre Beştav uruşdan sora Karaçaylıları aslamısı, eski cerlerinden kötürülüb Mingitav'nu Koban canındağı eteklerine ornaladıla. Bir bölekleri da eski curtda (Bashan'da, Çerekbaşında) kaladıla. Bılayda kalğanlaga artıdan "Malkarlıla" deb ayıtlılıkdı.

Karaçaylıla Beştav uruşdan sora kuragan ellerinde ömürlükge çaşar madar tabmagandıla. Cukğan avruvları, çabıvulları zoru bıla sanları azdan azga bara tebregecinde "saklanganı tıñ cerlege", Kobanbaşı 'na örlegendile. Alayda Kartcurt, Uçkulan, Hurzuk degen ıllu elleni salıb bir cerge cıyırğa küreşgendile. Uçkulan'da El buzduk bıla Gilastan'ını em Goşayah Biyçe'ni keşeneleri bugün da belgilidi².

MALKAR-MALKARLILA

Bashan tabada, burungu atacurtda kalğan Karaçaylılaga kalay ese da honşuları da, Oruslula da "Karaçaylı" deb ayıtmagandıla. Anı cerine çaşagan cerlerini atı bıla. Bızıngılı, Çegemli, Holamlı, Malkarlı deb koygandıla. Artala, Eresey'ge boysungandan sora alaylaga, kiral kagıtlada "Balkaria" deb cazılğandı. Bu sebebden bashançı Karaçaylıla "Balkar-Balkarlı", ne da kesleri ayılğança "Malkar-Malkarlı" bolub kalğandıla. Prof. M.Miller "Balkar" atnı "Bolgar"dan kelgenin, Balkarlılalı tamırların, barıb Azak'da çaşagan Kara Bolgarlaga tirelgenin ayta ese

¹ Habiçları Muhammat, A.S.R.

² Habiçları Muhammat, A.S.R.

da munga tüzdü degen kıyındı ¹. Alay a kim ne aytsa da, Bashan canında çaşaganla da, Koban özenlede çaşaganla da, bir halkdıla, bir kavumnu üzügüdüle. Söznü kışhası bıla aytıv kerek ese, barıda "Karaçaylı"dıla.

1828-çi cılda Eresey asker kelginçige deri Kobanbaşındagıla da, Çerkbaşındagıla da, Bashandagıla da birge çaşay edile, neleri da birge edi. Ne kelsin kolonyaçı Eresey Hokumetle "böl de cut" degen coruknu kolga alıb kün tuvgandağı Karaçaylıları, "Balkar" atı bıla Terek Oblastı'na, Karaçay'ını da Koban Oblastı'na bayladıla. Bu bölüvçü politika, Sovetleni kününde bardırılğanı kibik bugün da bardırıladı. Alay bolsa da tin birlik çaçılmağandı. Eki bölekni da talpıvu birgelikdi. Kolonyaçıları ayakları Kafkas'dan taya tebrese bu ideanı kertilenirine şek çokdu.

AHIR SÖZ

Karaçay-Malkarlıları ata-babaları talay Türk tilli kavumnu cıyımdıdı. Ala Kafkas'da. Mingitav'nu tögereğinde çaşab tebrengenli ne ayavsuz 2000 cıl, cıyırma ömür ozğandı. Tilleri Alança (Asça) bıla başlab, Bolgarça bıla aynıb, Hazarça bıla ösüb, Kıpçakça bıla ösümün tolturgandı. Karaçaylıları Kobanbaşı'na kelivleri XVI-çı ömürnü ekinçi carımına tübeydi. "Karaçay" degen at, XIII-çı ömürdegi başçıları Karaça'dan, ne da Karça'dan keledi. Bu atnı em algın Kabartılıları cürütgenine şek çokdu. "Malkar" at da Eresey keldenden sora cürütüle tebreğendi. Karaçaylı bıla Malkarlı bir halkdıla, bir miletde. Bu sebebden barına da "Karaçaylı" derge kerekdi.

Habiçulu'nun kasetge alingan söleşivünde, bu karnaşları atalarını atı "Hamzat"dı, em da Karça'nı küyövüdü, deb ayıladı. Alay a munu tüzge sanagan kıyındı. Neçün desegiz, ol közüvde Karaçaylı mecus dinde bolğandı. Munu bılay bolğanın, "Kaşavbiy Dağıstan'da musulman bolğandı" degen sözleri bıla Habiçulu da çertgendi. "Hamzat" at a musulman atdı. Başha avtorla (Aliyları Umar, Dudaları Mahmut) çaşları atalarını atın, "Bekmırza" bolğanın ayta dıla. Anı Karça'nı küyövü bolğanı da şeklidi. Bula barı da XV-XVI-çı ömürlede çaşagandı. Karça'nı va aladan talay Omürnü alga çaşaganına şek çokdu.

ULLU KÖÇ (Karça'nı Haparı)

Burunlada ertdede, ozub ketgen çaklada²,
"Kıpçak el" deb ayılğan, ulla hanlık curtlada;
Çaşay edi bir kavum, başlarında biyleri,
Kıpçak hannı katında, örge bolub sıyları.
Birlik-tirlik coluğub, sürüv sürüv koyları,

¹ Prof. Dr. M. Miller, A.S.R.

² Çak: Zaman, ömür, çağ, Buyruk berib kavumun, Köç eterge kuraydı.

Cıldan cılğa kuralğan, uçaları toyları.
Boran urub suvurub, kardan tolğan bir keçe,
Biyge tuvğan bir çaşçık, kuvañ toyla eterçe.
Karda tuvğan ol çaşha, ataydıla çaş KARÇA,
Aşhılıkda ösed, ülgü salıb mahtarça.
Zavuklukda ötse da, keçeleri, künleri,
Çaçıladı ol curtnu, üzükleri, cünleri.
Bir cel esed oğursuz, kün tuvğandan kuturub,
Kara-Moğol keledi, özenleni tolturub.
Çabadıla ürülüb, avrız tiygen kabança,
Ala kirgen obala¹, tonguz ötgen sabança.
Caz cavumla cavadı, kök küküreb çaşnaydı,
Bölek-bölek kavumla, kaçıvulğa başlaydı.
Çaş Karçanı atası, künlüm taba karaydı,
Buyruk berib kavumun, köç eterge kuraydı.
Tang alası kobdula, eski curtdan üzülüb,
Kün bathanga ketdile, art artına tizilib.
Sürüv-sürüv koyları, cılkı-Cılkı atları,
Tişirivla, sabiyle, küçden tüşgen kartları.
Kıyınlıkla kördüle, col uzunı ketdile,
Köb zayala berdile, Kırım elge cetdile.
Talpıb anda çaşarğa, onov etib kaldıla,
Kıyınların aşarğa, malçı koşla saldıla.
Kalsala da bılayda, cavlu hantla kabmalla,
Urunuvnu alayda, tatıv bıla tabmalla.
Tamadala Cıyıldı, entda madar eterge,
Şatırları oyuldu, andan arı keterge.
Allandıla cıyılıb, Kara-Tengiz çağağa,
Baradıla uçunub, künlüm elle tabağa.
Cürüy-tohtay collada, Abhaz elge toldula,
İnal-Kuba talada, kuvañ allı boldula.
Tav çegetle mahtavluk, çokrak suvla şorkulday,
Hava ariv, savluklu, köb baylıkla borkulday.
Miyik tavla, çavulla, Mogol zoru anda çok
Çaşıl-çaşıl avulla, üyürünü karnı tok.
Kıyın kôçnü zorundan azalsa da sanları,
Urunuvnu küçünden, ağırılıkdı tangları.
Üyçüklerin saldıla tav betlede, talada,
Zavuk etib kaldıla, birlik-tirlik alada.
Cuvuk-suvuk bilelle, kuçak-ıynak bolalla,

¹ Oba: Kabır (mezar), ornalğan cer (konuşlanan, oturulan yer), bılayda.

İşlegenni bek süyüb, arbaz maldan tolalla.
Mingle bıla sanalad, tav betlede koyları,
Kuvanç ete kuralad, köb uzayğan toyları.
Şohluk bıla baradı, talay cılla ozulub,
Köb barmayın başladı, avuz tatıv buzulub.
Tav artında çaşağan, Kızılbeke çüyürle,
Tonov malnı aşaağan, uyalmaağan üyürle.
Keçe sayın cetelle, çabıvulğa tüzelib,
Köb artıklık etelle, cıyın-cıyın tizilib.
Sanavları cetmeydi, tohtab uruş eterge.
İzlemeydi cangızı, andan kobub keterge.
Bu közüvde bolğandı, başçıları er KARÇA,
Kerti cigit, bilimli, zorga madar tabarça.
Ekinçige ayılal, NAVRUZ degen bağatır,
Üçünçüğe çaş BUDYAN, kerek künde bek batır.
TIRAM keled törtünçü, beşinçige ADURHAY
Kesek elge kirgendi, aç kuvğun, bir hahay
Onov-kengeş etdile, çaşavların tüzlerge,
Katı buyruk berdile, cangı curtla izlerge.
Kafkas tavnı şorkuldab, başlağınçı cavumu,
Ürüdüle kozğalıb, Karça bıla kavumu.
Cıyın colga tüşedi, umut etib aralıb,
Artı kalıb ketedi, İnal-Kuba taralıb.
Kün tuvğanga avdula, birem-birem kuyulub,
Malçı koşla kaldıla, hucu bolub oyulub.
Miyik tavnı çağasın, ızlab ala baralla,
Kıyınlını bağasın, Arhız tüzde taballa.
İnçik suvdan burulub, ala anda turalla,
Biyaginlay urunub, şatırların kuralla¹.
Arhız-Özen alağa, cangı oba boladı,
İnçik suvda çağağa, ağaç üyle toladı.
Mammāt bolub işleyle, malçı koşla töşeyle,
Kıyınların tişleyle, zavuk ete çaşayla.
Talay cılını turdula, tonov zorluk körmeyin,
Halal malnı cangızın, çabıvulğa bermeyin.
Tuvğan künnü birinde, haparları cayılad,
Kızılbeke biyleni, avuz suvu kuyulad.
Keleçile iyelle, ulla casak salırğa,
Ol kavumnu soyumun, cıldan cılğa alırğa.

¹ Katlanat: çıdaydı, sabırlık saladı.

Kan dığalas etdile, keleşiça körmezge,
Bek amanga cetdile, kıyınların bermezge.
Sanavları tolmaydı, uruş tüzge çıĖarĖa,
Savutları cetmeydi, ızlarına kuvarĖa.
Onov-kengeş etişib, KarĖa bıla kalĖanla,
Konakları üleşib. birem-birem alĖanla.
Beş tamada böldüle, başçıların üylege,
Cürek avrív saldıla, kızılbekli biylege.
Konak tepsi kurulub, karın kerib toydula.
Tang alası bolĖanlay, konakların coydula.
Kün tiygenley kelgendi, bir kıçırık bir hahay,
Öltürmegend konağın. takır köllü Adurhay.
Munu eştib er KarĖa, AdurhayĖa çabhandı,
Aram Karam etmeyin, sav konaknı kakhandı.
Anı kanı töğölüb, üy túbüne akĖanlay,
Kölü ketib avĖandı, cuka cürek Adurhay.
Nart sözge sanalıb, tölden tölge tohtamay,
Ayılad: "Kannı körüb, kölü ketgen Adurhay"
Andan sora başçıla, erlay onov etdile,
Köçkünçülük kuralıb, uzak çarı ketdile.
Tohtamayın col alıb, Koban suvnu ötdüle,
Cögeteyge aylanıb, Elfarkaçha cetdile.
Bu közüvde alayda, cukhan avrív bolĖandı.
Honşu elle bılayda, kıyınlıktan tolĖandı.
Eminadı ol avrív, adamları kıradı,
Bölek-bölek canları, kara cerge tığadı.
Kaçıb andan ilgenib, künlüm taba ketelle,
Art artına tizilib, Mingi- Tav'Ėa cetelle.
Kün tuvĖanga burulub, ELCURT tüzde kalınad,
Bashan özen saylanıb, malçı koşla salınad.
Köçkünçülük koyulub, anda tamır salırĖa,
Ant etdile cıyılıb. ömürlükge kalırĖa,
Batır KARÇA biyleri, buyruk andan alınad,
Soslan taşdan üyleri, tav betlege salınad.
Kafkas tavla miyikle, kalalaĖa uşayla,
Çegetlede kiyikle, honşu bolub çaşayla.
Subay sanlı çaşları, sürüv malla kütelle,
Çıbık kibik kızları, küz cünlerin titelle.
Niğışlada oturub, carık betli kartları,
Talalanı tolturub, ındır bashan atları.
Arpa, tarı ösdürüb, çepken soĖub tebleyle,
Boysunmayın birevge, kiyiz börkle kebleyle.
Az sanları köbeyib, aldan alĖa uradı,

Töngertgele tüzelib, aynığanlay baradı.
Bashan suvu ağadı, şorka bolub kuturub,
Sağıştadı Er Karça, esin mınga burdurub.
Akhan suvdan cunçumay, arı-beri öterge,
Murat eted mıçımay, ullu köpür eterge.
Dev terekle keselle, arkav etib salırça,
Kobu salıb kısılla, ömürlükge kalırça.
Tomuravla aldıla, ögüzlege tartdırıb,
Becen etib saldıla, suv tübüne batdırıb.
Arkavlanı uzatıb, can canına soylalla,
Öter colnu tüzetib, katı tukum baylalla.
Kıyın işni tındırıb, üylerine kaytdıla,
Niğışlada kartlağa, kuvanç hapar aytdıla.
Köpür salğan kôzüvde, Karça buyruk bergened:
Congurtçhanı cangızın, tüşürmegiz degened.
Cigit Karça tübedi, kesi etgen korkuvğa,
Congurçhala tüşdüle, ağıb barğan ol suvğa
Başcıkları cekire, congurçhala ketdile,
Aldan alğa sekire, tóbenlege cetdile.
Üyür çaşla terk körüb, suv çağada tabdıla,
Kuvğun etib ürülüb, biylerine çabdıla.
Kabartıdı alayı, başcıları Kazıybek,
Şaşhın bolub karaydı, congurçhağa bir da bek.
Dıgalasha tüşedi, tav miyikge barırğa,
Congurçhanı congannı, tabıb anda tanırğa.
Buyruk berdi Kazıybek, kayğı etib ahsınıb,
Bölek-bölek askerle, cıyıldıla basınıb.
Bashan suvu ağadı, aylanç-buylanç süzülüb,
Kazıybekni askeri, tik özenge tizilib.
Kabhakları örlelle, tav tarlanı ötdüle,
Eki künnü col salıb, Akköpür'ge cetdile.
Kazıybekni kelgenin, karavulla kördüle,
Biy Karçağa guzaba, kuvğun hapar berdile.
Cigit çaşla atlandı, kabak eşik açarğa,
Barıb ızın Karçanı, Kabartını çaçarğa.
Kaphak başha örüleb, Karça arı karaydı,
Kazıybekni askerin cüzle bıla sanaydı.
Uruş tüznü saylarğa tolu karıv anda cok,
Kesek sanlı ciğitin, kırdırğanda fayda cok.
Kabartılı Kazıybek, çamlanadı Karçağa,
Aldan alğa cekirib, alay aytad ançağa:
"Mallarığız menidi, manga taba bolursuz,
Aythan sözüm bolmasa, cangan otdan tolursuz."

Karça etdi onovun, anga karşçı turmazğa,
Tüyüş-uruş başlatıb, az cigitin kırmazğa.
Atın burub tavlğa, mukut bolub ketedi,
Cigitleri birgeley, avuşlanı ötedi.
Buyruk berib Kaziybek, davluk colnu açadı,
Tutmak etib köbleni, üydegisin çaçadı.
Mal baylıkı sürdürüb, Kabartığa kaytadı,
Öhtemlenib haparın, katınlağa aytadı.
At sırtında Biy Karça, Mingi-Tav'nu avadı,
Tav artında çaşağan, Ebzeleni tabadı.
Salam berib tizilib, Ebze elge kirdile,
Ebzele da alanı, konak kibik kördüle.
Karça aytdı alağa:-Kabartılı çabdıla,
Biz ornalğan tavlğa, malıbizni kabdıla;
Cartıbizni ayırıp, tutmaklıkğa eltdile,
Üyübüznü kurutub, zorluk salıb ketdile.
Men kelgenme bılayğa, şohluk baylam küterge,
Curtum körge zorlukğa, aşkı madar eterge;
Asker-savut bersegiz, kuvañç ete keterem,
Kesek sanlı halkıma, aşılıkla eterem.
"Ebze biyle ongsunub, anı ariv kördüle,
Asker-savut kuratıp, boluşlukha berdile.
Karça alıb askerni, Kabartığa kiredi,
Kaziybekni malların, kaldırmayın süredi.
Malçılarnı barısın, tutmak etib aladı,
Cıyıp barıp kavumun, tutmak üyge saladı.
Kaziybekge bedişdi, Biy Karçanı çabhanı,
Bek şeyirlik bir işdi, Ebze şohluk tabhanı.
Mal baylığın sürdürge, kerti ullu zorlukdu,
Ebzelege karşçığa, endi kalay turlukdu.
Kabartılı üyürle, puşuv etib küygendi,
Kaziybekni kesine, cürek avrıp tiygendi.
Esli Karça kaçan da şohluk colnu süyedi,
Malçı başın Kaziyni, Kabartığa iyedi:
Bolcal salıb eki kün, Kaziybekge kelirge,
Akköpürde tübeşib, art onovun bilirge.
İzlegen bolmasa, tonov malnı sürlükdü,
Avuşladan avdurub, Ebzelege berlikdi.
Munu eştib Kaziybek, canıb-küyüb bişedi,
Madar artın tavusub, dıgalasha tüşedi.
Bolcal kışa, col kıyın, uruşhandan hayır çok,
Tav ellede ajımsız, Ebzeleden kayır çok.
Ov-şav ete kobadı, Er Karçanı körürge,

Alıb barıb ızına, tutmaklanı berirge.
Bölek asker artında, tav collağa atlanat.
Malı üçün Kaziybek, bedişlikge katlanat (23)
Tohtamayın kadalıb, atha kamçı uradı,
Bolcal künden kalmayın, Akköpürge baradı.
Cigit Karça çağada, soslan taşha otturub,
Nögerleri savlayın, tögeregin tolturub.
Alğa atlab eki biy, tosluk kolnu baylayla,
Caraşhannı birgeley, aşhılıkha saylayla.
Izı bıla Kaziybek, tilmaçına kıcırad,
Kırımşavhal kıynalmay, ayılğannı köçüred.
Kırım elden kelib ol, Kabartıda turadı,
Karnaş bilib Karçanı, çaş cüregi uradı.
Alğı burun Biy Karça, izlegenin sanaydı,
"Başerkinlik şartdı" deb, sözün alay baylaydı.
Bizden ketgen mallanı, tutmaklanı alırbız,
Malığızdan Ebzege, savğa etib salırbız.
Munu bıla cürekden, şohluk kolnu berirbiz,
Kabartını bütevün, karnaş kibik körürbüz.
"Süymese da Kaziybek, başha amal tabmaydı,
Biy Karçanı sözüne, çüyre cuvab aytmaydı.
Izlarına berdile, tergev etib mallanı,
Üylerine iydile. tutmak tüşgen callanı.
Karçaladan ekevni, kaytmağanı körüled,
Tohçuk bıla çaş Tambiy, tölevlükge beriled.
Unutulmaydı alanı, Bashan elde kalğanı,
Ullu eki tukumğa, tukum ata bolğanı.
Kaziybekden razılık, Kırımşavhal aladı,
Çaşavunu tamırın, Bashan elge saladı.
Bılay bıla ömürlük, şohluk colu açıldı,
Esdən ketmez bu cıyın, zavuk ete çaçıldı.
Karça bıla kavumu, kuvanç allı boldula,
Ösüb anda köbeyib, çaş tölüden toldula.
Bara-bara tüzeldi, Bashan elni kıyavu,
Aşhılıkha buruldu, mugur halknı çaşavu.
Kırımşavhal aşhı ulan, cokdu anı hatası,
Katlanat: çıdaydı, sabırlık saladı
Kızın alıb Karçanı, bolğand tukum atası.
Aşhılıkla ornalıb, uzun cılla ötedi,
Ullu Karça kart bolub, bu dünyadan ketedi.
Tuvğan halkı Karçanı, aynıb barğand tohtamay,
Çaş tölüle tebreyle, curtlarına sıynmay.
Tamadala es bölüb, kengertirge curtların,

Talpiydıla caş tölnü, Koban suvnu urtların.
İni-cini bolmağan, dangıl cerni süyelle,
izletirge ol cerni, Er Botaşnı iyelle.
Cigit BOTAŞ kuralıb, kün bathanga barğandı.
Eki suvnu arası, Sadırlada turğandı.
Bir canında Ullu Kam, ol bir canı Hurzuk suv,
Caşıl tavlâ, özenle, çegetleri tolub buv.
Kerti ariv toprakla, adam canlı kirmegen,
Narat nızı çegetle, cangız balta tiymegen.
Botaş bıla tengleri, özenlege karayla,
İş-baş etib har cerni, tintib-tintib marayla.
Bek caratib topraknı, arpa bürtük salalla.
Turub anda bir kesek, ellerine baralla.
Barıb ala kartlağa, aşhı hapar aytalla,
Talay aynı cubanıb, ızlarına kaytalla.
Arpa başha çaykalad, cılan cırıb ötmezça,
Ariv hava seyirlik, anga mahtav cetmezça.
Süyüb talpıb bılayda, elle salıb ornağa,
Aylanalla Bashanga. ullu köçnü kurarğa.
Çille suvuk kelgendi, kar cavadı basınıb,
Entda bir kış kalındı, Mingi Tav'ğa kısılıb
Cıltıraydı canadı, Mingi Tav'nu karları,
Açılgandı caz kelib, tav collanı tarları.
Baylanadı habçükle. arbalağa cüklenib,
Catar orun, kiyimle, boçhalada büklenib.
Adam sanı köblükden, Bashan özen kaynaydı,
Bütev cıyın kozğalıb, cer cerinden oynaydı.
Koy sürüvle, cılkıla, bölek-bölek iynekle,
Oy endi kabıl bolsun, ala etgen tilekle.

Bir ullu köç başlaydı, Bashan tüzge cayılıb,
Sabiyları Karçanı burun curtdan ayrılıb.
Cürüy-tohtay ketdile, tik tavladan ötdüle.
Talay künnü col alıb, Ullu Kamğa cetdile.
Tukum-tukum ayrılıb, suv başlada turdula,
Arı-beri cayılıb. tiyrelarin kurdula.
Cıldan cılğa ösdüle, ullu kavum boldula,
Tamır salıb har carı, sav Kobanga toldula.
Eski curtda kalğanla, birlik bolub coluğub,
Cangı elle salalla, özenlege sozulub.
Çegem, Holam, Bızıngı, tutuladı saylanıb,
Bashan, Malkar barısı, bir birine baylanıb.
Hapardaça keline, Koban suvnu katına,

"Karaçay" deb aytilad, bu kavumnu atına.
Karaçaylıd barısı, Malkar curtda turğanla,
Birge kelib Kafkazğa, tuvğan curtnu kurğanla.
Malkar atı keledi, turğan cerni atından,
Üzülmesin ekisi, Mingi Tavnu katından.
Eskertedi KARÇANI, KARAÇAY em KARTCURT,
Kafkaz tavla boladı, Karaçayğa ATACURT.
Tav kışıklı, caylıkla, cigitleni uyası,
Karaçay halkım sense, MİNGİ TAV'nu iyisi.

Ömürleden beri aytilib kelgen (Karaçaynı Kafkazda curt tuthanını üsünden) hapaqları nazmu halda
caraşdırgan: Sılpagarları Azret Aliyni çaşı Yılmaz. 28.06.1981 Dortmund-Almanya.

KÖYLERİMİZ

ARPACI-KARAÇAY KÖYÜ

Aliylanı Fatima SELKAYA

Arpacı-Karaçay Köyü, Tokat ilinin Sulusaray ilçesine bağlıdır. Sulusaray' 15 km, Tokat'a 65 km uzaklıktadır. Alpudere, Markın, Yaylayurt, Tutluca, Buğdaylı köylerine komşudur.

Karaçay köyü, göçmen halkın kendi adıyla kurulmuştur. Resmi kayıtlarda adı Arpacıkaraçay olarak geçer. Bu köye yerleşenlerin çoğunluğu Kartcurt, Hurzuk ve Uçkulan köylerinden gelen karaçaylılardır. Karaçay köyü göçmenlerinin Türkiye'ye toplu olarak ilk gelişleri Sultan II. Abdülhamid Han zamanında 1886 yılına rastlar. Bu ilk göçmenler karaçaylılarca "Al İstampulçula ya da Birinci İstampulçula" diye anılırlar. Daha sonraki toplu göçlerden ikincisi 1891, üçüncüsü de 1894 yılında cereyan etmiştir.

MAHMUT DUDA (1909-1981)

Ünlü karaçaylı bilim ve fikir adamı. 1909 yılında Kartcurt'ta dünyaya geldi. Çocukluk yılları Rusya'nın savaşlar, ihtilaller ve iç karışıklıklarla çalkalandığı bir döneme rastlar. İnkıtalarla sürdürebildiği yüksek tahsilini 1936'da tamamladı. Pedagoji ve folklor sahasında uzman oldu. Aynı yıl, o zamanki adı Mikoyanşahar olan Karaçayşahar'da göreve başladı ve çeşitli alanlarda halkına hizmet etti. 1942 yılı başlarında askere alınarak Alman

Arpacıkaraçay'da bulunan tukumlar (sülaleler) şunlardır: *Kobanları, Acıları, Mamayları, Aliyları, Koçkharları, Tekeları, Tırakları, Çotçaları, Orusları, Botaşları, Kobaları, Küçükları...*

Köyün kurulduğu yer, karaçaylıların Atayurtlarına çok benzemektedir. Dağlık ve ormanlıktır. Bu benzerlik, yer seçiminde özel rol oynamıştır. Kafkasya'nın temiz ve serin havasına, yüksek dağlarına alışmış insanlar, yerleşmeleri için kendilerine tavsiye edilen yerlerde bir süre kalmışlar, fakat iklime ve sıcak havaya dayanamıyarak büyük ölçüde ölümler olmuştur. Kendü deyimleriyle "*Barıbz da kırılıp kalabız*" korkusuyla dağ havası olan

yerler aramışlardır. Son buldukları yer tam istedikleri gibidir. Ancak ulaşımı güç, şehirle olan bağlantısı da oldukça zordur.

Köy, karşılıklı iki tepe arasına kurulmuştur. Etrafı dağlarla çevrilidir. Dağlar sık ormanlarla kaplıdır. Ormanlarda çok çeşitli ağaç türleri vardır. Meşe, çam, ardıç, akçaağaç, ahlat... Ormanlık alan toplam 25 bin hektardır. Dağ eteklerinde ve vadilerde yaylalar bulunur. Yaylalar alabildiğince yeşilliktir. Buraları ağaçlar, çiçekler, adımbaşı pınarlar, küçük dereler, eşme diye adlandırılan ve yer altından çıkan hoş içimli kaynak sularıyla adeta bir yeryüzü cennetidir. Eskiden buralara küçük yayla evleri yapılır, yaylaya çıkılmış. Artık ne yayla evleri var ne de yaylaya çıkan. Şimdi, gezi ve piknik için gidiliyor yaylalara.

Geçim kaynakları, her köyde olduğu gibi tarım ve hayvancılıktır. Karaçay, bir orman köyü olduğu için tarım alanları azdır. Dolayısıyla satışa yönelik bir tarımsal faaliyet yoktur. Sadece kendilerine yetecek kadar tahıl ve bahçe ziraatı yapılır. Hayvancılık da çoğunlukla kendi ihtiyaçlarını karşılar.

Karaçay'da şu anki hane sayısı 50 kadardır. Nüfus, göç sebebiyle azalmıştır, özellikle genç nüfus. Gençler dışarıda iş ve meslek sahibi oldukça köyden ayrılmaktadır. Günümüzde torunlar artık şehirlidir. En çok Turhal'a göç edilmiştir. Orada 90 hane vardır. Turhal'dan başka Tokat, Zile, İstanbul, İzmir, ve Ankara'da bu köyden göç edenler yaşamaktadır.

Karaçay'da bir ilkokul, bir cami, bir bakkal, dikiş-nakış kursu, öğretmen ve imam evleri vardır. Köyde sağlık ocağı yoktur. En yakın sağlık ocağı 15 km uzaklıktadır.

Karaçaylılar, Karaçay'dan getirdikleri törelerini, geleneklerini, toplumsal adet ve kurallarını genellikle devam ettirmektedirler. Kendi örf ve adetlerini Türkiye'den de eklemeler yapmışlardır. Bir bakıma Kafkasya-Türkiye kültürlerini kaynaştırmışlardır. Mesela Karaçay köyü düğünlerinde hem toy düzenlenir, tepselir hem de halay çekilir.

Günümüzün şehirlî genç nesli örf ve adetlerini, dilini, toynunu yeniden öğrenmeye çalışmaktadır. Kişiliğinin bilincinde olma, öz kültürüne sahip çıkmadüşüncesi, gençleri etkilemektedir. Özellikle son zamanlarda Karaçay'a gidebilme imkânının kolaylaşmasına bağlı olarak, karşılıklı seyahatlerin yoğunlaşması bu etkiyi artırmaktadır.

cephesine gönderildi. Bağlı bulunduğu birlik almanlara esir oldu. Savaş sonuna kadar Polonya, Almanya ve Avusturya'da esir kamplarında çile doldurdu. Savaş bittikten sonra, 1949 yılında Türkiye'ye geldi ve TC. tabiyetine geçti. Konya'ya bağlı ve karaçaylı muhacirlerden oluşan Başhüyük köyünde Sevim Hanımla evlendi ve Aybike isimli bir kız çocukları oldu. 1950-52 yılları arasında Ankara DTCT (Dil Tarih Coğrafya Fakültesi)'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı ve araştırmalarda bulundu.

DTCT'inde görev yaptığı yıllarda "Karaçay-Malkar Türklerinin Faciası" ve "Karaçay-Malkarlılarda Hayvancılık ve Bununla İlgili Gelenekler" isimli kitaplarını yayımladı. Bilahare, ABD'ne hicret etti ve oraya yerleşti.

Yukarıda adı geçen kitapları hür dünyada büyük yankılar uyandırdı. 1952 yılında Ankara'da tertiplenen ve M. Emin Resulzâde'nin yönettiği önemli bir toplantıda Karaçay-Malkar Türklerinin topyekûn sürgün edilmişlerini Türk kamu oyuna duyurdu ve geniş açıklamalarda bulundu. Konferansı basında yer aldı. Aynı konuda Münih'te yayınlanan "Şimâlî Kafkasya" dergisinin (4/5-1951) numaralı sayısında uzun bir makale yazarak, "M. Aslanbek" müstear adıyla (psöydonim) neşretti. "Şimâlî Kafkasya'da 'Karaçaylıların İmhası' başlıklı yazısında 1917 yılından topyekûn sürgüne kadar geçen zaman içinde bolşeviklerin Karaçay'da yaptıkları katliamları dile getiriyor ve Stalin'in menfur cinayetlerini bütün dünyaya bir kez daha duyuruyordu.

Amerika'da bir tarafta geçimini sağlarken, bir taraftan da Karaçay folkloruyla ilgili araştırmalarını sürdürdü. Çeşitli dergi ve gazetelerde (Dergi, Caucasian Rievew, vs.) Kuzey Kafkasya Meselesi ve Karaçaylılar ile ilgili makaleler yazdı. 1966 yılında Barasbi Baytugan'ın ısrarları üzerine Münih'te faaliyet gösteren "Radio Liberty"de görev aldı. 1970 yılında geçirdiği ağır böbrek rahatsızlığı sebebiyle geçirdiği ameliyattan sonra emekliye ayrıldı ve tekrar Amerika'ya döndü. 1981 yılında vefat edene kadar, Karaçay Halk Edebiyatı ve filkloruyla ilgili araştırmalarına devam etti.

Merhum Mahmut Duda büyük bir vatansever ve milliyetpercer insandı, son nefesine kadar Atayurdu'nun ve Özhalkı'nın meseleleriyle ilgilendi ve onun acılarıyla kederlendi. Vatan hasreti içerisinde ve yadelerde hayata gözlerini kapadı.

Yazımızı, onun Karaçay folklor araştırmalarına ışık tutan önemli bir mektubundan alıntılar yaparak sürdürüyoruz. Adı geçen mektup 1978 yılında Dr. Yılmaz Nvruz'a yazılmıştır.

"... Karaçay folkloruyla ilgili materyalleri (türküler/sarkılar, masallar, efsaneler) halinde ilk kez Hamit Laypan ile Bun neşretmiştik. Ancak, her üç kitapta da bir çok eksiklikler vardı. Bunların sebeplerini kısaca anlatmak istiyorum¹.

1. Karaçay folklor malzemelerinin toplanması, köy öğretmenleri gibi ehliyetli kişiler tarafından yapılmıştır. Bunun da sebebi, o devirde (1920-1930) Karaçay'ın yüksek tahsilli aydınlarının (katliamlar yüzünden) çok az olmasıydı.
2. Fdklär malzemelerinin toplanmasına ve işlenmesine engel olan bir diğer sebep de o devirdiki siyasî durumdu. 1930'da meşhur Karaçay-Malkar ayaklanması ve sonunda binlerce elitin tutuklanması, yargısız katledilmesi ve sürgünlerdi. Bu durum 1934'e kadar devam etti. 1937-38 yıllarında ise sosyalist ideolojiyi benimsemiş aydın tabakanın (komünistler de dahil) imha edilmesi. Bu konularda daha önce yazdıklarımı biliyorsun, ayrıntıya girmiyorum.

Tahsilimi 1936'da tamamlayıp Karaçay Osblast'ın idare merkezi Mikoyanşahar'a gelince, Karaçay Otonom Oblast'ın maarif müdürü tarihçi Tambiylerin İslam beni (kendisinin vekâlet ettiği) "Millî Kültürü Araştırma Enstitüsü" müdür yardımcılığına tayin etti. Görevim, gerekli elemanları toplayıp aşağıdaki işleri yapmamdı:

1. Henü elyazması halinde duran Rusça-Karaçayca Sözlük'ün ilk redaksiyonunu tamamlayarak daktilo ettirmek.
2. Evvelce toplanmış, folklorumuzun seçkin materyallerini derleyerek kitap halinde başıma hazırlamak.
3. Karaçay tarihine ait kitap ve arşiv malzemelerini toplamak, vs.

Benim bu işlerle uğraştığım sıralarda Tambiylerin İslam'ı, Oblast'ın prezidenti Gürcülerin Kurman'ı, sözlüğün müellifleri Prof. Aliyerin Umar ile Prof. Begiylerin Ahmat'ı ve başkalarını "Burjuva milliyetçi" suçlamasıyla tutukladılar. Sırasıyla enstitüye iki müdür atandı, bunlar hiç bir şeyden haberi olmayan (cahil) komünistlerdi, bilahare onları da tutukladılar. Ben de mefluç hale geldim. Kendimi mahpushaneye hazırlamaya başladım (yastığımı, yorganımı, sıcak elbiselerimi paketledim). Başka bir işim daha vardı: Pedagoji Enstitüsünde (tedrisat tarihi ve metodoloji) ve psikoloji leksiyonu okutuyordum, nasıl okutuyordum, bilmiyorum. Tam bir kâbus içindeydim.

¹ Mektusun aslı karacayca olup Türkiye türkçesine aktarılmıştır.

Ama Allah her şeye kaadirdir. 1938'in başlarında Stalin tarafından tutuklamalara son verildi. Bu sırada Hamit Laypan tutmaktan kurtularak geri döndü. Kendisi tarih ve edebiyat tahsil etmiş, komünist olmasına rağmen asil bir insandı ve benim mektep arkadaşım. Benim de teklifimle onu tekrar müdür tayin ettiler.

1938 sonlarından itibaren, diğer işlerimizi bir kenara bırakarak Hamit de ben de (kısaca anlatıyorum) evvelden toplanıp da paketlerde saklanan folklor malzemelerini masaya yaydık. Gördük ki vaziyet vahim. Yeniden köylere dolaşarak metinleri kontrol etmeye, halk türkücülerini dinlemeye karar verdik. Köylere giderek muhtarlar aracılığıyla araştırmalara başladık. Ama sonuç sıfırdan farksızdı. Eksik ve şüpheli gördüğümüz mısraları, beyitleri sorduğumuzda umduğumuzu çok az kişide bulabildik. İçinde bulunduğumuz vaziyeti, o günlerde Sarıtüz köyünde karşılaştığımız yaşlı bir adam veciz bir şekilde şöyle izah etmişti: *"biliyor musunuz, dedi, eskiden bir söz vardı 'akıl yaşta değil baştadır' diye. Tıpkı bunun gibi, eski türkülerimizi iyi bilen gençlerimiz vardı. Şimdi onlar nerde? Onlar öbür dünyaya gittiler"*.

Daha sonra başka köylere, özellikle Karaçay'ın kadim köyllerine, Kartcort'a, Uckulan'a, Hurzuk'a gittik. Ama durum aynıydı. Hamit'in doğduğu köy olan Sırtı'ya ve Ullu Teberdi'yi gittik. Yine değişen bir şey olmadı. Bu arada ilginç bir durumla da karşılaştık: muhtarlar aracılığıyla çağrılanlar (hal ozanları) kâh izlerini kaybettiler, kâh hastalık bahanesiyle gelmediler. Gelenler de türkü okumayı reddederek "unuttuk" cevabını veriyorlardı. Uzun sözün kısası, halk korku içinde yaşıyordu. Eski türkülerini iyi bilen insanlar, katliamlarda can vermişlerdi, kalanları da suskundular.

Köylerden döndükten sonra huzursuzduk. Karaçayca ve rusça basılan oblast gazetelerine ilan vererek "eski türkülerini iyi bilenleri, her iş günü için belli bir ücret vererek ve bütün masraflarını da karşılayarak misafir edeceğimizi" duyurduk. Ama bu da bir netice vermedi. Komşu köyden "içmeyi seven" 3-4 ihtiyar geldi. Usulünce tempo (ejiv) refakatinde türkü söylediler. Anladığımız kadarıyla mânâya, ritme, kafiyeyle riayet etmiyorlardı... "Sizin söyledikleriniz, türküden ziyade düz hikâyeye benziyor" dediklerimizde, "biz yaşlılarımızdan duyduğumuz gibi, belleğimizde kaldığı gibi söylüyoruz. Elbette büyük ustalar kaidesine göre söylerlerdi, ama biz bildiğimiz ve duyduğumuz gibi okuyoruz" diye cevap verdiler.

Vaziyet bu raddeye gelince, elimizdeki varyantları bütünlendirmek başka bir düzeltme yapmadan "**Eski Karaçay Cırla**" adıyla ilk kitabımızı basıma vermiştik. Kitabın önsözünde okuyucularımızdan "başka varyant bilenlerin" enstitümüze yazmalarını, basılan metinde gördükleri hataları ve eksiklikleri düzeltmelerini rica etmiştik. Kitabın kapağında: **Karaçay Kültür Bilim Araştırma Enstitüsü – Hazırlayanlar: LAYPANLANI Hamit, DUDALANI Mahmut** yazılıydı. Bunun peşinde, eski Karaçay masallarını kitap halinde bastırdık. Ancak, bunlar hakkında okuyuculardan tenkit, düzeltme almaya fırsat kalmadan, İkinci Dünya Savaşı başladı. Almanlar Kafkasya'ya kadar gelip geri çekilmişler. Ben Ağustos 1942'de Rus ordusu saflarında Almanlara karşı savaşırken esir düştüm ve bizi (esirleri) Polonya'ya gönderdiler. 1943 Kasım ayında ise Karaçaylıları ve başka halkları toptan Orta Asya'ya sürmüşler.

1957'de Khrutşov Yönetimi, Karaçaylıları ile Malkarlıları Kafkasya'ya iade etti. O zamandan beri, hayatta kalabilenler ile genç aydınlar folklor araştırmalarına yeniden başladılar. Derlemeler yapıp kitaplar yayımladılar. Ben bunlardan ikisini gördüm, görmediklerim de var. Ama edebi kaliteleri eskilerden daha zayıf.

Bir kısım beğendiğim metinleri (Cansohları, Aznavur, Çöpellev, Biynöger, İlyas, Candar, Kanamat, Çora, Mavka) Almanya'da mülteci kamplarında ve Türkiye'de yeniden derleyerek düzenlemiştim (varyantları birleştirerek).

Yukarıda anlattığım hususları göz önünde bulundurarak şöyle bir sonuca varılabileceği kanaatindeyim: eski türkülerde görülen eksiklikler, yüzlerce yıldan beri devam edip gelen edebi eksikliklerdir ve zaman içinde kendiliğinden husule gelmiştir. Bu sebepten dolayı yapılacak fazla bir şey de yoktur. Eski metinlerden bazıları zaten mevcut durumlarıyla basılmıştır. Mesela, "Goşayakh Biyçe bıla Kanşavbiy" isimli türkünün metnini 1880'li yıllarda yayımlanan rusça "Kafkas" isimli dergide okumuştum: yarı nesir, yarı manzum, kafiyeleri de çok seyrek. Sözü geçen türkü, aynı zamanda halkımızın tarihiyle de ilgilidir. 400 yıl önce karaçaylıların Bakhsan'a yaşadıklarına şahadet ediyor. Malkarlılar bu temayı 4-5 perdelik piyes haline getirmek suretiyle Nalçik Tiyatrosunda sahneye koymuşlardır. Keza aynı türkü Karaçay-Malkarlılardan başka Osetle, Adigeyler ve Abazaların da sözlü edebiyatlarına geçmiştir. Konusu çok ilgi çekicidir. Bu türlü metinleri incelerken, kendinizin de ifade ettiğiniz gibi (Yılmaz Nevruz'u kastediyor) çok dikkatli olmalıyız. Bunların edebi eksikliklerinin sorumluluğunu üzerimize almadan, kaynaklara atıfta bulunmamız münasiptir (hangi kitaptan alınmıştır, kim kimden derlemiştir, vs.). Aksi takdirde folklor değeri kalmaz.

Yukarıda ifade ettiğim gibi, senin düzeltmelerin çok yerindedir ve nâzikânedir, bu şekilde devam edelim. Ben de elimden geldiği kadar yardımcı olacağım. Sağlığım iyi değil. Hastane ile ev arasında gidip gelmeye başlayalı bir yıl kadar oldu. Yaşım da ilerledi, 70'im doldurmak üzereyim. Bütün ümidim sendedir. Planladığımız kitaplardan başka, halkımızın eskiden gelen adetlerini ev, aile ve toplumla ilgili hususları bir başka kitapta toplamamız lazımdır. Ankara'da bulunduğum sıralarda evlenmeyle ilgili adetler, çocuk yetiştirme, türlü türlü törenler, oyunlar ve kısa tarihimiz hakkında çalışmalar yapmışım.

Sağlığımız elverir, dünyanın siyasi durumu da engel olmazsa, ikimize de bir başka aktüel görev düşüyor. O da nedir dersen, halkımızın 1943'te topyekün sürülüşünü konu alan bir piyes yazmak. Bunun plnını aşağı yukarı kafamda tasarlamış durumdayım. Bu ikimizin de ilk vazifesi olmalıdır. Kafkasya'daki yazarların, sözü geçen konuda kalem oynatmaya özgürlükleri yoktur. Bize, hür dünyada yaşayan kafkaslılara düşüyor, bu görev. Piyes önce karaçayca ve türkçe basılmalı, sonra da ingilizceye çevrilmelidir. Bizim Sadık'ın kızı ingilizceye çevirmeye yardımcı olabilir, çok kabiliyetli bir kızdır. Küçük Kafkas halklarının, özellikle de Karaçay-Malkarlıların çektikleri acıları, gördükleri felaketledi bütün dünyaya tanıtmak zorundayız. Bizim edebi kabiliyetimizin çok yüksek olduğu söylenemez. Böyle de olsa, bir denemekte yarar vardır. Bu kabiliyetin sende olduğuna inanıyorum. Güçlü kalemin olduğu apaçık bellidir.

Son mektubunda (Y. Nevruz'u kastediyor), benim "Hatıralarımı" yazmamı istiyorsun. Halkımızın çektiği acıların yanında, benim hatıralarımın ne önemi olur. En önce halkımızın meselelerine eğilmemiz lâzımdır. İmam Şamil hakkında bulabildiğim bibliyografyayı gönderiyorum".

Mektup dikkatlice okunacak olursa, Mahmut Duda'nın öz halkıyla (tuvğan halkı bıla) ve Kuzey Kafkasya'nın geleceğiyle ne kadar canla başla uğraştığı farkedilecektir. Nostaljinin ise haddi hesabı yoktur...

Merhum Mahmut Duda, yazılarında genellikle "Mahmut Aslanbek", "M. Aslanbek" ve "Ramazan Karça" psödonimlerini kullanmıştır. Rusça makalelerini tetkik edemedik. Onlarda da aynı müstear isimlerini kullandığını sanıyoruz.

1942'den itibaren 40 yıla yakın, vatan hasretiyle yanıp tutuşarak edebî ve fikrî çalışmalarını sürdürdü, çok acılar çekti. Karaçay'da kalan eşi ve çocuğu (kızı) Orta Asya'ya sürülenler arasındaydılar. Eşinin orada öldüğünü, kızının Karaçay'a döndüğünü haber

alıyoruz. Kızı, Sovyetlerin dağılmasından sonra ABD'ye gitmişse de ne yazıkki babasını göremedi, belki kabrini ziyaret etmiştir. Aybike ile görüştüğü muhakkak. Ölümünün 13. yılında kendisini rahmetle anıyoruz.

M. Şamil

KUZEY KAFKASYA MESELESİ TGRT EKRANLARINDA

25 Eylül 1994 Pazar günü saat 13.10'da Prof. Dr. M. Kemal Öke tarafından hazırlanıp sunulan "Milletin Meclisi" programında "Kuzey Kafkasya Meselesi" TGRT Ekranlarına getirildi. Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Hasan Celal Güzel, Dr. Yılmaz Nevruz, Tarık C. Kutlu, Bedrettin Özdemir ve Fahri Huvaj katıldılar.

TGRT'nin "Kuzey Kafkasya Meselesi"ni ekrana getirmesi, özellikle Türkiye'de yaşayan Kafkas kökenli vatandaşlarımız arasında büyük sevinç yarattı. Dergimiz TGRT'ye, yapımcı Sayın Prof. Dr. M. Kemal Öke'ye ve diğer emeği geçenlere şükranlarını sunmayı millî bir görev saymaktadır. Temennimiz, bu türlü programların devam etmesidir.

K.K. KARAÇAY – BALKARLILAR KÜLTÜR VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİNİN BİLDİRİSİ

Sevgili Hemşehrilerimiz!

Büyük ekseriyeti Türkiye'de yaşayan muhaceretteki Karaçay-Malkar Türkleri'nin yoğun olarak yaşadıkları, Konya ve eskişehir illerinde, özellikle kültür ve yardımlaşma bazında örgütlenmeleri, giderek artan bir gereksinim haline gelmişti. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Atayürdu'na gidip gelme işi kolaylaşınca ve oradaki soydaşlarımızla ilişki kurulunca bu gereksinim daha da belirgin hale geldi. Birkaz yıl önce Konya ve Başhüyük'te dernekler kuruldu.

1992 yılı sonlarına doğru, geniş katımlı istişare toplantıları yapılarak örgüt kurma konusu tartışıldı, örgütün "**Kültür ve yardımlaşma**" nitelikli olması ve "**Vakıf**" şeklinde kurulması büyük bir katılım ve arzuyla kabul gördü. Ancak, Vakıf için ön şart olan "Anapara"yı sağlayamadık. Bu durumda "Dernek" kurulma fikri tek alternatif haline geldi. Kurucular Kurulu tespit edildi ve gerekli işlemlere başlandı. 17.03.1993 tarihinde **Hüsnü Küçük, Mehmet Karaça, A. Kadir Hasdemir, İslam Berk ve Birol Eldeş**'ten kurulu müteşebbis heyet müstakbel dernek tüzüğünü ve diğer gerekli evrakları tekemmül ettirerek Eskişehir Valiliği'ne intikal ettirdi. Böylece "**Kuzey Kafkas Karaça-Balkarlılar Kültür ve Yardımlaşma Derneği**" resmen faaliyete geçti.

Müteşebbis Heyetin fedakârca çalışmalarıyla kısa zamanda bina kiralandı, tefriş edildi ve üye kaydına başlandı. Hemşehrilerimizin büyük ilgi göstermeleriyle dernek merkezi dar gelmeye başladı, bu sebeple çok daha geniş bir mekân temin edilerek Dernek merkezi oraya nakledildi.

Bu arada kurulan derneğimizin temel amaçlarını kısaca özetlemek istiyoruz:

- Karaçay-Malkar Türklerinin dil, örf-adet, edebiyat, müzik, folklor gibi kültürel değerlerini dünyanın değişim hızına ayak uydurmak suretiyle muhafaza etmek ve geliştirmek;
- Unutulmaya yüz tutmuş halk oyunlarını, halk şarkılarını araştırıp yayımlamak ve Türkiye'nin kültür değerlerine katkıda bulunmak;
- Yardıma muhtaç hemşehrilerimize maddi ve manevi yardımlarda bulunmak;Kültürel ve sportif etkinlikler tertiplemek, halkdansları kursları düzenlemek;
- İletişim merkezi görevini üstlenmek.

1993 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen kültür ve sanat etkinlikleri:

- Atayurt'tan gelen edebiyatçı, araştırmacı-yazar **Nazif Kağıy** tarafından kalabalık bir hemşehri topluluğuna Karaçay-Malkarlıların bugünkü durumları hakkında konferans verilmiştir.
- Keza, Karaçay-Çerkess Cumhuriyetinde faaliyet gösteren “**ELBURUS Halk Dansları ve Halk Şarkıları Topluluğu**” nun şehrimize gelmesi sağlanmış ve Yunus Emre Kültür Sarayı ile Attürk Spor Salonunda iki kez program icrası temin edilmiştir. Her iki gösteriye gerek hemşehrilerimiz gerekse Eskişehir halkı büyük ilgi göstermiştir.
- 1994 yılı kış aylarında Dernek salınında sohbet toplantıları yapılmış, ayrıca Dr. Yılmaz Nevruz tarafından “**Karaçay-Malkar Türklerinin Kökleri**” ve “**Karaçay-Malkarlılarda Sosyal Tabakalaşma**” konulu iki konferans verilmiştir.